

przegląd prawno-ekonomiczny

1

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
WYDZIAŁ ZAMIEJSCOWY NAUK O SPOŁECZEŃSTWIE
W STAŁOWEJ WOLI

Wydawca

Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Rada Naukowa

Prof. Henryk Cioch, ks. prof. Antoni Dębiński, bp. prof. Andrzej Dzięga,
prof. Krzysztof Grzegorzczak, prof. Romuald Holly, prof. Marian Kozaczka, prof. Jan Łu-
kaszewicz, prof. Aleksander Mereżko, o. prof. Roland Prejs,
prof. Pyłyp Pyłypenko, prof. Mieczysław Sawczuk, prof. Antoni Stasch.

Redaktor Naczelny

Dr Barbara Lubas

Zastępca Redaktora Naczelnego

Dr Renata Maria Pal

Sekretarz Redakcji

Mgr Dominik Tyrawa

Zastępca Sekretarza Redakcji

Mgr Marta Stepnowska-Michaluk

Kolportaż

Mgr Piotr Telusiewicz

Redaktor Techniczny

Mgr Mariusz Iskra

Projekt okładki

Małgorzata Rodziewicz

Druk i oprawa

Drukarnia Diecezjalna w Sandomierzu

ISSN 1898 - 2166

Kolportaż

ppe@kul.pl

Redakcja Przeglądu Prawno-Ekonomicznego
ul. Ofiar Katynia 6a, 37-450 Stalowa Wola

SPIS TREŚCI

<i>Prawne aspekty transplantacji komórek, tkanek i narządów</i> <i>Dr Katarzyna Miaskowska-Daszkiewicz</i>	<i>5</i>
<i>Pojęcie i nauka prawa wyznaniowego w Polsce</i> <i>Dr Anna Tunia</i>	<i>13</i>
<i>Szkoła jako jeden z elementów systemu oświaty. Zagadnienia prawne</i> <i>Dr Magdalena Pyter.....</i>	<i>28</i>
<i>Sprawiedliwość karania a prawo łaski</i> <i>Mgr Marek Brzozowski</i>	<i>35</i>
<i>Międzynarodowe standardy zamówień publicznych – wybrane aspekty</i> <i>Mgr Dominik Tyrawa.....</i>	<i>41</i>
<i>Status prawny banków hipotecznych w Niemczech</i> <i>Mgr Agnieszka Chudnicka</i>	<i>51</i>
<i>Likwidator spółdzielni – część I</i> <i>Mgr Marta Stepnowska-Michaluk</i>	<i>64</i>
<i>Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro-Park Wisłosan</i> <i>w latach 1997-2007 – dr hab. Marian Kozaczka</i>	<i>75</i>
<i>Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro-Park Mielec w latach 1995-2005</i> <i>Dr hab. Marian Kozaczka</i>	<i>92</i>
<i>Rynek ubezpieczeń gospodarczych jako element rynku finansowego</i> <i>Dr Jarosław Przybytniowski</i>	<i>108</i>
<i>Forma zewnętrzna towarów i produktów jako desygnat ochrony prawnej</i> <i>Dr Grzegorz Tylec.....</i>	<i>123</i>
<i>Sprawozdanie z obrad III Opolskiego Colloquium Prawno-Historycznego,</i> <i>Brzeg 18 kwietnia 2007 r. – dr Andrzej Szymański</i>	<i>129</i>

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...
16. ...
17. ...
18. ...
19. ...
20. ...
21. ...
22. ...
23. ...
24. ...
25. ...
26. ...
27. ...
28. ...
29. ...
30. ...
31. ...
32. ...
33. ...
34. ...
35. ...
36. ...
37. ...
38. ...
39. ...
40. ...
41. ...
42. ...
43. ...
44. ...
45. ...
46. ...
47. ...
48. ...
49. ...
50. ...
51. ...
52. ...
53. ...
54. ...
55. ...
56. ...
57. ...
58. ...
59. ...
60. ...
61. ...
62. ...
63. ...
64. ...
65. ...
66. ...
67. ...
68. ...
69. ...
70. ...
71. ...
72. ...
73. ...
74. ...
75. ...
76. ...
77. ...
78. ...
79. ...
80. ...
81. ...
82. ...
83. ...
84. ...
85. ...
86. ...
87. ...
88. ...
89. ...
90. ...
91. ...
92. ...
93. ...
94. ...
95. ...
96. ...
97. ...
98. ...
99. ...
100. ...

Prawne aspekty transplantacji komórek, tkanek i narządów

dr Katarzyna Miaskowska-Daszkiewicz

I. Wstęp

Transplantacja (łac. *transplantere*) oznacza przeszczepienie komórek, tkanek lub organów z organizmu dawcy do organizmu biorcy, w celu poprawy jego zdrowia lub estetyki ciała, zaś najczęściej wykonywaną transplantacją jest transfuzja krwi.

Ze względu na pochodzenie materiału do transplantacji możemy wyróżnić jej różne rodzaje: autotransplantacja (w obrębie jednego organizmu), izotransplantacja (między bliźniakami jednojajowymi), homotransplantacja (między ludźmi), heterotransplantacja (między ludźmi a zwierzętami), transplantacja *ex mortuo* (z ciał martwych), transplantacja *ex vivo* (z ciał żywych). Niniejsze opracowanie skupia się przede wszystkim na aktualnie obowiązujących w prawie polskim zasadach transplantacji *ex vivo i ex mortuo*.

Sięgając do ewolucji uregulowań prawnych dotyczących interesującej nas problematyki, za pierwszy dokument prawny o charakterze międzynarodowym traktujący o badaniach na ludziach należy uznać Kodeks Norymberski z 1947 roku¹, który

kładł szczególny nacisk na świadomą zgodę osoby poddawanej badaniom i był owocem szokującego społeczeństwo międzynarodową procesy lekarzy oskarżonych o prowadzenie nieludzkich eksperymentów w trakcie II wojny światowej. Pierwszym dokumentem deontologicznym o znaczeniu międzynarodowym jest Deklaracja Helsińska z 1964 roku (wraz z późniejszymi rewizjami²), owoc Światowego Stowarzyszenia Medycznego. Jest to deklaracja etyczna dotycząca eksperymentów medycznych z udziałem ludzi. Dokument ten rozróżnia dwie kategorie badań: badania medyczne (kliniczne), związane ze świadczeniem usługi zdrowotnej oraz badania niekliniczne (biologiczno-medyczne), które nie mają charakteru terapeutycznego, a głównie poznawczy³. Warto podkreślić, że Deklaracja Hel-

under Control Council Law No 10. U.S. Government Printing Office, Washington D.C 1949.

² Ostatnia z Deklaracji Helsińskich jest szóstą wersją uchwaloną w październiku 2000 roku na 52 konferencji w Edynburgu „Recommendations Guiding Physicians in Biomedical Research Involving Human Subjects”.

³ Z podziałem takim koresponduje art. 21 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza (Dz. U. z 1997 r. Nr 28, poz. 152, tekst jedn.), który wyróżnia także eksperyment leczniczy lub badawczy.

¹ The Nuremberg Code. Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals

sińska ma charakter zaleceń etycznych, nie jest natomiast obowiązującym na terenie państw-sygnatariuszy aktem prawnym. Dokument ten wymaga, aby wszelkie badania przeprowadzone na człowieku miały określone podstawy naukowe (protokół badania określający jego cel, metodę i plan, następnie protokół ten powinien być zatwierdzony przez niezależną komisję etyczną, pacjent powinien być poinformowany o celu, metodzie, ryzyku i potencjalnych korzyściach badania), zaś same badania powinny być prowadzone przez badaczy o odpowiednio wysokich kwalifikacjach, zgoda na udział w badaniu powinna być wyrażona na piśmie.

Przełomowym momentem w procesie prawnej regulacji przeszczepów było uchwalenie 11 maja 1978 r., przez Komitet Ministrów Rady Europy, rezolucji dotyczącej harmonizacji ustawodawstwa państw członkowskich, związanego z pobieraniem i przeszczepianiem ludzkich tkanek i narządów, praw pacjentów i problemów etycznych współczesnej medycyny.

Większość państw europejskich opracowała rozwiązania prawne dotyczące transplantacji zgodnie z załącznikiem do tej rezolucji, która zalecała oparcie się na m.in. zgodzie dawcy narządów, zakazie przekazywania w zamian za jakiegokolwiek korzyści, warunkach pobierania i przeszczepiania narządów lub substancji od osób zmarłych.

Rozproszone w polskim ustawodawstwie zasady prowadzenia transplantacji zostały uporządkowane

dopiero w pewnym stopniu przez wejście w życie w 1991 r. ustawy o zakładach opieki zdrowotnej⁴, która dopuszczała pobieranie ze zwłok narządów i tkanek w celach leczniczych, o ile osoba zmarła nie wyraziła za życia sprzeciwu. Ustawa nie określała jednak sposobu i formy wyrażenia sprzeciwu oraz kryteriów i trybu stwierdzenia śmierci. Uchwalony także w 1991 r. kodeks etyki lekarskiej tylko w niewielkim stopniu uzupełnił przepisy prawne dotyczące pobrania organu ze zwłok. Taki stan prawny powodował wiele niejasności i niejednokrotnie był źródłem wielu konfliktowych sytuacji.

W celu wykluczenia wielu wątpliwości, a przede wszystkim odpowiedzialnego zabezpieczenia interesu dawców, jak i biorców, 26 października 1995 r. została uchwalona ustawa regulująca kwestię pobierania oraz przeszczepiania komórek, tkanek i narządów⁵. Aktualnie obowiązuje ustawa z dnia 1 lipca 2005 roku o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów⁶, która reguluje kwestię transplantacji materiału pochodzącego zarówno ze zwłok, jak i od żywego człowieka.

Uchwalenie tej ustawy miało na celu wdrożenie przepisów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/23/WE z dnia 31 marca 2004 roku w sprawie ustalenia norm jakości

⁴ Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz. U. z 1991, Nr 91, poz. 408 ze zm.).

⁵ Dz. U. z 1995, Nr 138, poz. 682 ze zm.)

⁶ Dz. U. z 2005 r. Nr 169, poz. 1411.

i bezpiecznego oddawania, pobierania, testowania, przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich⁷. Regulację ustawy uzupełnia rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 lipca 2007 roku w sprawie szczegółowych warunków pobierania, przechowywania i przeszczepiania komórek, tkanek i narządów⁸, ten akt prawny określa kwalifikacje zawodowe osób pobierających komórki, tkanki i narządy oraz osób dokonujących ich przeszczepienia; warunki, jakim powinny odpowiadać podmioty, w których podejmowane będzie postępowanie polegające na pobieraniu, przechowywaniu lub przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów oraz wymagania, jakim powinna odpowiadać dokumentacja medyczna dotycząca transplantacji.

Zgodnie ze wspomnianą wcześniej rezolucją Komitetu Ministrów Rady Europy polska ustawa transplantacyjna nie dotyczy pobierania oraz przeszczepiania komórek rozrodczych i gonad, tkanek embrionalnych i płodowych, a także narządów rozrodczych i ich części. Kwestie te zostały pozostawione do odrębnego uregulowania.

Podstawową zasadą prowadzenia transplantacji jest zakaz przyjmowania i żądania zapłaty lub innej korzyści majątkowej za pobrane od dawcy komórki, tkanki lub narządy.

II. Transplantacja komórek, tkanek i narządów ze zwłok (*ex mortuo*)

Komórki, tkanki i narządy mogą być pobierane ze zwłok ludzkich w celach diagnostycznych, leczniczych, naukowych i dydaktycznych po spełnieniu dwóch przesłanek. Pierwszą z nich stanowi domniemana zgoda dawcy. Polega ona na tym, że jeżeli osoba zmarła nie wyraziła za życia sprzeciwu, można po jej śmierci pobrać materiał do transplantacji.

Najpewniejszym sposobem na przekazanie swojego sprzeciwu, będącego wyrazem wolności i dysponowaniem swoim ciałem jest rejestracja w Centralnym Rejestrze Sprzeciwów. Stanowi on zbiór informatyczny i archiwalny danych zawartych w zgłoszeniach o dokonanie wpisu sprzeciwu i zgłoszeniach o wykreślenie wpisu sprzeciwu. Sprzeciw należy zgłosić osobiście lub listownie w Centralnym Rejestrze Sprzeciwów w Centrum Organizacyjno-Koordynacyjnym ds. Transplantacji w Warszawie przy ulicy Lindleya 4 na formularzu, który można otrzymać w zakładach opieki zdrowotnej lub na stronie internetowej www.poltransplant.org.pl. Po dokonaniu zgłoszenia w Centralnym Rejestrze Sprzeciwów, osoba zgłaszająca otrzyma listem poleconym potwierdzenie wpisu do Rejestru. Sprzeciw jest skuteczny od daty wpisu do rejestru, która będzie uwidoczniona na potwierdzeniu. Jeżeli formularz został źle wypełniony, sprzeciw nie zostanie zarejestrowany, o czym osoba zainte-

⁷ Dz. Urz. WE L 102 z 7.04.2004.

⁸ Dz. U. z 2007, Nr 138, poz. 973.

resowana zostanie powiadomiona listownie⁹.

Zarejestrowane dane przechowywane są przez okres 5 lat, licząc od dnia śmierci osoby, której sprzeciw dotyczy, a po jego upływie – niszczy się w sposób uniemożliwiający identyfikację tej osoby. Tą samą drogą w każdym czasie można dokonać zgłoszenia wniosku o skreślenie uprzednio wyrażonego sprzeciwu. Skutek sprzeciwu zarejestrowanego i zarazem moc prawną ma również noszone przy sobie własnoręcznie podpisane oświadczenie sprzeciwu. Skuteczne jest również ustne oświadczenie sprzeciwu złożone w obecności dwóch świadków pisemnie przez nich potwierdzone. W przypadku małoletniego lub innej osoby, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, sprzeciw może wyrazić za życia przedstawiciel ustawowy tej osoby. Małoletni powyżej lat 16 lub inne osoby, które nie mają pełnej zdolności do czynności prawnych, mogą same wyrazić sprzeciw.

Aby pobrać narządy od osoby zmarłej, nie jest potrzebna zgoda rodziny. Zwyczajowo jednak w każdym przypadku lekarze o taką zgodę pytają. Często spotykają się z odmową, mimo że rodzina nie ma prawa do rozporządzania zwłokami. Ma jedynie prawo do pochówku ciała. Praktyka jest jednak wciąż daleka od zapisów ustawy. Jeżeli rodzina, nawet mimo woli zmarłego, nie zgadza się na po-

branie narządów – lekarze odstępują od tego zamiaru, gdyż pobranie narządów na siłę mogłoby poczynić ogromne szkody w psychice rodziny, a także podważyć jej zaufanie do lekarzy i szpitali.

W przypadku, gdy zachodzi uzasadnione podejrzenie, że zgon nastąpił w wyniku czynu zabronionego stanowiącego przestępstwo, pobrania komórek, tkanek i narządów można dokonać po uzyskaniu od właściwego prokuratora informacji, że nie wyraża sprzeciwu wobec zamiaru pobrania komórek, tkanek i narządów, a gdy postępowanie jest prowadzone przeciwko nieletniemu – stanowiska sądu rodzinnego.

Drugą przesłanką dopuszczającą transplantację *ex mortuo* jest stwierdzenie trwałego nieodwracalnego ustania czynności mózgu (śmierci mózgu). Śmierć mózgu stwierdza jednomyślnie, na podstawie kryteriów ustalonych przez ministra zdrowia¹⁰, komisja złożona z trzech lekarzy posiadających specjalizację, w tym co najmniej jednego specjalisty w dziedzinie anestezjologii i intensywnej terapii oraz jednego specjalisty w dziedzinie neurologii lub neurochirurgii. Wymóg jednomyślności oznacza, że jeżeli istnieje wątpliwość po stronie któregośkolwiek z członków komisji co do definitywnego zaistnienia śmierci mózgowej, komisja winna oddalić wnioski o stwierdzeniu śmierci

⁹ Od 1996 r. w Centralnym Rejestrze Sprzeciwów przyjęto 23 249 sprzeciwów na pośmiertne pobranie narządów.

¹⁰ Aktualnie obowiązują kryteria zamieszczone w obwieszczeniu Ministra Zdrowia z dnia 17 lipca 2007 r. w sprawie kryteriów i sposobu stwierdzenia trwałego nieodwracalnego ustania czynności mózgu.

mózgowej¹¹. W doktrynie przyjmuje się, że „jeżeli dojdzie na tym etapie postępowania medycznego do popełnienia błędu w sztuce, to powstaje odpowiedzialność, że nieumyślne spowodowanie śmierci pacjenta. Kwalifikacja taka jest jednak możliwa tylko w wypadku, gdy lekarz był subiektywnie przekonany, że śmierć rzeczywiście nastąpiła. Jeżeli stwierdzono zgon przy braku absolutnej pewności co do ustania funkcji mózgu, to czyn lekarza należy kwalifikować jako umyślne pozbawienie życia pacjenta”¹². Przed pobraniem komórek, tkanek lub narządów od osoby zmarłej lekarz lub osoba przez niego upoważniona ustala telefonicznie, faksem lub pocztą elektroniczną istnienie wpisu sprzeciwu w centralnym rejestrze sprzeciwów. Pobranie narządów do przeszczepienia jest operacją chirurgiczną, w czasie której ciało dawcy traktowane jest z należyтым szacunkiem. Lekarz pobierający ze zwłok ludzkich komórki, tkanki lub narządy jest obowiązany zapewnić nadanie zwłokom należytego wyglądu. Lekarz nieprzestrzegający tego obowiązku, jak wskazuje J. Duda, może narazić się na podwójną odpowiedzialność: cywilną i karną. Pierwszą z nich, kiedy narusza sferę uczuciową związaną z kultem osoby zmarłej (art. 23 i 24 kc), drugą zaś, kiedy dopuszcza się

przestępstwa z art. 262 kk¹³ Chorzy, którym dokonano przeszczepienia, zwykle nie poznają nazwiska dawcy, który uratował im życie, ponieważ dar narządów od zmarłego jest anonimowy.

III. Zasady transplantacji od dawcy żywego (*ex vivo*)

Warunkiem transplantacji *ex vivo* jest pozytywna ocena zasadności i celowości pobrania i przeszczepienia komórek, tkanek lub narządów od określonego dawcy dla określonego biorcy. Ocena taka dokonywana przez lekarzy pobierających i przeszczepiających na podstawie aktualnego stanu wiedzy medycznej. Ponadto pobranie powinno być poprzedzone niezbędnymi badaniami lekarskimi ustalającymi, czy ryzyko zabiegu nie wykracza poza przewidywane granice dopuszczalne dla tego rodzaju zabiegów i nie upośledzi w istotny sposób stanu zdrowia dawcy. Niezbędne wymagania, jakim musi sprostać kandydat na dawcę przewiduje rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 25 kwietnia 2006 roku w sprawie wymagań dla kandydata na dawcę komórek, tkanek lub narządu¹⁴, także już po dokonanym przeszczepie, jednostka dokonująca go, powinna monitorować stan zdrowia dawców¹⁵.

¹¹ J. Duda, *Polskie ustawodawstwo transplantacyjne*, Kraków 1999, s. 20.

¹² A. Liszewska, *Odpowiedzialność za błędy w sztuce lekarskiej*, Kraków 1998, s. 234.

¹³ J. Duda, *Transplantacja w prawie polskim. Aspekty karnoprawne*, Kraków 2004, s. 84-86.

¹⁴ Dz. U. z 2006, Nr 79, poz. 556.

¹⁵ Na podst. Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 25 kwietnia 2006 r. w sprawie rodzaju i zakresu badań żywych dawców

Kandydat na biorcę powinien zostać poinformowany o ryzyku związanym z zabiegiem pobrania komórek, tkanek lub narządu oraz o możliwych następstwach pobrania dla stanu zdrowia dawcy. Powinien także wyrazić zgodę na przyjęcie komórek, tkanek lub narządu od tego dawcy, przy czym wymóg wyrażenia zgody na przyjęcie przeszczepu od określonego dawcy nie dotyczy szpiku lub innych regenerujących się komórek i tkanek.

W zależności od przedmiotu transplantacji prawo przewiduje różne warunki dotyczące tego kto może być dawcą i biorcą.

Komórki, tkanki i narządy nieregenerujące się mogą być pobrane od osoby żyjącej wyłącznie na rzecz krewnego w linii prostej, rodzeństwa, osoby przysposobionej lub małżonka. Możliwa jest również transplantacja na rzecz innej osoby, co powodowane może być względami osobistymi jak np. przyjaźń czy pozostawanie w konkubinacie. W tym przypadku jednak konieczna jest zgoda sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania lub pobytu dawcy, wydanego w postępowaniu nieprocesowym, po wysłuchaniu wnioskodawcy oraz po zapoznaniu się z opinią Komisji Etycznej Krajowej Rady Transplantacyjnej. Sąd wszczy- na wówczas postępowanie na wniosek kandydata na dawcę i postępowanie to jest wolne od opłat sądowych.

W przypadku, gdy materiałem transplantacyjnym ma być szpik lub inne regenerujące się komórki lub tkanki, pobranie może nastąpić na rzecz każdej innej osoby.

Kandydatem na dawcę może być osoba o pełnej zdolności do czynności prawnych, po wyrażeniu pisemnej zgody na transplantację. Zgoda jest aktem o podstawowej wadze. Przedstawiana jest jako wyraz autonomii pacjenta i jego prawa do samostanowienia. Brak jej udzielenia nie tylko czyni zabieg bezprawnym, lecz także rodzi odpowiedzialność karną za przestępstwo już nie przeciwko wolności, ale przeciwko życiu i zdrowiu; nawet pomimo słusznych wskazań medycznych. Jeśli zaś chodzi o charakter prawny zgody to M. Nesterowicz uważa, że zgoda to: „oświadczenie woli, do którego można stosować przepisy kodeksu cywilnego o wadach oświadczenia woli, a zwłaszcza brak świadomości w powzięciu decyzji i wyrażeniu woli oraz błąd”¹⁶. Pojawiają się także w doktrynie stanowiska, (m.in. M. Safjan) traktujące zgodę jako akt woli służący realizacji dobra osobistego jednostki, a nawet odmawiające jej przymiotu czynności prawnej: „zgoda nie jest więc czynnością prawną (oświadczeniem woli *sensu stricto*), ponieważ jej istota nie sprowadza się do wywołania określonych skutków prawnych, ale do zadysponowania – w drodze autonomicznej decyzji –

narządu wykonywanych w ramach monitorowania ich stanu zdrowia (Dz. U. z 2006, Nr 83, poz. 579).

¹⁶ M. Nesterowicz, *Prawo medyczne*, Toruń 1998, s.72.

własnym dobrem osobistym”¹⁷, czego konsekwencją jest jej subiektywizowanie. Podobnie twierdzi M. Sośniak wskazując, że udzielenie zgody nie jest czynnością prawną, lecz „jednostronnym odwołalnym działaniem prawnym, zbliżonym do oświadczenia woli”¹⁸. Pogląd ten podziela również A. Szpunar, wskazując na płynące z tego założenia dalsze wnioski, iż: „skutek prawny następuje tu niezależnie od woli działającego”¹⁹.

Przed wyrażeniem zgody kandydata należy szczegółowo, pisemnie poinformować o rodzaju zabiegu, ryzyku związanym z tym zabiegiem i o dających się przewidzieć następstwach dla jego stanu zdrowia w przyszłości. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 2004²⁰, ciężar dowodu wykonania ustawowego obowiązku udzielenia pacjentowi lub jego ustawowemu przedstawicielowi przystępnej informacji, poprzedzającej wyrażenie zgody na zabieg operacyjny (...) spoczywa na lekarzu.

W przypadku narządów, komórek oraz tkanek nieregenerujących się dawca wyraża zgodę na przekazanie ich określonemu biorcy. Zgoda dawcy na pobranie od niego nieregenerujących się komórek, tkanek lub narządu musi być wyrażona w formie

pisemnej. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 2006r.²¹ niezachowanie pisemnej formy oświadczenia pacjenta wyrażającego zgodę na zabieg (...) nie powoduje nieważności samej zgody. Skutki niezachowania wymaganej formy określa art. 74 k.c.

Kobieta ciężarna może być kandydatem na dawcę jedynie komórek i tkanek. Osoba małoletnia może być dawcą dla swojego rodzeństwa i to jedynie w przypadku, gdy zachodzi bezpośrednio niebezpieczeństwo utraty życia, a niebezpieczeństwa takiego nie można uniknąć w inny sposób niż przez dokonanie przeszczepu szpiku lub komórek krwiotwórczych krwi obwodowej. Dodatkowym warunkiem jest jeszcze fakt, że transplantacja nie spowoduje dającego się przewidzieć upośledzenia sprawności organizmu dawcy. Pobranie szpiku lub komórek krwiotwórczych krwi obwodowej od małoletniego, który nie posiada pełnej zdolności do czynności prawnych, może być dokonane za zgodą przedstawiciela ustawowego po uzyskaniu zgody sądu opiekuńczego, właściwego ze względu na miejsce zamieszkania kandydata na dawcę. W przypadku gdy dawcą szpiku jest małoletni powyżej lat trzynastu, wymagana jest także jego zgoda.

Podobnie jak w przypadku honorowego krwiodawstwa, dawcy szpiku lub innych regenerujących się komórek i tkanek przysługuje tytuł Dawcy Przeszczepu, natomiast Dawcy Przeszczepu, który oddał szpik lub

¹⁷ M. Safjan, *Prawo i medycyna*, Warszawa 1998, s.34-37.

¹⁸ M. Sośniak, *Cywilna odpowiedzialność lekarza*, Warszawa 1989, s.124.

¹⁹ A. Szpunar, *Zgoda uprawnionego w zakresie ochrony dóbr osobistych*, RPEiS 1/1990, s. 46.

²⁰ II CK 303/04, OSP 2005 Nr 11, poz. 131.

²¹ I CSK 191/05, Biul.SN 2006 Nr 6, poz. 9.

inne regenerujące się komórki i tkanki więcej niż raz oraz dawcy narządu, przysługuje tytuł Zasłużonego Dawcy Przeszczepu. Obu kategoriom dawców przysługują uprawnienia do korzystania poza kolejnością z ambulatoryjnej opieki zdrowotnej.

IV. Podsumowanie

Przepisy prawa polskiego w zakresie transplantologii zabezpieczają w sposób dostateczny bezpieczeństwo zarówno dawców jak i biorców, ustalając jasne zasady dopuszczalności pobierania komórek, tkanek i narządów, pozostawiając decyzję o tym akcie dawcy. Komentarzem rozwijającym wątpliwości ewentualnych dawców niech będą słowa Papieża Jana Pawła II skierowane do lekarzy podczas XVIII Międzynarodowego Kongresu Transplantologicznego w 2000 r.: „Każdy przeszczep narządu ma swoje źródło w decyzji o wielkiej wartości etycznej: decyzji, aby bezinteresownie ofiarować część własnego ciała z myślą o zdrowiu i dobru drugiego człowieka. Na tym właśnie polega szlachetność tego czynu, który jest autentycznym aktem miłości”²². Jan Paweł II podkreślał wręcz, że: „oddawanie organów, zgodnie z wymogami etyki, w celu ratowania zdrowia, a nawet życia chorym, po-

zbawionym niekiedy wszelkiej nadziei” jest jednym ze sposobów krzewienia kultury życia:²³.

Zusammenfassung

Technisch gesehen, die Möglichkeiten der Transplantationsmedizin wachsen permanent. Deswegen spielen hier rechtliche und ethische Normen besonders wichtige Rolle. Eine Transplantation von Organen, Geweben oder Zellen *ex mortuo* ist erst dann möglich, wenn eine unabhängige Ärztekommision zunächst zweifelsfrei den Hirntod feststellt. Dann ist es zu prüfen, ob der gestorbene Spender keinen Widerspruch im Zentralregister nicht eingetragen hat.

Bei der sog. *in vivo* Transplantation muss die Spende freiwillig erfolgen und ausschließlich von Liebe, starkem Familienzusammenhalt oder Freundschaft getragen sein. Freiwillig heißt es, dass der Spender eine aufgeklärte Einwilligung gegeben hat.

Nota o autorze:

dr Katarzyna Miaskowska-Daszkiewicz, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli, Instytut Prawa, Katedra Teorii Prawa. Kontakt: kamias@kul.lublin.pl, główne kierunki zainteresowań: prawo administracyjne, prawo publiczne gospodarcze, prawo farmaceutyczne i medyczne.

²² Przemówienie Jana Pawła II z dnia 29 sierpnia 2000 r. na XVIII Międzynarodowym Kongresie Światowego Towarzystwa Transplantologicznego – Rzym, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/transplantologia_29082000.html.

²³ Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, 86.

Pojęcie i nauka prawa wyznaniowego w Polsce

Comprehension & study of ecclesiastical law in Poland

dr Anna Tunia

I. Wstęp

Celem niniejszego artykułu będzie ukazanie kondycji prawa wyznaniowego w Polsce jako odrębnej dyscypliny prawniczej. W pierwszej jego części poddane zostanie analizie pojęcie prawa wyznaniowego oraz ukazane zostaną związki prawa wyznaniowego z poszczególnymi dziedzinami prawa polskiego. W dalszych – przedstawione zostaną główne kierunki badawcze, jakie aktualnie podejmowane są przez poszczególnych przedstawicieli doktryny oraz omówiony zostanie status prawa wyznaniowego jako dyscypliny dydaktycznej na poszczególnych uczelniach wyższych.

II. Pojęcie prawa wyznaniowego

Prawo wyznaniowe w różnych państwach i w różnych systemach relacji państwo-kościół jest różnie określane – adekwatnie do tego, jak pojmowana jest w danym państwie, czy w danym systemie relacji wolność religijna; bądź jako prawo obywatelskie dobrowolnie koncesjonowane przez państwo, bądź jako prawo płynące z godności osoby ludzkiej. Przyjęcie takiego, czy innego rozumienia

prawa wyznaniowego wynika określonych przez państwo założeń aksjologicznych, które z kolei znajdują odzwierciedlenie w prowadzonej przez nie polityce wyznaniowej.

Etymologicznie „prawo wyznaniowe” w wielu językach nazywane jest „prawem kościelnym”, gdyż najczęściej wywodzone jest ono z łacińskiego słowa *ecclesia* (kościół). Stąd też używane są na jego określenie takie nazwy jak: *ius ecclesiasticum*, *ecclesiastical law*, czy *diritto ecclesiastico*. Przyjęcie tych określeń wpływa z roli, jaką Kościół katolicki, a także inne kościoły chrześcijańskie tradycyjnie odgrywały na kontynencie europejskim. Wspólnoty te były i nadal są dominujące i to do nich odnosiły się i nadal odnoszą normy prawne regulujące funkcjonowanie grup religijnych w świeckiej społeczności¹.

W Polsce przyjęta została nazwa „prawo wyznaniowe”, która podkreśla, iż chodzi o zespół norm, które odnoszą się nie tylko do kościołów, ale i innych związków (wspólnot) religijnych. Prawo wyznaniowe nie

¹ Zob. H. Misztal. Wprowadzenie do prawa wyznaniowego, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006, s. 1.

może być jednak błędnie rozumiane jako prawo wewnętrzne związków wyznaniowych, a tym bardziej jako prawo kanoniczne, czyli wewnętrzne prawo Kościoła katolickiego (*ius canonicum, diritto canonico, Kanonschrecht*). Nie może również być ono rozumiane jako publiczne prawo kościelne (*ius publicum Ecclesiae*), które stanowi część prawa kanonicznego zwaną „kanonicznym prawem publicznym, dotyczącym stosunku Kościoła do innych społeczności świeckich, głównie państwa”². Dla zaakcentowania różnicy między prawem kanonicznym (wewnątrzwyznaniowym), a prawem wyznaniowym w niektórych językach funkcjonują nazwy, które podkreślają pochodzenie zbioru norm tworzących prawo wyznaniowe. Są to terminy: *Staatskirchenrecht*, *Śtátne cirkevne pravó* lub *Konfesni pravó*. Terminy te należy tłumaczyć jako „państwowe prawo wyznaniowe”, lub „prawo wyznaniowe”, a więc prawo, którym posługuje się państwo w stosunkach z jednostkami oraz wspólnotami religijnymi w zakresie ich wolności sumienia i religii. W polskiej literaturze prawniczej używane są obecnie takie terminy jak: „prawo wyznaniowe”³ lub „polskie

prawo wyznaniowe”⁴, ale funkcjonuje także używany w okresie powojennym, termin „państwowe prawo wyznaniowe”⁵.

Na kontynencie europejskim prawo wyznaniowe jest różnie definiowane przez autorów zajmujących się tym przedmiotem. Jedni określają je jako obywatelskie prawo wolnościowe (Polska), inni jako zbiór przepisów, które dotyczą stosunku państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych w zakresie wolności religii i przekonań (Austria)⁶. We Włoszech prawo wyznaniowe m.in. rozumiane jest jako „gałąź prawa wewnętrznego danego państwa, w której są zebrane w jeden system normy odnoszące się do uregulowania feno-

blin-Sandomierz 1999; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2003; W. Uruszczak, *Prawo wyznaniowe*, Kraków 1997; W. Góralski, *Wprowadzenie do prawa wyznaniowego*, Płock 2003; P. i P. Sobczyk, *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, Warszawa 2005;

⁴ J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006; H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe*, t. I. Zagadnienia wstępne. Rys historyczny, Lublin 1997.

⁵ Zob. M. Winiarczyk-Kossakowska, *Państwowe prawo wyznaniowe w praktyce administracyjnej*, Warszawa 1999; M. Fąka, *Państwowe prawo wyznaniowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór tekstów źródłowych*, Warszawa 1978; H. Świątkowski, *Wyznaniowe prawo państwowe*, Warszawa 1962;

⁶ Zob. H. Pree, *Österreichisches Staatskirchenrecht*, Wien-New York 1984; H. Misztal, *Pojęcie i nauka prawa wyznaniowego*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, pod red. H. Misztala, P. Stanisza, Lublin 2003, s. 27-28.

² H. Misztal, *Pojęcie prawa wyznaniowego*, [w:] *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 14-16 stycznia 2003), pod red. A. Mezglewskiego, Lublin 2004, s. 14.

³ A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisza, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006; *Prawo wyznaniowe*, pod red. H. Misztala, P. Stanisza, Lublin 2003; *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, pod red. H. Misztala, Lu-

menu społecznego religii” (Del Giudice)⁷.

W polskiej literaturze przedmiotu można spotkać następujące definicje prawa wyznaniowego. Jesse określa je jako „zbiór przepisów z zakresu administracji państwowej odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do wyznań religijnych, a więc też do Kościoła rzymskokatolickiego”⁸. Według Pietrzaka prawo wyznaniowe to „kompleks norm prawnych wydanych lub uznanych przez państwo określających sytuację jednostki ze względu na jej wyznanie, regulujących stosunek państwa do związków wyznaniowych oraz reglamentujących różnorodne przejawy ich działalności”⁹. Autor ten ponadto wyraźnie akcentuje, iż prawo wyznaniowe to „część państwowego systemu prawnego”¹⁰. Z kolei Krukowski pisze, że „prawo wyznaniowe to zespół norm prawnych, za pomocą których państwo określa swoje stanowisko wobec zjawiska religijności”¹¹ I dodaje, że „istotną treść tego zespołu norm stanowią gwarancje poszanowania wolności sumienia, religii i wyznania oraz zasady relacji między państwem a kościołami i związkami wyznaniowymi”¹². Definicję prawa wyznanio-

wego, przy wykorzystaniu terminologii ustawy zasadniczej podaje także Misztal. Według niego prawo wyznaniowe to „zespół norm prawnych, odnoszących się do osoby ludzkiej i wspólnot religijnych w zakresie wolności sumienia i religii”¹³.

A zatem każda z powyższych definicji akcentuje fakt, iż prawo wyznaniowe znajduje swoje korzenie w państwowym porządku prawnym (nie kościelnym), a poprzez kompleks norm, które tworzy reguluje stosunki między państwem i związkami wyznaniowymi.

III. Związek prawa wyznaniowego poszczególnymi dziedzinami prawa

Prawo wyznaniowe jest dziedziną przekrojową, ponieważ znajduje ono wspólny przedmiot niemal z każdą gałęzią prawa polskiego. Wszędzie niemal bowiem w prawie polskim można znaleźć normy prawne, które odnoszą się do wolności religijnej jednostek i grup wyznaniowych. Prawo wyznaniowe ma wspólny przedmiot z prawem administracyjnym. Są nim np. przepisy dotyczące zrzeszania się, struktury administracji wyzna-

⁷ Cytat za: H. Misztal, *Pojęcie i nauka prawa wyznaniowego*, s. 28.

⁸ H. Jesse, *Vademecum duchowieństwa i zakonów Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w dziedzinie prawa państwowego*, Warszawa 1975 (mps), s. 147.

⁹ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, s. 14-15.

¹⁰ Tamże.

¹¹ J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, s. 17.

¹² Tamże.

¹³ H. Misztal, *Wprowadzenie do prawa wyznaniowego*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo...*, s. 2. Autor wyjaśnia jednocześnie, że „wolność religii” należy rozumieć jako wolność jej wyznawania, przyjmowania i uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie przez każdą osobę ludzką. Natomiast przez „wolność sumienia” należy rozumieć wolność do jakichkolwiek przekonań osoby ludzkiej. Tenże, *Pojęcie i nauka prawa wyznaniowego*, s. 29.

niowej, przepisy o zbiorcach publicznych. Ma również wspólny przedmiot z prawem konstytucyjnym, którym m.in. są: konstytucyjne podstawy relacji między państwem i związkami wyznaniowymi, przepisy dotyczące poszanowania wolności religijnej jednostki, prawa rodziców do religijnego wychowania dzieci. Z prawem cywilnym prawo wyznaniowe znajduje wspólny przedmiot, gdy chodzi np. o cywilnoprawną ochronę wolności religijnej, zaś z prawem karnym, w przypadku przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania. Z kolei z prawem rodzinnym wspólnym przedmiotem są np. przepisy dotyczące wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa. Z prawem pracy prawo wyznaniowe znajduje wspólne normy, gdy chodzi np. zatrudnienie katechetów w publicznych przedszkolach i szkołach. Przepisy dotyczące regulacji stosunków między państwem a Stolicą Apostolską stanowią m. in. wspólny przedmiot prawa wyznaniowego i prawa międzynarodowego publicznego. Prawo wyznaniowe ma też wspólny przedmiot z prawem ubezpieczeniowym, który stanowią normy dotyczące np. ubezpieczenia społecznego osób duchownych oraz prawem podatkowym, którymi są np. zasady dotyczące opodatkowania kościelnych osób prawnych.

A zatem prawo wyznaniowe zajmuje się tymi normami prawa polskiego, gdzie spotykają się normy różnego pochodzenia i przy ich interpretacji należy brać pod uwagę specyfikę tych gałęzi prawa, do których one

się odnoszą¹⁴. Uprawianie zaś prawa wyznaniowego wymaga od jego adeptów posiadania szerszej wiedzy interdyscyplinarnej.

IV. Katedry prawa wyznaniowego w Polsce

Na uniwersyteckich wydziałach prawa oraz na dwóch uczelniach teologicznych funkcjonuje obecnie dziewięć katedr prawa wyznaniowego. Cztery spośród nich zajmują się prawem wyznaniowym w sposób samoistny, nie łącząc w nazwie katedry prawa wyznaniowego z inną dyscypliną (dziedziną) prawa. Są to katedry prawa wyznaniowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego (UW), na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW) w Warszawie, na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (KUL) w Lublinie oraz na Wydziale Zamiejscowym Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim. Pozostałe prowadzą badania dwukierunkowe łącząc prawo wyznaniowe bądź z prawem kanonicznym (kościelnym), bądź z prawem konkordatowym. Są to: Katedra Prawa Kościelnego i Wyznaniowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ) w Krakowie, Katedra Prawa Kanonicznego i

¹⁴ Zob. H. Misztal, *Wprowadzenie do prawa wyznaniowego*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo...*, s. 3.

Wyznaniowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego (UWM) w Olsztynie, Katedra Prawa Wyznaniowego i Kanonicznego w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej (ChAT) w Warszawie, Katedra Prawa Wyznaniowego i Konkordatowego na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW, Katedra Prawa Wyznaniowego i Konkordatowego w Papieskim Wydziale Teologicznym (Bobolanum) w Warszawie. Ponadto na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego (UO) funkcjonuje Zakład Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego, który strukturalnie przyporządkowany jest do Katedry Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego.

Na większości wydziałów poszczególne katedry podporządkowane są bezpośrednio władzom wydziałowym. Na UW Katedra Prawa Wyznaniowego funkcjonuje w ramach Instytutu Historii Prawa, zaś Katedra Prawa Wyznaniowego KUL w Lublinie – w ramach Instytutu Prawa Publicznego.

Poszczególne uczelnie i ich wydziały w sposób swobodny i wolny kształtują swoją strukturę organizacyjną, łącząc w ramach poszczególnych jednostek (instytutów, katedr, zakładów) prawo wyznaniowe z innymi dyscyplinami prawniczymi. Wydaje się jednak, iż łączenie prawa wyznaniowego z prawem kanonicznym nie jest zabiegiem właściwym. Prawo wyznaniowe i prawo kanoniczne należą bowiem do innych systemów prawa. Prawo wyznaniowe to dyscyplina prawa polskiego (świec-

kiego), zaś prawo kanoniczne to prawo wewnętrzne Kościoła katolickiego, bądź – jeśli jest rozumiane szerzej – prawo wewnętrzne poszczególnych kościołów chrześcijańskich. Obie te dyscypliny korzystają zatem z innych metod badawczych, inny jest ich przedmiot badań oraz inna optyka postrzegania tych samych zjawisk. Do uprawiania obu z nich wymagane są także zupełnie różne kwalifikacje.

V. Przedstawiciele doktryny prawa wyznaniowego i kierunki badań

Prawo wyznaniowe uprawiają w Polsce zarówno pracownicy katedr prawa wyznaniowego, jak też innych katedr i zakładów. Jest to zrozumiałe ze względu na charakter i rozległość tej dyscypliny. Można wyróżnić następujące ośrodki, w ramach działalności, których podejmowane są badania naukowe z zakresu prawa wyznaniowego: Uniwersytet Warszawski, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Śląski w Katowicach (UŚ), Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM), Uniwersytet Wrocławski (Uwr), Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK), Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie (UMCS), Uniwersytet w Białymstoku (UwB), Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Papieski Wydział Teologiczny (Bobolanum) w Warszawie,

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu (PWT Wr.).

Najlicniejszą grupę uprawiających prawo wyznaniowe wywodzących się z uczelni państwowych stanowią pracownicy dwóch wydziałów Uniwersytetu Warszawskiego, tj.: Wydziału Prawa i Administracji oraz Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych. Na Wydziale Prawa i Administracji w ramach Katedry Prawa Wyznaniowego badania z zakresu prawa wyznaniowego prowadzą: prof. dr hab. Michał Pietrzak – wieloletni kierownik Katedry¹⁵ oraz dr Paweł Borecki. Kierunki badań prof. M. Pietrzaka koncentrują się m. in. wokół kwestii stosunków między państwem i kościołem w okresie II RP oraz Polski Ludowej. Profesor zajmuje się ponadto w sposób szczególny problematyką związaną ze zgodnością konkordatu z 1993 r. z Konstytucją i prawem polskim, nauczaniem religii w szkołach publicznych, statusem prawnym kościołów nierzyskokatolickich, systemem relacji państwo-kościół we Francji. Dr P. Borecki koncentruje się natomiast wokół tematów dotyczących: zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych, statusu prawnego poszczególnych związków wyznaniowych, statusu osób bezwyznaniowych. Podejmuje także badania o charakterze historycznoprawnym i komparatystycznym.

Badania w zakresie prawa wyznaniowego prowadzą na UW także

pracownicy Instytutu Nauk Politycznych. Zajmują się oni przede wszystkim zagadnieniami dotyczącymi polityki wyznaniowej (prof. dr hab. Janusz Osuchowski, dr Beata Górowska, dr Grzegorz Rydlewski), statusu prawnego Stolicy Apostolskiej i Państwa Watykańskiego (dr Wojciech Jakubowski), konstytucyjnych podstawach prawa wyznaniowego (dr Jarosław Szamanek).

Z UW związany jest także dr Andrzej Czohara (wieloletni dyrektor Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji), dr Małgorzata Winiarczyk-Kossakowska oraz dr Paweł Leszczyński. Ich zainteresowania koncentrują się wokół stosunków państwo-kościół w krajach Europy Zachodniej, administracji wyznaniowej oraz sytuacji prawnej poszczególnych związków wyznaniowych.

Nie mniej liczna grupa naukowców zajmujących się prawem wyznaniowym wywodzi się z Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Badania naukowe prowadzą tu pracownicy Katedry Prawa Wyznaniowego, tj.: ks. prof. dr hab. Henryk Misztal (kierownik Katedry), ks. dr Piotr Stanisławski, dr Marta Ordon oraz mgr Aneta Abramowicz, a także osoby stale współpracujące z Katedrą, tj.: ks. dr hab. prof. KUL Artur Mezglewski (kierownik II Katedry Prawa Administracyjnego), o. dr hab. prof. KUL Wiesław Bar (kierownik Katedry Prawa Kanonizacyjnego), ks. dr Tadeusz Stanisławski, oraz dr

¹⁵ Obecnie kuratorem Katedry jest prof. dr hab. Marek Wąsowicz.

Jacek Dziobek-Romański. Na Wydziale Zamiejscowym Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim prawem wyznaniowym zajmuje się dr Marek Bielecki i dr Bogusław Uliasz, natomiast na Wydziale Zamiejscowym Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli – dr Anna Tunia.

Badania naukowe ks. prof. H. Misztala dotyczą m. in. zagadnienia wolności religijnej rodziny, zwłaszcza prawa rodziców do religijnego wychowania dzieci. Ks. dr P. Stanisławski zajmuje się przede wszystkim konstytucyjnymi podstawami wolności religijnej w Polsce, problemem wolności religijnej w UE, zagadnieniem ubezpieczeń społecznych osób duchownych oraz dwustronnym trybem regulacji stosunków między państwem i niekatolickimi związkami wyznaniowymi we Włoszech. Dr M. Ordon skupia swoje zainteresowania wokół zagadnień związanych funkcjonowaniem organizacji i stowarzyszeń religijnych w prawie polskim, a także problemami dotyczącymi zrzeszania się w okresie PRL. Mgr A. Abramowicz interesuje się problemem wolności religijnej jednostki w prawie wspólnotowym. Ks. dr hab. A. Mezglewski skupia swoje badania naukowe wokół zagadnień związanych ze szkolnictwem wyznaniowym w Polsce, nauczaniem religii w prawie polskim, ochroną danych osobowych w działalności związków wyznaniowych, wyznaniową formą zawarcia małżeństwa oraz problemem podmiotowości publicznoprawnej Stolicy Apostolskiej i Państwa-Miasta Waty-

kańskiego. O. dr hab. W. Bar zajmuje się przede wszystkim problemem wolności religijnej w państwach Ameryki łacińskiej oraz państwach islamskich. Ks. dr T. Stanisławski koncentruje się przede wszystkim wokół problematyki opodatkowania instytucji kościelnych i osób duchownych w prawie polskim. Dr J. Dziobek-Romański prowadzi badania dotyczące m. in. funkcjonowania w prawie polskim Kościoła katolickiego, nierzymskokatolickich związków wyznaniowych oraz sekt. Przedmiotem badań naukowych dr. M. Bieleckiego jest problem wolności religijnej dziecka. Dr B. Uliasz zajmuje się zagadnieniem współdziałania państwa i kościoła w zakresie pomocy społecznej. Natomiast dr A. Tunia prowadzi badania naukowe dotyczące wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa cywilnego.

Prawo wyznaniowe stanowi także przedmiot badań pracowników Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie zatrudnionych na obu z wyżej wymienionych Katedr. W ramach Katedry Prawa Wyznaniowego i Konkordatowego swoje badania w zakresie prawa wyznaniowego prowadzą: ks. prof. dr hab. Józef Krukowski (kierownik Katedry), ks. dr hab. prof. UKSW Marian Fąka oraz dr Paweł Sobczyk, zaś w ramach Katedry Prawa Wyznaniowego – ks. dr hab., prof. UKSW Krzysztof Warchałowski (kierownik Katedry). Ks. prof. J. Krukowski koncentruje się m. in. wokół zagadnień związanych z prawem konkordatowym, relacjami państwo-kościół,

prawem małżeńskim, nauczaniem religii, systemami finansowania instytucji kościelnych, konstytucyjnymi podstawami prawa wyznaniowego. Przedmiotem badań ks. dr hab. K. Warchałowskiego jest przede wszystkim problematyka nauczania religii we współczesnych konkordatach, a także zagadnienie wolności religijnej w UE.

Na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego badania w zakresie prawa wyznaniowego prowadzą pracownicy Katedry Prawa Kościelnego i Wyznaniowego: prof. dr hab. Wacław Uruszczak (kierownik Katedry) oraz dr Zdzisław Zarzycki. Prof. W. Uruszczak swoje badania naukowe w głównej mierze koncentruje na historii stosunków między państwem i kościołem w Polsce, zwłaszcza na okresie dwudziestolecia międzywojennego. Dr Z. Zarzycki zajmuje się m. in. działalnością związków wyznaniowych w zakresie pomocy społecznej, ochrony zdrowia, itp. Prowadzi też badania o charakterze historyczno-prawnym.

Na Uniwersytecie Śląskim badania w zakresie prawa wyznaniowego prowadzi prof. dr hab. Ryszard Małajny (kierownik Katedry Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego WPiA). Prof. Małajny skupia się przede wszystkim wokół zagadnienia dotyczącego amerykańskiego modelu relacji między państwem i kościołem.

Na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, prawem wyznaniowym zajmuje się dr hab., prof. UAM Krzysztof Krasowski (kie-

rownik Katedry Historii i Ustroju Państwa WPiA). Jego badania głównie dotyczą sytuacji prawnej Kościoła katolickiego w okresie II RP i Polski Ludowej.

Na Uniwersytecie Wrocławskim działalność naukową w zakresie prawa wyznaniowego prowadzą dr Michał Rynkowski (Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii) oraz dr hab. Ewa Waszkiewicz (Wydział Politologii). Publikacje dr M. Rynkowskiego dotyczą sytuacji związków wyznaniowych w prawie wspólnotowym. Natomiast dr hab. E. Waszkiewicz interesuje się przede wszystkim polityką wyznaniową Polski oraz zagadnieniem wolności sumienia i wyznania mniejszości narodowych w III RP.

Na WPiA Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie badania w zakresie prawa wyznaniowego prowadzi bp. dr Tadeusz Płoski. Dotyczą one głównie statusu prawnego ordynariatu polowego w Polsce.

Na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku prawem wyznaniowym zajmuje się dr Jarosław Matwiejuk (Katedra Prawa Konstytucyjnego). Koncentruje się on głównie wokół konstytucyjnych zasadach relacji między państwem i kościołem w Polsce oraz problemu funkcjonowania nierzymskokatolickich związków wyznaniowych.

Na Uniwersytecie Opolskim (WPiA) prawo wyznaniowe jest uprawniające przez dr Andrzeja Szymańskiego (Katedra Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego). Jego badania w tej mierze kon-

centrują się wokół zagadnień historyczno-prawnych. Na Wydziale tym badania z zakresu prawa wyznaniowego prowadzi również ks. dr Dariusz Walencik, który skupia się wokół zagadnień związanych funkcjonowaniem Komisji Majątkowej.

Na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej badania w zakresie prawa wyznaniowego prowadzone są na WPiA w ramach Katedry Prawa Konstytucyjnego. Prowadzi je dr Ryszard Mojak. Interesuje się on przede wszystkim konstytucyjnymi zasadami relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi – zarówno w ujęciu historycznym, jak i współcześnie.

VI. Proces konsolidacji środowiska prawa wyznaniowego

W roku 2003 Katedra Prawa Wyznaniowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego podjęła inicjatywę konsolidacji środowiska osób zajmujących się prawem wyznaniowym, organizując w latach 2003, 2004 oraz 2006 Ogólnopolskie Sympozja połączone ze Zjazdami Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego. Tematyka tych sympozjów była następująca: „Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego” (2003)¹⁶, „Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Lu-

dowej” (2004)¹⁷, „Funkcje publiczne związków wyznaniowych” (2006)¹⁸. Inicjatywa ta została następnie kontynuowana przez Ośrodek Białostocki (Wydział Prawa UwB), który w roku 2007 zorganizował kolejne, IV Ogólnopolskie Sympozjum i Zjazd Katedr Prawa Wyznaniowego. Tematyka sympozjum była następująca: „10 lat regulacji problematyki wyznaniowej w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. Próba oceny”. W zjazdach systematycznie uczestniczy ok. 50 osób.

Konsolidacji środowiska służy ponadto redagowany przez Katedrę Prawa Wyznaniowego KUL jedyny w Polsce periodyk naukowy (rocznik) poświęcony zagadnieniom z prawa wyznaniowego. Rocznik zatytułowany jest *Studia z prawa Wyznaniowego*. Na jego łamach publikują swoje artykuły przedstawiciele większości ośrodków naukowych w Polsce oraz autorzy zagraniczni (Ukraina, Litwa, Czechy). Do tej pory ukazało się 10 tomów *Studiów*.

VII. Prawo wyznaniowe jako dyscyplina dydaktyczna

Prawo wyznaniowe wykładane jest na większości polskich uniwersy-

¹⁶ Zob. *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 14-16 stycznia 2003), pod red. A. Mezglewskiego, Lublin 2004.

¹⁷ Zob. *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 26-28 października 2004), pod red. A. Mezglewskiego, P. Stanisza, M. Ordon, Lublin 2005.

¹⁸ Zob. *Funkcje publiczne związków wyznaniowych. Materiały III Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 16-18 maja 2006), pod red. A. Mezglewskiego, Lublin 2007.

tetów, a mianowicie na: Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II¹⁹, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie²⁰, Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie²¹, Uniwersytecie Warszawskim²², Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie²³, Uniwersytecie Śląskim w Katowicach²⁴, Uniwersytecie Opolskim²⁵, Uniwersytecie Wrocławskim²⁶, Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu²⁷, Uni-

wersytecie Łódzkim²⁸, Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu²⁹, Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie³⁰ oraz Uniwersytecie w Białymstoku³¹. Zajęcia z prawa wyznaniowego na wymienionych uczelniach prowadzone są na Wydziałach Prawa i Administracji. Prawo wyznaniowe wykładowane jest ponadto na Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie³², która jest uczelnią jednowydziałową, a także we wszystkich Wyższych Seminarjach Duchownych (WSD)³³ oraz na Wydziałach Teologii (specjalizacja kapłańska) uczelni państwowych i kościelnych, tj. na: KUL, UKSW, UWM, UŚ, UO, UAM, UMK, Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (PAT)³⁴, Papieskim Wydziale

¹⁹ Zajęcia z prawa wyznaniowego na WPP-KiA KUL w Lublinie prowadzą: ks. prof. dr hab. H. Misztal, o. dr hab., prof. KUL W. Bar, ks. dr hab., prof. KUL A. Mezglewski, ks. dr P. Stanisławski, ks. dr T. Stanisławski, dr M. Ordon, mgr A. Abramowicz, mgr L. Fiejdasz. Na Wydziale Zamiejscowym Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim – dr M. Bielecki, zaś na Wydziale Zamiejscowym Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli – dr A. Tunia.

²⁰ Wykład z prawa wyznaniowego prowadzi – dr R. Mojak.

²¹ Na Wydziale Prawa Kanonicznego zajęcia z prawa wyznaniowego prowadzą: ks. prof. dr hab. J. Krukowski, dr P. Sobczyk, natomiast na Wydziale Prawa i administracji – ks. dr hab., prof. UKSW K. Warchałowski.

²² Zajęcia z prawa wyznaniowego prowadzi tu – prof. dr hab. M. Pietrzak, dr P. Borecki i mgr W. Bendza.

²³ Dydaktykę z zakresu prawa wyznaniowego zajmują się – prof. dr hab. W. Uruszczak oraz dr Z. Zarzycki.

²⁴ Prawo wyznaniowe wykłada – prof. dr hab. R. Małajny.

²⁵ Dydaktykę z prawa wyznaniowego zajmuje się – ks. dr hab., prof. UO A. Mezglewski.

²⁶ Na WPAiE zajęcia z prawa wyznaniowego prowadzi – dr M. Rynkowski, dr M. Lis, dr A. Szadok-Bratuń oraz dr J. Kordeczuk.

²⁷ Wykład i seminarium z prawa wyznaniowego prowadzi – dr hab., prof. UAM K. Krasowski.

²⁸ Zajęcia z prawa wyznaniowego prowadzi – ks. dr hab. G. Leszczyński.

²⁹ Dydaktykę zajmują się – dr hab., prof. UMK W. Mossakowski oraz dr E. Gajda.

³⁰ Zajęcia z prawa wyznaniowego prowadzą – ks. dr hab., prof. UWM F. Lempa, ks. bp. dr T. Płoski oraz mgr A. Biwont.

³¹ Prawo wyznaniowe wykłada tu – dr J. Matwiejuk.

³² Dydaktykę zajmują się – ks. bp. prof. dr hab. W. Wysoczański, oraz prof. dr hab. M. Pietrzak.

³³ Np. w WSD w Płocku – ks. prof. dr hab. W. Góralski; WSD w Gdańsku – ks. bp. R. Kasyna, WSD w Paradyżu – ks. dr T. Stanisławski; WSD w Przemyśle – ks. dr J. Bar; WSD w Rzeszowie – ks. dr T. Wyskiel; WSD w Sandomierzu – ks. dr J. Staszak; WSD w Poznaniu – ks. B. Glinkowski; Wyższe Baptystyczne Seminarium Duchowne w Warszawie – dr hab. T. Zieliński.

³⁴ Zajęcia z prawa wyznaniowego prowadzi ks. dr B. Fidelus.

Teologicznym we Wrocławiu³⁵, oraz Papieskim Wydziale Teologicznym (*Bobolanum*) w Warszawie³⁶. Prawo wyznaniowe bywa również przedmiotem wykładów na uczelniach prywatnych, np. w Wyższej Szkole Handlu i Prawa im. R. Łazarskiego w Warszawie³⁷, Szkole Wyższej Warszawskiej³⁸, Krakowskiej Szkole Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego³⁹.

Należy także wspomnieć, iż na niektórych Wydziałach Politologii (UW⁴⁰, UJ⁴¹) oraz Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Zielonogórskiego (UZ)⁴² organizowane są zajęcia dotyczące szeroko pojętej polityki i stosunków wyznaniowych w Polsce i Europie.

Na tych uczelniach, na których prowadzone są zajęcia dydaktyczne z zakresu prawa wyznaniowego używa-

ne są różne określenia (nazwy) tego przedmiotu. Różny też jest charakter tych zajęć (obligatoryjne, obligatoryjne do wyboru, fakultatywne, uzupełniające), jak i forma ich prowadzenia (wykład, ćwiczenia konwersatorium, seminarium) oraz wymiar godzinowy.

W większości przypadków przedmiot ten jest określany jako *Prawo wyznaniowe* (UKSW, KUL, UMCS, UŚ, UW_r, UO, UAM, UwB, UŁ, ChAT, PAT, PWT Wrocław, PWT Poznań, PWT Warszawa, WSD). Niektóre uczelnie stosują nazwy: *Polskie prawo wyznaniowe* (UW, UWM, UW_r) lub *Państwowe prawo wyznaniowe* (UMK). Ponadto na niektórych uczelniach prowadzone są zajęcia z *Europejskiego prawa wyznaniowego* (UW, UW_r).

Niekiedy też w programach nauczania niektórych uczelni można znaleźć oddzielne zajęcia z *Polskiego prawa wyznaniowego* i *Europejskiego prawa wyznaniowego* (UW_r) lub z *Prawa wyznaniowego* i *Państwowego prawa wyznaniowego* (UMK). Na Uniwersytecie Jagiellońskim natomiast zajęcia z zakresu prawa wyznaniowego prowadzone są pod wspólną nazwą *Prawo kościelne i wyznaniowe*. Można jednak także w programie nauczania na tej uczelni znaleźć przedmiot: *Prawo wyznaniowe w Unii Europejskiej*. Z kolei na Uniwersytecie Rzeszowskim (URz) brak jest w programie nauczania przedmiotu „prawo wyznaniowe”, jednakże zagadnienia z zakresu prawa wyznaniowego oma-

³⁵ Prawo wyznaniowe wyklada ks. dr hab., prof. PWT W. Wenz.

³⁶ Dydaktyką prawa wyznaniowego zajmuje się ks. dr W. Adamczewski.

³⁷ Prawo wyznaniowe wyklada ks. dr hab., prof. UWM F. Lempa.

³⁸ Wykład z prawa wyznaniowego prowadzi ks. dr hab., prof. KUL M. Stasiak.

³⁹ Zajęcia z prawa wyznaniowego prowadzi dr Z. Zarzycki.

⁴⁰ Na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych dydaktyką zajmują się: prof. dr hab. J. Osuchowski, dr B. Górowska i dr J. Szamanek.

⁴¹ Zajęcia z prawa wyznaniowego i polityki wyznaniowej prowadzą pracownicy Katedry Historii Polskiej i Myśli Politycznej Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, do której należą: prof. dr hab. J. Majchrowski (kierownik Katedry), dr hab. A. Dudek i dr B. Bankowicz.

⁴² W Instytucie Politologii zajęcia dydaktyczne prowadzi dr R. Michalak.

wiane są w ramach wykładu z prawa kanonicznego i konkordatowego⁴³.

Należy ponadto zwrócić uwagę, iż na niektórych polskich uczelniach (chodzi tu o wydziały i instytuty politologiczne) zagadnienia z zakresu prawa wyznaniowego są omawiane są w ramach takich przedmiotów jak: *Kościół i związki wyznaniowe w Polsce*, *Stosunki religijne i wyznaniowe w Europie* (UZ), *Stosunki wyznaniowe w RP*, *Polityka wyznaniowa współczesnych państw*, *Nierzyskokatolickie związki wyznaniowe we współczesnej Polsce* (UW), *Elementy prawa wyznaniowego*, *Związki wyznaniowe w stosunkach europejskich* (UJ).

Zajęcia z prawa wyznaniowego mają najczęściej formę wykładu (np. WPIA: UW, UMCS, UJ, UŚ, UW, UO, UAM, UŁ, UMK, UwB, wszystkie WSD i Wydziały Teologiczne) lub wykładu i ćwiczeń (np. KUL, UKSW, UWM). Na niektórych uczelniach prowadzone są również seminaria (np. UW, UAM, UMK, KUL, UKSW) i konwersatoria (np. UMK, UW) z tego przedmiotu.

Gdy chodzi zaś o charakter tychże zajęć, to należy stwierdzić, iż prawo wyznaniowe jest przedmiotem obowiązkowym w programie studiów magisterskich na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Zajęcia te prowadzone są na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych, na wszystkich

trzech Sekcjach działających w ramach Wydziału w Lublinie, tj.: na Sekcji Prawa – w wymiarze 45 godz. wykładowych, na Sekcji Prawa Kanonicznego – 60 godz. wykładowych i na Sekcji Administracji – 45 godz. wykładowych. Na każdej z tych Sekcji – na studiach stacjonarnych – prowadzone są także ćwiczenia z prawa wyznaniowego w podobnym wymiarze jak wykład⁴⁴. Taki sam charakter posiada prawo wyznaniowe na wydziałach zamiejscowych KUL tj. na Wydziale Zamiejscowym Nauk Prawnych i Ekonomicznych w Tomaszowie Lubelskim oraz na Wydziale Zamiejscowym Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli⁴⁵.

Obowiązkowy charakter mają również zajęcia z prawa wyznaniowego prowadzone na WPIA Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, zarówno dla studentów kierunku prawniczego jak i administracyjnego. Zajęcia te prowadzone są (na obu kierunkach) wymiarze 15 godz.

⁴⁴ Na studiach niestacjonarnych nie ma ćwiczeń z prawa wyznaniowego. Zajęcia prowadzone są tylko w formie wykładów i seminariów.

⁴⁵ Należy jednak z przykrością stwierdzić, iż wymiar godzinowy prawa wyznaniowego na Wydziale Zamiejscowym w Tomaszowie Lubelskim i w Stalowej Woli znacznie się różni. W programie nauczania realizowanym w Wydziale w Tomaszowie Lub. zajęcia z prawa wyznaniowego odbywają się w wymiarze 45 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń, natomiast w Stalowej Woli wprowadzono (od r. akad. 2007/2008) zmianę polegającą na umieszczeniu w programie nauczania zamiast dotychczasowych 45 godzin wykładu i 45 godz. ćwiczeń, tylko 60 godzin zajęć z tego przedmiotu (30w/30ćw.).

⁴³ Prowadzą je pracownicy Zakładu Teorii Prawa i Doktryn Polityczno-Prawnych na Wydziale Prawa – ks. dr P. Steczkowski (kierownik Zakładu) i mgr G. Maroń.

wykładu i 15 godz. ćwiczeń na studiach stacjonarnych oraz 9 godz. wykładu i 9 godz. ćwiczeń na studiach niestacjonarnych. Z kolei na WPiA Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu obowiązkowy charakter ma zarówno wykład jak i konwersatorium z państwowego prawa wyznaniowego dla studentów kierunku administracja studiujących w systemie stacjonarnym i niestacjonarnym. Na studiach stacjonarnych wykład prowadzony jest w wymiarze 20 godz., konwersatorium – 15 godz., zaś na studiach niestacjonarnych – 12 godz. – wykład i 9 godz. konwersatorium. Dla kierunku prawniczego na Wydziale tym nie są prowadzone zajęcia z prawa wyznaniowego. Na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego prawo wyznaniowe jest również przedmiotem obowiązkowym. Ponadto zgodnie z nowym programem nauczania obowiązkowy jest wykład z prawa wyznaniowego dla studentów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, w wymiarze 30 godz. na studiach stacjonarnych i 15 na studiach niestacjonarnych. Należy także zauważyć, iż na wszystkich Wydziałach Teologii oraz we wszystkich Wyższych Seminariach Duchownych w Polsce wykład z prawa wyznaniowego ma charakter obowiązkowy. Jest on prowadzony na VI roku studiów w wymiarze 15 godzin.

Na WPiA Uniwersytetu Warszawskiego prawo wyznaniowe ma charakter przedmiotu specjalizacyjnego do wyboru. Tak jest w przypadku konwersatorium z przedmiotu pt. *Europejskie prawo wyznaniowe*, które

prowadzone jest na kierunku prawo, w wymiarze 30 godz. na studiach stacjonarnych. Natomiast na kierunku administracja wykład i konwersatorium z przedmiotów: *Prawo wyznaniowe* oraz *Prawo wyznaniowe w Europie* prowadzonych na studiach stacjonarnych w wymiarze 30 godz. – każde, mają charakter zajęć uzupełniających, do wyboru.

Charakter przedmiotu fakultatywnego, do wyrobu prawo wyznaniowe ma na WPiA Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie dla kierunku prawo, na studiach stacjonarnych prowadzony jest wykład pt. *Prawo kościelne i wyznaniowe* w wymiarze 45 godz., oraz wykład *Prawo wyznaniowe w Unii Europejskiej* – w wymiarze 30 godz. Natomiast na kierunku administracyjnym prowadzony jest jedynie drugi z wymienionych wykładów, w podobnym wymiarze. Na studiach niestacjonarnych nie ma zajęć z prawa wyznaniowego. Podobny charakter ma prawo wyznaniowe na WPAiE Uniwersytetu Wrocławskiego.

Przedmiotem kierunkowym do wyboru prawo wyznaniowe jest – zarówno dla studentów administracji, jak i prawa – na WPiA Uniwersytetu Łódzkiego.

VIII. Podręczniki prawa wyznaniowego

Obecnie na rynku wydawniczym funkcjonują trzy podręczniki akademickie. Najwcześniej pojawił się podręcznik M. Pietrzaka pt. *Prawo wyznaniowe*. Doczekał się on w Wy-

dawnictwie LexisNexis trzech wydań. Ostatnie wydanie ukazało się w 2005 roku. Podręcznik ten kładzie nacisk na kwestie relacji państwo-kościół w ujęciu historycznym, obszernie przedstawiając sytuację związków wyznaniowych w II RP oraz w okresie Polski Ludowej.

W roku 2000 ukazało się pierwsze wydanie podręcznika pt. *Polskie prawo wyznaniowe* autorstwa J. Krukowskiego (Wydawnictwo LexisNexis)⁴⁶. Kolejne wydania tego podręcznika pochodzą z roku 2005 oraz 2006. Podręcznik ten w szczególności sposób akcentuje pozycję prawną Kościoła katolickiego i jego jednostek organizacyjnych.

W roku 2006 ukazał się w Wydawnictwie C.H. Beck podręcznik trzech autorów: A. Mezglewskiego, H. Misztala, P. Stanisza pt. *Prawo wyznaniowe*. Stanowi on kontynuację wcześniejszych podręczników przygotowywanych pod redakcją H. Misztala i P. Stanisza⁴⁷. Drugie wydanie tego podręcznika ukaże się w grudniu 2007 r. Podręcznik ten cechuje wyjątkowo szerokie spektrum zagadnień oraz nowatorskie ujęcie całości problematyki przedmiotu.

Oprócz podręczników akademickich w roku 2003 pojawił się pod-

ręcznik prawa wyznaniowego autorstwa W. Góralskiego pt. *Wstęp do prawa wyznaniowego*, wydany przez Płocki Instytut Wydawniczy, który kierowany jest do studentów teologii.

Podsumowanie

Pod koniec lat 90. ubiegłego stulecia oraz na początku obecnego zauważyć można żywiołowy rozwój nauki prawa wyznaniowego w Polsce. Rozwój ten cechuje coraz szerzej zakrojona problematyka badań oraz coraz liczniejsza grupa naukowców zajmująca się tą dyscypliną naukową. Za rozwojem badawczym poszedł także rozwój dydaktyczny. Stało się ono przedmiotem nauczania (jako przedmiot obligatoryjny, kierunkowy, specjalistyczny lub fakultatywny) na większości uniwersytetów, na wydziałach teologicznych oraz na kierunku „administracja” w niektórych wyższych szkołach prywatnych. W chwili obecnej prawo wyznaniowe nie jest wykładane jedynie na Uniwersytecie Gdańskim, Uniwersytecie Szczecińskim oraz Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Największy potencjał naukowy pod względem ilości osób zatrudnionych, które zajmują się problematyką z zakresu prawa wyznaniowego stanowią od lat Uniwersytet Warszawski oraz Katolicki Uniwersytet Lubelski. Obecnie jednak na KUL – w przeciwieństwie do innych ośrodków – zauważyć można pewien regres, gdy chodzi o liczbę zajęć dydaktycznych z tego przedmiotu. Na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji

⁴⁶ Zob. J. Krukowski, K. Warchałowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, pod red. J. Krukowskiego, Warszawa 2000.

⁴⁷ Zob. *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, pod red. H. Misztala, Lublin-Sandomierz 1999; *Prawo wyznaniowe*, pod red. H. Misztala, Lublin 2000; *Prawo wyznaniowe*, pod red. H. Misztala, P. Stanisza, Lublin 2003.

w Lublinie – na studiach stacjonarnych na kierunku prawo oraz na kierunku administracja – ilość godzin z tego przedmiotu została zmniejszona ze 120 do 90. Na studiach stacjonarnych na Wydziale Zamiejscowym Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim redukcja poszła jeszcze dalej (do 75 godzin). Najdotkliwsze redukcje tego przedmiotu nastąpiły jednak na Wydziale Zamiejscowym Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli, gdzie doszło do najbardziej drastycznego ograniczenia ilości godzin (tj. do 60 godz.). Ponadto na Wydziale tym nie utworzono Katedry Prawa Wyznaniowego. Biorąc pod uwagę fakt, iż to właśnie prawo wyznaniowe jest jednym z tych przedmiotów, które podkreśla charakter Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, należy wyrazić ubolewanie z dokonanych zmian.

W rozwoju prawa wyznaniowego w Polsce można zauważyć także pewne bariery. Najpoważniejszą z nich – jak się wydaje – jest brak zrozumienia istoty prawa wyznaniowego przez czynniki decyzyjne na poszczególnych wydziałach prawa (a tym bardziej na wydziałach teologicznych). Świadczy to tym fakt powierzenia zajęć z prawa wyznaniowego osobom o przygotowaniu wyłącznie kanonicznym, łączenia katedr prawa

wyznaniowego i kanonicznego, ograniczona optyka pojmowania prawa wyznaniowego jedynie do stosunków państwo-Kościół. Zjawisko to sporadycznie zauważa się nawet w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Summary

In the following article the author presented the condition of ecclesiastical law as a separate scientific branch in Poland. In this article the main trends of research (taken up lately by individual doctrine representatives), and the scope and nature of didactic classes in ecclesiastical law at Polish universities and colleges are discussed. Moreover she presented the differences in comprehending ecclesiastical law, introduced and characterized ecclesiastical law textbooks (available in Poland) and finally she portrayed the currently occurring phenomenon of consolidation of ecclesiastical law lecturers' environment in Poland.

Nota o autorze:

*dr Anna Tunia, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli - Instytut Prawa
Katedra Prawa Międzynarodowego*

Szkoła jako jeden z elementów systemu oświaty. Zagadnienia prawne.

School as one of the elements of the system of education. Legal issues

dr Magdalena Pyter

I. Wstęp

W związku z przeobrażeniami społeczno-politycznymi ostatnich dziesięcioleci, w Polsce wiele dziedzin ulegało ewolucji. Z pewnością można do nich zaliczyć oświatę. Bez wątpienia należy ona do kluczowych kwestii funkcjonujących na płaszczyźnie państwa. O jej istocie świadczą mogą m.in. wielorakie próby podejmowane w celu ujednolicenia zagadnień oświatowych, w tym również prawa oświatowego.

Celem artykułu jest przedstawienie systemu oświaty funkcjonującego aktualnie w Polsce. Szczególnie uwzględniono problematykę głównego elementu wspomnianego systemu, jakim są szkoły. Mając powyższe na uwadze należy zaznaczyć, iż artykuł odnosi się zasadniczo do art. 2 ust. 2, lit. a-d ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Jednocześnie jednak konieczne stało się wykorzystanie także innych zapisów ustawy, bądź innych aktów prawnych. Tym samym jedynie marginalnie poruszono kwestię pozostałych elementów interesującego nas problemu.

Artykuł podzielono na trzy merytoryczne części. W pierwszej przedstawiono „Polski system oświaty”, w drugiej „Status prawny szkoły”, zaś część trzecia została poświęcona „Założycielom oraz zakładaniu i prowadzeniu szkół”. Publikację rozpoczyna „Wstęp” a całość zamyka „Zakończenie”.

II. Polski system oświaty

Problematykę związaną z polskim systemem oświaty przedstawia głównie Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.) [dalej: *uso*]. Powyższe zagadnienie wyjaśniają w szczególności art. 1, 2, 2a wspomnianej ustawy. Próbując wyjaśnić pojęcie systemu oświaty, możliwe wydaje się przyjęcie definicji, zgodnie z którą system oświaty jest zbiorem instytucji oświatowych, których celem jest kształcenie, wychowywanie oraz sprawowanie opieki nad dziećmi i młodzieżą¹.

¹ Por. D. Kurzyna -Chmiel, *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie*, Warszawa 2006, s. 79.

Zgodnie z art. 2 *uso*, w skład systemu oświaty wchodzi: przedszkola, w tym z oddziałami integracyjnymi oraz przedszkola specjalne; szkoły podstawowe, w tym integracyjne, specjalne z oddziałami integracyjnymi i sportowymi oraz szkoły sportowe i mistrzostwa sportowego; gimnazja, w tym integracyjne, specjalne, z oddziałami integracyjnymi, dwujęzycznymi, sportowymi oraz przysposabiającymi do pracy oraz gimnazja sportowe i mistrzostwa sportowego; szkoły ponadgimnazjalne, w tym integracyjne oraz specjalne, z oddziałami integracyjnymi, dwujęzycznymi i sportowymi, jak również rolnicze i leśne; szkoły i placówki artystyczne.

Oprócz szkół w skład systemu oświaty wchodzi: placówki oświatowo-wychowawcze, w tym szkolne schroniska młodzieżowe, umożliwiające rozwijanie zainteresowań i uzdolnień oraz korzystanie z różnych form wypoczynku i organizacji czasu wolnego; placówki kształcenia ustawicznego, placówki kształcenia praktycznego oraz ośrodki dokształcania i doszkalania zawodowego, umożliwiające uzupełnianie i uzyskanie wiedzy ogólnej oraz umiejętności zawodowych; młodzieżowe ośrodki wychowawcze, ośrodki socjoterapii; placówki zapewniające opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania; Ochotnicze Hufce Pracy, w zakresie kształcenia i wychowania ich uczestników; zakłady kształcenia i placówki doskonalenia nauczycieli;

biblioteki pedagogiczne oraz kolegia pracowników służb społecznych².

Cytowana wyżej ustawa, w art. 1, *ust.* 1-16 określa cele systemu oświaty. I tak wspomniany system zapewnia realizację określonych wartości. Wśród nich można wymienić: spełnianie prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do ich wieku i osiągniętego rozwoju; wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny; możliwość zakładania i prowadzenia szkół i placówek oświatowych przez różne podmioty; dostosowanie treści, metod oraz organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów; możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi. Istotnym celem systemu oświaty jest zapewnienie opieki nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwienie im realizowania indywidualnych programów nauczania, jak też ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie. Kolejny cel wyszczególniony w treści ustawy, to upowszechnienie dostępu do szkół, których ukończenie umożliwia dalsze kształcenie w szkołach wyższych; możliwość uzupełnienia przez osoby dorosłe wykształcenia ogólnego oraz zdobywania lub zmia-

² Art. 2 *ust.* 2 pkt. 3-11, Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.) [dalej: *uso*].

ny kwalifikacji zawodowych i specjalistycznych; zmniejszanie różnic w warunkach kształcenia, wychowywania i opieki pomiędzy poszczególnymi regionami kraju, a zwłaszcza ośrodkami wiejskimi i wielkomiejskimi; utrzymywanie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach i placówkach; opiekę uczniom pozostającym w trudnej sytuacji materialnej i życiowej; dostosowanie kierunków i treści kształcenia do wymogów rynku pracy; kształtowanie u uczniów postaw przedsiębiorczości sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu gospodarczym; przygotowanie uczniów do wyboru zawodu i kierunku kształcenia; upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowanie właściwych postaw wobec zagrożeń i sytuacji nadzwyczajnych³.

W powyższym kontekście warto przytoczyć uwagę autora komentarza do cytowanej wyżej ustawy. Wyraził on pogląd, zgodnie z którym to w istocie nie system oświaty będący *de facto* niesprecyzowanym bytem prawnym, lecz organy państwa oraz jednostki samorządu terytorialnego zobowiązane są do zapewnienia takiej organizacji procesu nauczania, wychowania i opieki w szkołach, aby warunki prawne określone w przepisach ustawy mogły być należycie wykonane⁴. Z całą pewnością nie sposób nie zgodzić się z tym zdaniem.

System oświaty jest wspierany przez organizacje pozarządowe, w tym harcerskie oraz osoby prawne prowadzące statutową działalność w zakresie oświaty i wychowania.

III. Status prawny szkoły

Poza wszelką wątpliwością można uznać, że szkoła jest podstawową instytucją funkcjonującą w systemie oświaty. Jej głównym zadaniem jest kształcenie i wychowanie dzieci oraz młodzieży. Wśród podstawowych a zarazem szczegółowych form działalności dydaktyczno-wychowawczej szkół należy wskazać: obowiązkowe oraz dodatkowe zajęcia edukacyjne; zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze oraz zajęcia specjalistyczne organizowane dla uczniów mających trudności w nauce; zajęcia wspomagające rozwój dzieci i młodzieży z zaburzeniami rozwojowymi oraz nadobowiązkowe zajęcia pozalekcyjne. Za formę działalności dydaktyczno-wychowawczej należy także przyjąć praktyczną naukę zawodu. Realizacja wspomnianej formy może odbywać się w placówkach kształcenia ustawicznego, placówkach kształcenia praktycznego, warsztatach lub pracowniach szkolnych, szkolnych gospodarstwach pomocniczych, jak również w indywidualnych gospodarstwach rolnych.

Mając na uwadze art. 5 ust. 1 uso, wśród typów szkół i placówek oświatowych należy wskazać szkoły oraz placówki publiczne i niepubliczne. Określenie szkoły jako publicznej w szczególności oznacza, iż powinna

³ Art. 1 ust. 1-16, tamże.

⁴ M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 22.

ona służyć ogółowi, być przeznaczona, dostępna dla wszystkich i – tym samym – nie mieć charakteru prywatnego. Zadaniem wspomnianej szkoły jest funkcjonowanie w interesie publicznym. Powinna ona zapewniać uczniom nieodpłatne oraz powszechnie dostępne kształcenie na odpowiednim poziomie. Ponadto wspomniane szkoły mają prawo wydawania świadectw mających walory dokumentów urzędowych. Szkoły publiczne są w przeważającej części lub całości utrzymywane ze środków publicznych⁵.

Odwołując się do art. 7 *uso* należy dodać, iż szkoła publiczna to placówka, która przeprowadza rekrutację uczniów w oparciu o zasadę powszechnej dostępności; zatrudnia nauczycieli posiadających wymagane prawem kwalifikacje; realizuje ustalone przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania zasady oceniania, klasyfikowania oraz promowania uczniów, jak też przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów; umożliwia uzyskanie świadectw i dyplomów państwowych.

Wydaje się, że mówiąc o szkole niepublicznej można przyjąć definicję przeciwną do powyższej. I tak, szkołą niepubliczną będzie zatem szkoła lub placówka nie mająca statusu szkoły publicznej. Warto jednak wspomnieć, że szkoła niepubliczna może uzyskać uprawnienia szkoły publicznej, jeśli spełnia określone wymogi ustawowe. Wśród warunków koniecznych ustawa przewiduje: re-

alizację przez szkołę programów nauczania uwzględniających podstawy programowe wymagane od szkół publicznych; realizację zajęć edukacyjnych w cyklu nie krótszym oraz w wymiarze nie niższym niż łączny wymiar obowiązkowych zajęć edukacyjnych określony w ramowym planie nauczania szkoły publicznej danego typu; realizację zasad klasyfikowania i promowania uczniów oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów ustalonych przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania z wyjątkiem egzaminów wstępnych; prowadzenie dokumentacji przebiegu nauczania ustalonego dla szkół publicznych⁶.

Zgodnie z art. 8 *uso* szkoły podstawowe oraz gimnazja, mogą być wyłącznie szkołami publicznymi lub niepublicznymi o uprawnieniach szkół publicznych. Wśród typów szkół publicznych i niepublicznych można wymienić sześciolletnią szkołę podstawową oraz trzyletnie gimnazjum. Ponadto wśród wspomnianych typów szkół wyróżnia się następujące szkoły ponadgimnazjalne: zasadnicze szkoły zawodowe o okresie nauczania nie krótszym niż 2 lata i nie dłuższym niż 3 lata. Ukończenie ich daje możliwość uzyskania dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe. Trzyletnie licea ogólnokształcące. Trzyletnie licea profilowane, które kształcą w profilach kształcenia ogólnozawodowego. Czteroletnie technika, których ukończenie umożliwia uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje

⁵ Tamże, s. 70.

⁶ Art. 7 ust. 3, *uso*.

zawodowe po zdaniu egzaminu. Dwuletnie uzupełniające licea ogólnokształcące przeznaczone dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych. Trzyletnie technika uzupełniające przeznaczone dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych. Ich ukończenie umożliwia uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminu. W przypadku wymienionych szkół ponadgimnazjalnych (z wyjątkiem zasadniczej szkoły zawodowej) ukończenie ich umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. Oprócz wspomnianych szkół należy dodatkowo wymienić: szkoły policealne o okresie nauczania nie dłuższym niż 2,5 roku, których ukończenie umożliwia osobom posiadającym średnie wykształcenie uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowego zdaniu egzaminu oraz trzyletnie szkoły specjalne przysposabiające do pracy, przeznaczone dla uczniów upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym. Ukończenie ostatniego typu szkoły umożliwia uzyskanie świadectwa potwierdzającego przysposobienie do pracy⁷.

IV. Założyciele oraz zakładanie i prowadzenie szkół

Zgodnie z art. 5, ust. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty założycielami i organami prowadzącymi szkoły mogą być następujące podmioty: jednostki samo-

rządu terytorialnego, inne osoby prawne oraz osoby fizyczne. Jednostki samorządu terytorialnego mogą zakładać jedynie szkoły publiczne. Ponadto szkoły publiczne mogą zakładać i prowadzić poszczególni ministrowie (np. minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, minister do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, minister do spraw rolnictwa). Założycielem oraz prowadzącym szkoły niepubliczne mogą być wyłącznie osoby fizyczne i prawne. Nie mogą tworzyć ani prowadzić szkół powyższego rodzaju jednostki samorządu terytorialnego.

Szkołę publiczną zakłada się na podstawie aktu założycielskiego, który określa typ szkoły, nazwę oraz siedzibę i zasięg terytorialny (tzw. obwód). Założenie szkoły publicznej przez osobę fizyczną lub prawną (inną niż jednostka samorządu terytorialnego) wymaga uzyskania zezwolenia właściwego organu jednostki samorządu terytorialnego, której zadaniem jest prowadzenie szkół publicznych danego typu. Warto dodać, iż wspomniane zezwolenie wydawane jest po uzyskaniu pozytywnej opinii kuratora oświaty. Podpisanie aktu założycielskiego należy do organu lub osoby zakładającej szkołę⁸.

Treść wspomnianego wyżej wniosku o udzielenie zezwolenia na założenie szkoły publicznej określa § 3 rozporządzenia właściwego ministra⁹. Zgodnie z tym aktem prawnym,

⁸ Art. 58, tamże.

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 4 marca 2004 r. w sprawie szczególnych zasad i warunków udzielania i

⁷ Art. 9 ust. 1 pkt. 1-3, tamże.

wniosek powinien zawierać: oznaczenie założyciela szkoły publicznej oraz jego siedziby, a w przypadku osoby fizycznej określenie miejsca zamieszkania. W przypadku osoby prawnej należy wskazać organ uprawniony do prowadzenia w imieniu założyciela spraw szkoły. Trzeba też określić typ szkoły publicznej, datę rozpoczęcia jej działalności oraz przewidywaną liczbę uczniów, jak również wskazać miejsce prowadzenia szkoły.

Do wniosku o udzielenie zezwolenia na założenie szkoły publicznej dołącza się m. in: odpis z Krajowego Rejestru Sądowego oraz kopie statutu lub innego dokumentu stanowiącego podstawę funkcjonowania osoby prawnej, zaś w przypadku osoby fizycznej wypis z dowodu osobistego, na podstawie którego potwierdza się dane personalne. Ponadto dołącza się projekt aktu założycielskiego i statutu szkoły oraz wykaz nauczycieli przewidzianych do zatrudnienia w szkole wraz z adnotacją o ich kwalifikacjach zawodowych. Zezwolenie oraz jego odmowa wymaga formy decyzji administracyjnej

W przypadku szkół niepublicznych, ich założycielami mogą być osoby fizyczne lub prawne, po obligatoryjnym uzyskaniu wpisu do ewidencji prowadzonej przez jednostkę samorządu terytorialnego, która jest zobowiązana do prowadzenia odpowiedniego typu publicznych szkół. Wpis do ewidencji zastępuje, w

przypadku szkół niepublicznych – akt założycielski. Nie może zakładać i prowadzić szkoły niepublicznej – mimo przymiotu osobowości prawnej – jednostka samorządu terytorialnego, jak również Skarb Państwa¹⁰.

Zgodnie z cytowanym wyżej artykułem, zgłoszenie do ewidencji powinno zawierać m.in.: oznaczenie osoby zamierzającej prowadzić szkołę wraz z określeniem miejsca zamieszkania lub siedziby, określenie typu i rodzaju szkoły oraz datę rozpoczęcia jej funkcjonowania, statut szkoły oraz dane dotyczące kwalifikacji pracowników pedagogicznych i dyrektora szkoły. Do wniosku należy również dołączyć odpis z właściwego rejestru lub ewidencji osób prawnych określonego rodzaju¹¹.

Wpisu do ewidencji dokonuje się w terminie 30 dni od daty zgłoszenia. Z urzędu zostaje doręczone zaświadczenie o wpisie do ewidencji osobie zgłaszającej. Zaświadczenie o wpisie do ewidencji zawiera w szczególności: nazwę organu który dokonał wpisu, datę i numer wpisu do ewidencji, nazwę, typ i rodzaj szkoły, określa osobę założyciela oraz adres szkoły. O odmowie wpisu do ewidencji orzeka organ ewidencyjny. Od wydanej decyzji służy odwołanie do kuratora oświaty.

cofania zezwolenia na założenie szkoły lub placówki publicznej przez osobę prawną lub osobę fizyczną (Dz. U. Nr 46, poz. 438).

¹⁰ Art. 82 ust. 1-1a uso.

¹¹ Art. 82 ust. 2, tamże.

V. Podsumowanie

Bez wątpienia polski system oświaty należy do istotnych zagadnień rodzimego szkolnictwa. Równie ważnym elementem tego systemu jest szkoła. Stanowi ona kluczową część systemu oświaty. Można przyjąć tezę, że bez wspomnianego elementu system szkolnictwa nie mógłby funkcjonować. Ponadto element szkoły jest wkomponowany w pozostałe części systemu i tworzy jedną całość z takimi elementami jak: przedszkola, placówki oświatowo-wychowawcze, placówki artystyczne, biblioteki pedagogiczne etc.

Wydaje się, iż dynamiczne zmiany w prawodawstwie oświatowym postępują w słusznym kierunku. Zasadniczo poprawnie funkcjonuje problematyka związana z zakładaniem i prowadzeniem szkół czy osobami założycieli. Także nie budzą zastrzeżeń zawarte w ustawie dyrektywy co do celów systemu oświaty. Ważna wydaje się jednak ich praktyczna realizacja. Chodzi tu zatem głównie o możliwości wypełniania określonego prawnie zbioru postulatów i wytycznych. Dopiero faktyczna ich realizacja pozwoli na jednoznaczne postawienie tezy, zgodnie z którą będzie można uznać polski system oświaty za funkcjonujący bez zastrzeżeń.

Summary

The system of polish education is object of this article . It is concerned in Poland in foothold act about system of education from 7 September

1991. System of education include educational institution, education is purpose which , fostering and prosecution of protection over children and young people. Author of this article particularly has taken into consideration that "school" is one of element in this system . School is basic, important and in article of system of education fundamental element . According to polish law school can be public and unpublic. Founders and public schools can be organs leading units of local governments, legal entities and physical persons. Public schools can also set up and lead individual ministers. Founder and physical persons can lead exclusively and legal unpublic school.

Nota o autorze:

dr Magdalena Pyter, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli, Instytut Prawa, Adiunkt w Katedrze Historii Prawa, Kontakt: mpyter@wp.pl, zainteresowania naukowe: Prawo oświatowe, Historia prawa sądowego.

Sprawiedliwość karania a prawo łaski

mgr Marek Brzozowski

Problem sprawiedliwości stanowi przedmiot wielu dyscyplin naukowych i jest to zagadnienie nie tylko teoretyczne, ale o istotnym znaczeniu praktycznym¹. Warto naświetlić go więc w powiązaniu z instytucją ułaskawienia.

Współczesne teorie wyjaśniające karę podzielić można w zasadzie na „retrybutywne” i „utilitarne”. Spór między utilitaryzmem i retrybutywizmem stanowi główny wątek współczesnej filozofii prawa karnego: „retrybutywiści” twierdzą, że jedynym i wystarczającym zarazem uzasadnieniem karania jest wina przestępcy, podczas gdy „utilitaryści” akceptują praktykę karania tylko pod warunkiem, że prowadzi ona do pozytywnych skutków społecznych². Według więc retrybutywizmu winę przestępcy uznaje się za jedyne uzasadnienie karania. Problem pojawia się, kiedy z różnych powodów zostają skazane osoby niewinne. Według retrybutywizmu ukaranie takie nie znajduje żadnego uzasadnienia i samo w sobie nie może zostać nazwane karą. Mówić należy w takim przypadku albo o

omyłce sądowej (np. przekonanie sądu co do winy oskarżonego mimo rzeczywistej niewinności) albo o terrorze państwa (np. fikcyjne procesy i skazywanie przeciwników politycznych). Okazuje się, że myślenie takie jest jednak błędne. Kary nie można przecież utożsamiać z winą. Co więcej, kara jest jakby produktem wtórnym winy. Ale co najważniejsze, sama kara jest przede wszystkim częścią systemu prawnego, instytucją funkcjonującą wewnątrz niego i na niego się składającą. Wina stanowić może jedynie jedną z jej przesłanek. Jeżeli właśnie ta przesłanka w rzeczywistości nie zajdzie, nie oznacza to, iż można od razu powiedzieć, że nie ma kary. Poniesione uciążliwości można bowiem nazwać karą. Oczywiście będzie to kara niesprawiedliwa (pojęcie takie retrybutywizm dopuszcza tylko w stosunku nieproporcjonalnie wymierzonych kar, nie natomiast w dyskusji o samej podstawie kary), ale pojęciowo zawsze kara.

Retrybutywizm jest więc logiczny tylko w swym stwierdzeniu, że wina stanowi podstawę ukarania i powinna być do tego warunkiem koniecznym. Sama kara ma ewidentnie charakter instytucjonalny. To, że została ona na kogoś nałożona nie przesądza jeszcze o jego winie. Oznacza

¹ M. Szyszkowska, *Zarys filozofii prawa*, Białystok 2000, s. 67.

² W. Sadurski, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1988, s. 230.

to tylko tyle, że oskarżony został zgodnie z obowiązującymi przepisami uznany za winnego i wydano wyrok skazujący. Uznanie za winnego a wi-na skazanego mogą w rzeczywistości leżeć daleko od siebie, a i tak powie-my, że został on ukarany (sprawiedli-wie, czy nie).

Kolejnym argumentem prze-ciwko retributyzmowi jest fakt, że wymaga on proporcjonalności między winą i karą. W rzeczywistości nie każdy natomiast może być ukarany proporcjonalnie do swojej winy. Kry-tycy retributywizmu twierdzą, że wi-na i kara są ze swej natury nieporów-nywalne, a zatem, że nigdy nie mo-żemy stwierdzić, iż dana kara „odpo-wiada” określonej winie³. Porówny-wać można tylko przestępstwa i to tylko na zasadzie stwierdzenia, które z nich jest uważane za groźniejsze. W praktyce orzekania kary „sprawiedli-wej” znaczenie ma nie tylko waga przestępstwa, lecz również porówna-nie tej kary z innymi karami wymie-rzanymi aktualnie za porównywalnej wagi przestępstwa (z dogmatycznego punktu widzenia chodzi też oczywi-ście o porównywalny stopień winy). Takie podejście wymaga oceny co do relatywnego ciężaru poszczególnych przestępstw, a z drugiej strony, oceny co do hierarchii surowości poszcze-gólnych kar⁴. Z hierarchii tej nie wy-nika natomiast logiczny wniosek, że jakaś nałożona przez sąd kara „odpo-

wiada” ciężarowi popełnionego prze-stępstwa. Ponieważ niektóre przestęp-stwa są uznawane społecznie za bar-dziej niebezpieczne wymierzona kara powinna być w ich przypadku surow-sza. Nie znaczy to jednak, że jest ona w jakiś sposób do popełnionego czynu adekwatna tzn. że zgwałcenie jest porównywalne z jakąś wymierzona za nie karą pozbawienia wolności. Rację mają więc krytycy retributywizmu twierdząc, że z hierarchii win nie da się bowiem bezpośrednio wyprowa-dzić hierarchii kar.

Jak już wcześniej zauważono wina i kara są pojęciami z natury nie-porównywalnymi. Nie istnieje bo-wiem żaden sztywny system wartości, według którego jakikolwiek czas trwania kary pozbawienia wolności jest adekwatny do popełnionego prze-stępstwa czy wyrządzonej szkody, a tym bardziej do stopnia winy skaza-nego. Systemu tego na pewno, jak zdążyliśmy zauważyć, nie może stwo-rzyć, zgodnie z wolą retributywistów, hierarchia win.

Widzimy więc, iż także na tym polu doktryna retributywizmu wyka-zuje słabe punkty. Sprawiedliwej kary nie da się ustalić tylko na podstawie winy sprawcy.

Kolejnym mankamentem teorii retributywizmu jest nieuchronność kary dla osoby winnej. Sprawca po-winien w każdym przypadku zostać ukarany tak, jak na to zasługuje. Czy taka kara jest jednak sprawiedliwa? Kłóci się ona z podstawowymi prze-konaniami moralnymi każdego czło-wieka. Naturalną bowiem rzeczą jest, że ludzie czasami odpuszczają sobie

³ W. Sadurski, *Teoria...*, op. cit., s. 246.

⁴ B. Janiszewski, „Sprawiedliwość” kary. *Rozważania w świetle prawnych podstaw jej wymiaru* [w:] A. J. Szwarc (red.), *Rozważania o prawie karnym*, Poznań 1999, s. 153 i n.

winy i puszczają w niepamięć popełnione przeciwko nim czyny. Czy na-przeciw tym przekonaniom kara po-winna więc zawsze osiągnąć osobę winną? Czy to w uznaniu społecznym będzie kara sprawiedliwa, skoro go-towi jesteśmy w danym przypadku przebaczyć sprawcy i zapobiec pono-szeniu przez niego uciążliwości ska-zania? Odpowiedź może być jedna, negatywna. Kara nie może więc bez-pośrednio wynikać z winy skazanego. Pod uwagę wziąć trzeba jej społeczne skutki. Tak właśnie czyni druga z wymienionych teorii – utylitaryzm (o czym później). Retrybutywizm nato-miast jako doktryna stanowiąca zasto-sowanie ogólnej koncepcji sprawie-dliwości rozdzielczej (rozdział dóbr i kar według zasług lub przewinień) na gruncie karania nie obejmuje moral-ności łaski, gdyż moralność łaski wy-kracza poza zakres sprawiedliwości.

Postulat łaski nie należy do sfery sprawiedliwości, lecz do tej sfe-ry moralności, której nakazy mogą być w poszczególnych przypadkach sprze-czne z nakazami sprawiedliwo-ści⁵. Jak wyżej wskazano postawa taka jest nie do zaakceptowania. Sama kara, jak i łaska są pojęciami wielo-znacznymi i nie można ujmować ich tylko od strony merytorycznej. Oba te pojęcia mają zarówno w samym sy-stemie prawnym jak i życiu społecz-nym pewne znaczenie i nie mogą, poprzez ich przedmiotowe traktowa-nie, stracić w tych dziedzinach zna-czenia lub po prostu zostać nie uzna-ne. Dlatego też nowsze poglądy wśród

retrybutywinistów starają się uwzględ-niać rolę społeczeństwa i moralności w prawie karnym. Kara nie staje się wyłącznie wynikiem winy, ale jest uznawana za sposób potępienia zbrodni przez społeczeństwo. Jednak i te poglądy nie przekonują. Istota sa-mej kary nie polega bowiem na uro-czystym i symbolicznym potępieniu czynu. Ma to być także element pre-wencji, odstraszałej ewentualnych przyszłych sprawców przestępstw od ich popełnienia. Samo potępienie ta-kiej funkcji nie spełnia. Jak więc wi-dać i te poglądy nie wytrzymują kry-tyki.

Poglądem przeciwnym do re-trybutywizmu, jak już wspomniano, jest utylitaryzm. Według przedstawi-cieli utylitaryzmu jedyną legitymacją kary jest obecnie jej użyteczność spo-łeczna⁶. Gdy mówi się o użyteczności, tj. o celu karania, a nie o jego przy-czynie, mówi się o prewencji. Nie ma bowiem najmniejszej wątpliwości, że karanie może być społecznie poży-teczne jedynie przez to, że zapobiega przyszłym przestępnie wyrządzonym szkodom⁷. Tylko w takim przypadku tzn. gdy korzyści wynikające z zasto-sowania kary przeważają nad zada-waniem jednostce dolegliwości, kara jest zasadna.

Trzy główne cele jakie przy tym bierze pod uwagę utylitaryzm to prewencja ogólna, reedukacja prze-stępcy i prewencja indywidualna.

⁶ Por. M. Szerer, *Karanie a humanizm*, War-szawa 1964, s. 102.

⁷ M. Szerer, *Karanie...*, op. cit., s. 106.

⁵ W. Sadurski, *Teoria...*, op. cit., s. 249.

Prewencja ogólna polega na daniu, poprzez ukaranie pojedynczego sprawcy, przykładu innym, potencjalnym sprawcom, że zachowania zabronione spotykają się z należytą odpowiedzialnością społeczeństwa. Kara ma po prostu oddziaływać psychicznie na potencjalnych sprawców i odstraszać ich od popełniania przestępstw.

Prewencję indywidualną utylitaryzm rozumie niekoniecznie jako wpływanie na psychikę sprawcy, lecz raczej jako uniemożliwienie mu popełniania czynów zabronionych. Kara dla przestępcy ma chronić społeczeństwo przed szkodliwym wpływem jednostki. Jednocześnie sprawca powinien zostać „reedukowany” do życia w społeczeństwie zgodnie z prawem.

Utylitaryzm, jako teoria, która za najważniejsze w karze uznaje cele społeczne, dopuszcza instytucje ułaskawienia. Gdy ukaranie sprawcy przestępstwa uważa się za bezcelowe, to ukaranie takie nie powinno dojść do skutku, czyli osobę taką należy ułaskawić. Przestępcy daje się wtedy możliwość powrotu do społeczeństwa i integracji z nim. Przez to osiągnąć można czasami lepsze wyniki niż przez odizolowanie go i odstraszenie w ten sposób innych od czynów niedozwolonych. Taka bowiem jednostka społeczeństwa, działająca zgodnie z zasadami współżycia społecznego stanowić będzie wzór postawy. Jeżeli bowiem z takiego sposobu życia wynikną dla niej pozytywne skutki, to dla innych stanowić to będzie zachętę do prowadzenia takiego samego sposobu życia i przestrzegania reguł

obowiązujących w społeczności. Ewentualni przestępcy mogą sobie w takim wypadku zadawać pytanie: skoro poprzez popełnienie przestępstwa dany sprawca miał same problemy, a teraz kiedy darowano mu karę i przyjął go znów do społeczności ma z tego dużo korzyści, to po co popełniać przestępstwa? Jeśli chodzi o reedukację, to w tym przypadku właśnie darowanie kary ma spowodować „nawrócenie się” sprawcy.

Ale i utylitaryzm nie jest wolny od wad. Wzajemne przeciwstawienie kryteriów prewencji ogólnej i szczególnej jest – jak się wydaje – niemożliwe do przewyciężenia. (...). Tam, gdzie ukaranie powinno być przykładem dla innych, mającym wywołać przekonanie, że przestępstwo spotkało się z należytą odpłatnością społeczną, tam trudno uwzględnić również w pełni kryterium indywidualnej oceny człowieka⁸. Jeśli chodzi o reedukację, to argument ten łatwo można obalić zadając dwa proste pytania retoryczne. Po co stosować wobec przestępców jakiejkolwiek kary, skoro reedukacja łatwo może być prowadzona w inny sposób? Czy sama kara wywołuje u skazanego takie emocje, aby prowadziły one do naprawy psychiki tej jednostki?

Zastanowić możnaby się jeszcze nad problemem, czy karę da się uzasadnić tylko przez system prewencji indywidualnej. Jednak i tu należy udzielić odpowiedzi przeczącej – pre-

⁸ J. Śliwowski, *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie*, Warszawa 1981, s. 271.

wencja indywidualna w postaci zapobiegania popełnianiu dalszych czynów karalnych nie może spełniać roli uzasadnienia karania. Po pierwsze, działa ona tylko w przypadku kary pozbawienia wolności – i to też tylko przez ściśle określony czas. Po drugie, prawdopodobieństwo popełnienia drugiego przestępstwa w przyszłości, jako czynnik wysoce niepewny, nie może być podstawą do ukarania kogoś za pierwsze przestępstwo, z którym to prawdopodobieństwo nie ma żadnego związku.

W wyniku tej dyskusji pozwała się stwierdzić, iż najlepsze efekty daje połączenie niektórych elementów retrybutywizmu z elementami utilitaryzmu tzn. uznanie tylko wybranych elementów tych doktryn i rozpatrzenie ich pod odpowiednim kątem. Same bowiem cele kary nie mogą jej uzasadniać, są raczej jej produktem ubocznym. Jak się więc wydaje za uzasadnienie kary można uznać tylko winę sprawcy, tak jak to czyni retrybutywizm. To, że czasami dochodzi do skazania osób niewinnych nie powinno odgrywać większego znaczenia, gdyż są to po pierwsze bardzo nieliczne wypadki, po drugie także utilitaryzm nie znajduje na ten fenomen odpowiedniego logicznego wytłumaczenia, oferuje natomiast sposób naprawy takiego stanu – ułaskawienie.

Jeśli chodzi natomiast o formę kary, to utilitaryzm „proponuje” lepsze rozwiązania. Bierze on pod uwagę przede wszystkim cele społeczne kary. To właśnie te kryteria powinny decydować o formie kary. Postulaty jakie przy wykonaniu kary stawia

utilitaryzm (o tym powyżej) są jak najbardziej trafne. Trzeba tylko pamiętać, że należy je rozpatrywać w świetle formy kary, a nie jej uzasadnienia.

W podsumowaniu można stwierdzić, że sprawiedliwa kara to taka, która została wymierzona sprawcy po stwierdzeniu jego winy, a jej forma została określona przy pomocy jej funkcji społecznych. Także w licznych dyskusjach prawniczych i praktyce odnajdziemy potwierdzenie takiego stanowiska. W tych dyskusjach zwroty „sprawiedliwa kara” i „sprawiedliwa odpłata” nie są tożsame. Ten pierwszy kojarzy się raczej z szerszym zakresem znaczeniowym obejmującym dostosowanie kary do tzw. społecznego poczucia sprawiedliwości⁹.

W wypadku gdyby okoliczności stanowiące podstawę wymiaru kary w trakcie jej wykonania radykalnie się zmieniły nie wolno upierać się, jak to czyni retrybutywizm, przy dalszym jej trwaniu w niezmienionej formie, lecz dopuścić należy instytucję ułaskawienia. Pamiętać należy, że ułaskawienie może być także częściowe. W tym świetle wydaje się ono idealną instytucją, aby osiągnąć sprawiedliwość kary. Może być ona, dzięki łasce, dostosowywana także do innych aktualnych stanów faktycznych zamkniętej sprawy oraz polityki

⁹ B. Janiszewski, *Humanitaryzm jako zasada sądowego wymiaru kary*, [w:] B. Janiszewski (red.), *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego*, Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Aleksandrowi Tobisowi, Poznań 2004, s. 89.

karania w danym państwie. Jest to najprostszy środek dopasowywania kary do najróżniejszych kryteriów, dzięki czemu kara staje się instytucją zarówno społecznie, jak i przez samego skazanego akceptowaną. Zbyt wysokie kary budzą bowiem nie tylko uczucie nadmiernego pokrzywdzenia u sprawcy, są też często powodem społecznego sprzeciwu wobec nich. Zdarza się także, że początkowo uważana za sprawiedliwą kara w wyniku zmiany sytuacji życiowej skazanego lub innych okoliczności staje się karą niesprawiedliwą. Temu wszystkiemu łatwo przeciwdziałać stosując prawo łaski. Przedstawiony powyżej pogląd składający się z elementów retrybtywizmu i utylitaryzmu dopuszcza, jako że chodzi tu o formę i wykonanie kary, gdzie decydujące są elementy utylitarne, stosowanie prawa łaski. Takie połączenie tych dwóch teorii z jednoczesnym dopuszczeniem instytucji ułaskawienia wydaje się jedyną słuszną drogą do osiągnięcia sprawiedliwej kary. Pamiętać należy, że ułaskawienie służyć tu będzie jako instrument kontrolny i naprawczy, aby wymierzona kara w każdym momencie jej wykonania była sprawiedliwa, a jeżeli społeczne poczucie sprawiedliwości tego wymaga, została ona sprawcy nawet darowana.

Mimo powyższych rozważań nie należy zapominać, że pojęcie kary sprawiedliwej jest pojęciem wieloznacznym, o silnym zabarwieniu emocjonalnym¹⁰. Jakkolwiek przytoczone

argumenty mogą być trafne, pamiętać należy, że tzw. płaszczyzna społeczna to bardzo „grząski” grunt. Ile jest ludzi, tyle zdań i opinii na dany temat. I mimo, iż w społeczeństwie można wyróżnić pewne jednolite trendy myślowe, to na ich podstawie nie można wysnuwać ostatecznych wniosków i uważać ich za jedynie słuszne. Jak pokazuje praktyka wraz ze zmieniającymi się czasami ulega i zmiana opinii publicznej na różne tematy – ulegając relatywizacji bądź zaostreniu.

Jednym z ważniejszych argumentów przemawiających za względnością wyrażonych poglądów jest fakt, że każde przestępstwo jest inne, każde ma jakieś swoje znaki szczególne, motywy, okoliczności, skutki, reakcje społeczne. Nie należałoby więc generalizować i wysnuwać jakichś teorii ogólnych dla wszystkich przestępstw. Czyni się tak dla pewnego ich uporządkowania i uzasadnienia ich karnych skutków, ale pamiętać zawsze należy, że nigdy uporządkowanie i uzasadnienie takie nie będzie do końca precyzyjne.

Nota o autorze:

mgr Marek Brzozowski

Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli – Instytut Prawa Katedra Prawa Międzynarodowego.

¹⁰ Por. L. Lernell, *Podstawy nauki polityki kryminalnej*, Warszawa 1967, s. 335.

Międzynarodowe standardy zamówień publicznych – wybrane aspekty

International standards of public procurements- selected standards

mgr Dominik Tyrawa

I. Wstęp

Zamówienia publiczne na świecie to tygiel przeróżnych przepisów, aktów modelowych, umów międzynarodowych i instrukcji. Z racji ogromnych środków finansowych jakie absorbują zamówienia publiczne, cieszą się one nie słabnącym zainteresowaniem ze strony potencjalnych wykonawców, jak i podmiotów udzielających zamówienia. Opinia publiczna niejednokrotnie emocjonuje się sposobem realizacji większych zamówień. W powyższej sytuacji przed ustawodawcą stoi bardzo trudna rola takiego skonstruowania przepisów regulujących charakteryzowane kwestie, czyniących zadość oczekiwaniom zarówno bezpośrednich uczestników jak i opinii publicznej. W poniższym artykule podjęto próbę charakterystyki najpopularniejszych aktów instruktażowych, tj. Ustawy Modelowej ONZ, Instrukcji Banku Światowego oraz Umowy o zamówieniach publicznych Światowej Organizacji Handlu ze szczególnym uwzględnieniem zainteresowanych podmiotów oraz trybów, w jakich udziela się zamówień.

II. Ustawa Modelowa Organizacji Narodów Zjednoczonych

Komisja Narodów Zjednoczonych do spraw międzynarodowego prawa handlowego¹ przyjęła Ustawę Modelową Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie zamawiania towarów, robót budowlanych i usług² na dwudziestej szóstej sesji, która odbyła się w Wiedniu w 1993r.³ przed Ustawą Modelową stanęła trudna rola poradnika jak i modelowej regulacji prawnej w dziedzinie zamówień publicznych, zarówno dla krajów posiadających już regulacje normujące dziedziny zamówień publicznych, jak i krajów, które nie posiadają takich regulacji. Tekst Ustawy Modelowej umieszczono w aneksie I do raportu Komisji UNCITRAL z jej dwudziestej szóstej sesji⁴. W trakcie prac nad Ustawą Modelową opracowano też pełniący rolę komentarza,

¹ Dalej UNCITRAL.

² Dalej Ustawa Modelowa.

³ Szerzej O. Lissowski, *Zamówienia publiczne w Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej – wybrane zagadnienia prawne i ekonomiczne*, Warszawa 2001, s. 13-14.

⁴ Protokoły Urzędowe Zgromadzenia Ogólnego, Suplement nr 17 (A/48/17).

Przewodnik dotyczący Ustawy Modelowej. Był to tekst towarzyszący charakteryzowanemu aktowi⁵.

Adresatem Ustawy Modelowej są w szczególności państwa rozwijające się. To właśnie na tym akcie winny wzorować swoje regulacje, dotyczące zamówień publicznych. Ustawa Modelowa czyni zadość minimalnym wymogom nowoczesnego prawa zamówień publicznych. Za główne cele uważa się maksymalizację konkurencji oraz zapewnienie rzetelnego traktowania wykonawców i dostawców. Oprócz tego Ustawa Modelowa zapewnia, iż środki publiczne będą wydatkowane w sposób profesjonalny i nie budzący wątpliwości⁶.

Zakres Ustawy Modelowej jest dosyć szeroki. W trakcie prac nad charakteryzowanym aktem, przyjęto, że zakres zastosowania winien być jak najszerszy. Wyłączenia dotyczą zamówień z dziedziny bezpieczeństwa narodowego, zamówień wyłączonych przez przepisy o zamówieniach publicznych oraz zezwolono na inne wyłączenia, dokonane przez państwo wprowadzające ustawę⁷.

Publikowanie treści ustawy, przepisów wykonawczych oraz ogólnie obowiązujących dyrektyw czy też zaleceń administracyjnych należy każdorazowo niezwłocznie publiko-

wać i systematycznie aktualizować⁸. Kwalifikowanie dostawców i wykonawców odbywa się na podstawie bardzo rygorystycznych wymogów. Ustawa Modelowa nie pozostawia zbyt dużej dozy swobody ustawodawcy dokonującemu recepcji aktu prawnego do porządku prawnego własnego państwa.

Ustawa Modelowa przewiduje siedem trybów zamówień publicznych. Za podstawowy tryb (podobnie zresztą jak na całym świecie) uważa się tryb przetargowy. Jednostka zamawiająca może jednak użyć innego trybu niż postępowanie przetargowe, tylko po zastosowaniu odpowiednich standardów oraz po stwierdzeniu okoliczności i przyczyn, którymi się kierowała. Przyczyny i okoliczności uwzględnia się w protokole⁹. Co do kolejnego trybu Ustawa Modelowa pozostawia wybór ustawodawcy, proponując przetarg dwustopniowy zgodnie z art. 37, albo zaproszenie do składania propozycji zgodnie z art. 38 lub też negocjacje z zachowaniem konkurencji zgodnie z art. 39¹⁰. Przy czym sytuacje, w których można zastosować negocjacje z zachowaniem konkurencji mają szerszy katalog przesłanek niż pozostałe dwa tryby¹¹. Wprowadzenie kolejnego trybu, przetargu ograniczonego wynikało z wyjątkowych sytuacji, które może napotkać udzielający zamówienia. W grę wchodzi aspekty oszczędności i skuteczności. Po spełnieniu wskazanych

⁵ Tłumaczenie Ustawy Modelowej oraz Przewodnika do Ustawy Modelowej znajduje się na stronie internetowej Urzędu Zamówień Publicznych,

http://www.uzp.gov.pl/menu/zagr_start.html, (stan na 1 czerwca 2007 r.).

⁶ Por. Przewodnik do Ustawy Modelowej.

⁷ Art. 1 ust. 2 Ustawy Modelowej.

⁸ Art. 5 Ustawy Modelowej.

⁹ Por. art. 16 Ustawy Modelowej.

¹⁰ Art. 17 ust. 1 Ustawy Modelowej.

¹¹ Art. 17 ust. 2 Ustawy Modelowej.

przesłanek¹² można zaprosić do uczestnictwa ograniczoną liczbę dostawców lub wykonawców. Gdy w grę wchodzi zamówienie łatwo dostępnych towarów, które nie są wytwarzane według szczególnych kryteriów i mają ustalony rynek, można zastosować według trybu przewidzianego w art. 19 zaproszenie do składania ofert cenowych. Ważnym kryterium jest też wartość zamawianego kontraktu, która musi być niższa od wartości określonej w przepisach o zamówieniach. Jednostka zamawiająca nie może dzielić swych zamówień tak, aby czynić zadość warunkom zastosowania zaproszenia do składania ofert cenowych. Ostatnim trybem, o niekonkurencyjnym charakterze jest zamówienie z pojedynczego źródła. Katalog sytuacji, w których może być zastosowane jest bardzo rygorystycznie skonstruowany, nie pozostawiający wątpliwości co do zastosowania¹³.

III. Instrukcja Banku Światowego

Grupa Banku Światowego¹⁴ to największa międzynarodowa instytucja finansowa wspierająca rozwój i poprawiająca warunki życia w krajach rozwijających się. Oferuje szeroki zakres zarówno produktów jak i też usług, zapewnia możliwość udziału firm, które GBS finansuje. Sieć działalności to nie tylko kraje najbardziej rozwinięte Europy, Ameryki Północ-

nej, Oceanii i Azji, ale też Afryka i Ameryka Południowa.

W Polsce powyższa struktura działa w Polskiej Konfederacji Pracy Pracodawców Prywatnych Lewiatan w ramach sieci Private Sektor Liaison Officers to the World Bank Group (PSLO) stworzonej przez GBS¹⁵. Spectrum działania GBS jest ogromne. Roczne kwoty to 15-20 mld dolarów na przedsięwzięcia, w ramach których realizuje się 30-40 tys. przetargów o różnorodnej wartości zamówienia¹⁶. Ze środków finansowych GBS korzystało wiele instytucji, jak np. polski Urząd Zamówień Publicznych¹⁷.

W celu ułatwiania odnajdywania się w powyższych zamówieniach, GBS wydała Instrukcję precyzującą sposób realizacji zamówień publicznych przez nią finansowanych¹⁸. Publikacja precyzuje sposób realizacji

¹⁵ Por. K. Kowalewska, *Nowe rynki dla polskich firm*, http://www.biznes-polska.pl/leviatan/bank_swiatowy.htm, (stan na 1 czerwca 2007 r.).

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Zob. *Ogłoszenie UZP*, Informator Urzędu Zamówień Publicznych, nr 9/2002, <http://uzp.gov.pl>, stan na 1 czerwca 2007 r.

¹⁸ Zob. *International Bank for Reconstruction and Development Guidelines, Procurement under IBRD Loans and IDA Credit*, Washington 2004. Autor korzysta z nieoficjalnego tłumaczenia, *Instrukcji Banku Światowego – Zamówienia publiczne realizowane na podstawie środków z pożyczek Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju (MBOiR) i kredytów Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju (MSR)*, znajdującego się na <http://siteresources.worldbank.org/> w przypadku sprzeczności tekstu oryginalnego z wykorzystanym tekstem, jako tekst źródłowy należy traktować oryginał.

¹² Art. 18 Ustawy Modelowej.

¹³ Art. 20 Ustawy Modelowej.

¹⁴ Dalej GBS.

projektów finansowanych częściowo lub w całości z pożyczki Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju¹⁹, z kredytu lub grantu Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju²⁰. Wymagania zarówno MBOiR jak i MSR w stosunku do zamówień publicznych są identyczne.

Według Instrukcji odpowiedzialność za realizację projektu spoczywa na pożyczkobiorcy. Należy pamiętać, że może dojść do sytuacji, iż podmiot odpowiedzialny za realizację projektu pełnić będzie tylko rolę pośrednika. Wówczas projekt realizuje inna agencja lub też jednostka. Ogólne zasady wskazywane w Instrukcji dotyczą potrzeby oszczędności i efektywności w czasie realizacji projektu (dotyczy to również zamawiania towarów i usług). Po drugie GBŚ dąży do zapewnienia wszystkim oferentom, którzy się kwalifikują, takich samych informacji i możliwości w zakresie konkurencyjnego ubiegania się o kontrakty na dostawy towarów i prac finansowych przez GBŚ. Po trzecie GBŚ jest zainteresowany popieraniem rozwoju przemysłu wytwórczego kraju kontrahenta czyli pożyczkobiorcy. Czwartym, niezbędnym elementem jest zapewnienie przejrzystości procesu zamówień²¹.

Zakres stosowania Instrukcji jest szeroki. Zamówione towary lub prace muszą mieć zadowalającą jakość i muszą być skoordynowane z resztą projektu. Oprócz tego muszą

być dostarczone lub wykonane w odpowiednim czasie oraz muszą być wycenione w taki sposób, aby czynić zadość ekonomicznej i finansowej zasadności projektu²².

Głównym trybem wskazanym w Instrukcji jest międzynarodowy przetarg konkurencyjny²³. Jego podstawowym zadaniem jest dostarczanie wszystkim zakwalifikowanym potencjalnym oferentom²⁴, wszystkich informacji, nie tylko z właściwym wyprzedzeniem, ale też odpowiednie zakomunikowanie tym podmiotom szans oraz wymagań. Niezwykle ważną rolę odgrywa powiadomienie o przetargu i możliwościach z nim związanych. Takie zawiadomienie powinno nastąpić odpowiednio wcześniej. Na pożyczkobiorcy spoczywa przygotowanie i przedłożenie GBŚ ogólnego zawiadomienia przetargowego²⁵. Po stronie GBŚ spoczywa obowiązek umieszczenia wymienionego zawiadomienia w publikacji Organizacji Narodów Zjednoczonych²⁶. Zawiadomienie powinno zawierać informacje dotyczące sumy i celu pożyczki, zakresu zamówień oraz dane adresowe i internetowe dotyczące zamieszczania ogłoszeń. Należy też pamiętać o umieszczeniu danych pożyczkobiorcy.

Ważną rolę odgrywa wstępna kwalifikacja zainteresowanych. Taka

¹⁹ Dalej MBOiR.

²⁰ Dalej MSR.

²¹ Por. *Instrukcja...*, s. 5-6.

²² § 1.5 Instrukcji.

²³ International Competitive Bidding.

²⁴ § 1.16 Instrukcji.

²⁵ General Procurement Notice.

²⁶ Chodzi o publikację Development Business online (UNDB online) oraz Development Gateway's dgMarket.

wstępna kwalifikacja jest konieczna w przypadku dużych, czy też kompleksowych robót. Koszty jakie musiałby ponieść pożyczkobiorca mogłyby zniechęcić zainteresowanych do uczestnictwa w przetargu. Takie załączenie wspomnianej oferty daje gwarancję, że zaproszenie do przetargu będzie dotyczyć tylko takich podmiotów, które z jednej strony posiadają odpowiednie środki, a z drugiej strony będą mogły sprostać założeniom przetargu. Przykładowe zamówienie może dotyczyć np. urządzenia projektowego na zamówienie, zakłady przemysłowe, specjalistyczne usługi oraz kontakty pod klucz, projektowo-budowlane czy menadżerskie. Istotną rolę odgrywa też dotychczasowe doświadczenie i wyniki w realizacji projektów²⁷. Wstępna kwalifikacja będzie zareklamowana i opublikowana zgodnie z procedurami zawartymi w Instrukcji²⁸. Zaproszenie otrzymują ci uczestnicy postępowania, którzy spełniają określone wymogi. I właśnie oni będą mogli uczestniczyć w przetargu.

Innym trybem, który może mieć zastosowanie w przypadku, gdy przetarg jest dużej wartości, jest zmodyfikowany międzynarodowy przetarg konkurencyjny. Zastosowanie mają wówczas uproszczone warunki reklamowe i walutowe²⁹. W sytuacji, gdy międzynarodowy przetarg konku-

rencyjny okaże się zbyt kosztowny i nieefektywny, wówczas można zastosować inne metody zamówień publicznych. Należy pamiętać, że ewentualne dzielenie zamówień z powodu małej atrakcyjności (czyli oddzielenie dużego i „ciekawego” zamówienia od mało atrakcyjnego) musi być uprzednio zaopiniowane przez GBS³⁰.

Pierwszą z innych metod zamówień publicznych jest ograniczony przetarg międzynarodowy, będący w zasadzie otwartym przetargiem międzynarodowym. Oferenci są zapraszani do niego bezpośrednio, a nie przez otwarte ogłoszenie. Ma on zastosowanie w dwóch przypadkach. Po pierwsze, gdy w grę wchodzi inne wyjątkowe przyczyny uzasadniające zastosowanie ograniczonego przetargu międzynarodowego. Przed pożyczkobiorcą stoi trudne zadanie dążenia do uzyskania ofert z wystarczająco szerokiej listy potencjalnych dostawców, tak aby zapewniono konkurencyjne ceny. W przypadku tego zamówienia nie stosuje się preferencji krajowych³¹. Do ograniczonego przetargu międzynarodowego z wyłączeniem wskazanych wyjątków, zastosowanie mają te same przepisy co przy międzynarodowym przetargu konkurencyjnym³².

Kolejną z metod zamówień publicznych jest krajowy przetarg konkurencyjny. Ten tryb ma wyłączne zastosowanie w przypadku zamówień publicznych w kraju pożyczkobiorcy.

²⁷ GPŚ wyszła naprzeciw oczekiwaniom wielu pożyczkobiorców i przygotował Standardowy Dokument Wstępnej Kwalifikacji, który ma zastosowanie w określonych wypadkach.

²⁸ Por. § 2.7 i § 2.8 Instrukcji.

²⁹ Por. § 3.11 Instrukcji.

³⁰ Por. *International...*, s. 24.

³¹ Tamże.

³² § 2.60 Instrukcji.

Z założenia jest to najbardziej ekonomiczny i sprawny sposób zamawiania towarów lub usług. Procedura ta, aby spełnić wymogi GBS musi być tak modyfikowana, aby zapewnić oszczędność, skuteczność, przejrzystość oraz czynić zadość tzw. ogólnej części Instrukcji. Charakteryzowany tryb ma zastosowanie w przypadku, gdy ewentualni oferenci zagraniczni nie są zainteresowani z powodu małej wartości kontraktu, z powodu rozproszenia geograficznego prac lub też w sytuacji, gdy ich wykonanie jest rozciągnięte w czasie, prace wymagają dużej ilości siły roboczej oraz w sytuacji, gdy towary i usługi są dostępne lokalnie, a ich ceny są niższe od cen na rynku międzynarodowym. Ogłoszenie o przetargu nie jest obwarowane sformalizowanymi wymogami. Wystarczy ograniczenie do krajowej prasy lub monitora urzędowego, bądź też do bezpłatnej i powszechnie dostępnej strony internetowej³³.

Kolejnym trybem jest tzw. *shopping* czyli międzynarodowe i krajowe zakupy. Jest to metoda charakteryzująca się na porównaniu cen otrzymanych od kilku dostawców (gdy chodzi o towary) lub też od kilku wykonawców (w przypadku robót budowlanych). Takich ofert musi być przynajmniej trzy, tak aby można było je porównać i wybrać najlepszą. Powyższe zamówienie dotyczy towarów i robót budowlanych małej wartości³⁴.

Oprócz wyżej wymienionych zamówień Instrukcja przewiduje też

z tzw. bezpośrednie przyznanie kontraktu, tryb zbliżony w konstrukcji do polskiego zamówienia z wolnej ręki. Zastosowanie ma m.in. w przypadkach kataklizmów naturalnych³⁵. Inne tryby wymienione w Instrukcji to tzw. tryb zużycia własnych sił i środków³⁶, zamawianie towarów i usług od agentów ONZ³⁷, zamówienie z użyciem agencji przetargowych³⁸ i agentów inspekcyjnych³⁹, zamówienie w postaci pożyczek dla pośredników finansowych⁴⁰, zamówienia w ramach BOO⁴¹/BOT⁴²/BOOT⁴³ koncesji i innych podobnych mechanizmów sektora prywatnego⁴⁴, zamówienie w oparciu o wykonanie⁴⁵ oraz zamówienie w ramach pożyczek gwarantowanych przez Bank⁴⁶.

³⁵ § 3.6 Instrukcji.

³⁶ § 3.8 Instrukcji.

³⁷ § 3.9 Instrukcji.

³⁸ § 3.10 Instrukcji.

³⁹ § 3.11 Instrukcji.

⁴⁰ § 3.12 Instrukcji.

⁴¹ Build, Own, Operate – budowa, własność, eksploatacja.

⁴² Build, Operate, Transfer – budowa, eksploatacja, transfer.

⁴³ Build, Own, Operate, Transfer – budowa, własność, eksploatacja, transfer.

⁴⁴ Por. § 3.13 Instrukcji, powyższe zamówienie może dotyczyć takich projektów jak płatne drogi, tunele, porty, mosty, elektrownie, oczyszczalnie ścieków czy też systemy dystrybucji wody.

⁴⁵ § 3.14 i § 3.15 Instrukcji.

⁴⁶ § 3.16 Instrukcji.

³³ § 3.3 i § 3.4 Instrukcji.

³⁴ Por. *International...*, s. 25.

IV. Umowa o zamówieniach publicznych Światowej Organizacji Handlu

Światowa Organizacja Handlu⁴⁷ jest jedną z nielicznych organizacji międzynarodowych o zasięgu ogólnosiwiatowym, zajmującą się określaniem reguł handlu pomiędzy państwami członkowskimi. Do podpisania umowy WTO doszło w czasie tzw. urugwajskiej rundy negocjacji handlowych, która odbyła się w latach 1986 – 1994. Za integralną część umowy uważa się załączniki, które zawierają teksty poszczególnych umów zawartych podczas tej rundy negocjacji. GATT 1994 to jedna z umów zawarta w załącznikach 1-3. Jest to Nowy Układ Ogólny w sprawie taryf Celnych i Handlu⁴⁸. Jest to umowa o charakterze multilateralnym, w przeciwieństwie do porozumień plurilateralnych (zawarte są w załączniku nr 4), jakim jest m.in. Umowa o zamówieniach publicznych WTO⁴⁹.

Początek prac nad GPA 1994 datuje się na 1947 r., kiedy doszło do zawarcia GATT 1947. W zamyśle było to porozumienie, które miało mieć charakter prowizoryczny. Niemniej takie założenia okazały się błędne i powyższy układ przetrwał prawie 50 lat⁵⁰. W międzyczasie pod-

jęto kilka nieudanych prób zmiany takiego stanu rzeczy, niemniej jednak prace nad nowymi regulacjami owocowały głównie konfliktami międzynarodowymi⁵¹. Przełom nastąpił w ramach tzw. rundy tokijskiej odbywającej się w latach 1976 – 1979. Zakończyła się ona podpisaniem w 1979 r. odrębnej umowy w sprawie zamówień rządowych, GPA 1979. Układ ten wiązał tylko te państwa, które do niego przystąpiły. Stronami umowy była Europejska Wspólnota Gospodarcza⁵², tworzące ją dziewięć państw (w trakcie jej obowiązywania przystąpiły Grecja, Hiszpania oraz Portugalia) oraz Austria, Finlandia, Liechtenstein, Norwegia, Szwajcaria, Szwecja, Stany Zjednoczone, Kanada, Japonia, Hongkong i Singapur oraz Izrael. Zakres przedmiotowy ograniczono tylko i wyłącznie do zamówień udzielanych przez jednostki centralne, które dotyczyły dostaw o wartości co najmniej 150 tys. SDR⁵³. Takie zawężenie zamówień spowodowało, że w ramach GPA 1979 udzielano zaledwie ułamka ogólnej wartości publicznych kontraktów zawieranych na świecie⁵⁴. Spowodowało to konieczność dalszych prac nad uregulowaniem powyższej

⁴⁷ Dalej WTO.

⁴⁸ Zastąpił on Układ GATT 1947.

⁴⁹ Dalej GPA 1994 (Government Procurement Agreement).

⁵⁰ Za następcę prawnego GATT można uznać WTO. Układ ten trwał m.in. tak długo z racji postawy amerykańskiego senatu, który blokował dalsze prace nad podobnymi układami.

⁵¹ Wystarczy wskazać konflikt na linii Stany Zjednoczone Ameryki Północnej – Wielka Brytania, dotyczący preferencji krajowych w ramach zamówień sektora obronnego.

⁵² EWG.

⁵³ Special Drawing Rights – jednostka rozliczeniowa Międzynarodowego Funduszu Walutowego.

⁵⁴ A. Reich, *The International Public Procurement Law The Evolution of International Regimes of Public Purchasing*, The Hague 1999, s. 133.

problematyki, czego owocem były wspomniane już prace w ramach tzw. rundy urugwajskiej.

Najważniejsze cele umowy określono w preambule. Istotną rolę poświęcono regulacji trybów zamówień publicznych jakie będą się znajdować w GPA 1994. Umowa dotyczy tylko zamówień powyżej tzw. progów widelkowych. Nie są one jednolite, sygnatariusze opracowali je na różnych poziomach, osiągając kompromis tylko w przypadku jednostek administracji centralnej i tylko w odniesieniu do usług. Próg ten określono na poziomie 130 tys. SDR. Co do innych progów, pozostawiono je w gestii państw, sygnatariuszy umowy, w zależności od rodzaju usług oraz podmiotu udzielającego zamówienia⁵⁵. Aktualnymi sygnatariuszami umowy są Unia Europejska i jej 25 państw członkowskich⁵⁶ (w tym Polska), Szwajcaria, Norwegia, Liechtenstein, Islandia, Stany Zjednoczone, Kanada, Japonia, Korea Południowa, Singapur, Izrael, Aruba oraz Hongkong (pozostaje on mimo utraty suwerenności odrębnym terytorium celnym, wizowym i paszportowym). Chęć akcesji do GPA 1994 wyraża coraz większa liczba państw, m.in. Panama, Jordania, Paragwaj i Kirgizja⁵⁷.

⁵⁵ Szerzej m.in. D. Piasta, *Zamówienia publiczne w świetle procedur Światowej Organizacji Handlu*, Warszawa 2001, s. 23-24.

⁵⁶ Oficjalna strona internetowa GPA 1994 podaje taką liczbę członków, zupełnie pomijając Rumunię a Bułgarię umieszcza w grupie państw zainteresowanych akcesją.

⁵⁷ Por. D. Piasta, *Umowy międzynarodowe dotyczące zamówień publicznych*, „Zamówienia publiczne. Doradca”, nr 9/2003, s. 22.

GPA 1994 jest uważana za bardzo ekskluzywną organizację międzynarodową. Powodów takiego stanu rzeczy jest kilka. Za najważniejsze uważa się główne zasady będące filarem GPA 1994 czyli zasadę traktowania narodowego i niedyskryminacji. Konieczność nie dyskryminowania zagranicznych wykonawców wiąże się z otwarciem rynków na ich rzecz, przez co może dojść do sytuacji, iż krajowy wykonawca przegrywał będzie rywalizację na rynku z bogatszymi i bardziej konkurencyjnymi wykonawcami zagranicznymi. Brak akcesji zależy zatem rozumieć jako obronę interesów państwowych poprzez preferowanie wykonawców krajowych. Kalkulacja zysków (otwarcie obcych rynków na własnych wykonawców) i strat (problemy konkurencyjności z zagranicznymi wykonawcami) powoduje nieopłacalność akcesji do GPA 1994 dla wielu państw. Od kilku lat trwają prace nad nowym porozumieniem dotyczącym zamówień publicznych, którego głównym celem jest przyciągnięcie państw rozwijających się⁵⁸. GPA 1994 przewiduje również status tzw. obserwatorów. Państwa posiadające status obserwatorów mogą brać udział w pracach organizacji, a także stosować przepisy GPA 1994 po uprzednim poinformowaniu Komitetu GPA. Taki status posiadają m.in. Argentyna, Australia, Chile, Kamerun, Kolumbia, Chorwacja, Mołdawia, Oman oraz niektóre organizacje międzyna-

⁵⁸ Tamże s. 25.

we, np. Międzynarodowy Fundusz Walutowy⁵⁹.

W GPA 1994 przewidziano trzy rodzaje procedur udzielania zamówień publicznych, tj. procedurę przetargu nieograniczonego⁶⁰, procedurę przetargu ograniczonego⁶¹ oraz zamówienie bezpośrednie⁶². Przetarg nieograniczony jest obok przetargu ograniczonego podstawowym trybem udzielenia zamówień publicznych w GPA 1994. W postępowaniu może uczestniczyć każdy zainteresowany wykonawca⁶³. Ogłoszenie jest zaproszeniem do składania ofert. Przetarg można uzupełnić o negocjacje, które błędnie uważa się za odrębny tryb zamówień publicznych⁶⁴. Przetarg ograniczony, tak samo jak przetarg nieograniczony może być zastosowany zawsze. Zaproszenie polega na składaniu wniosków o dopuszczenie do udziału w postępowaniu. Podstawową różnicą pomiędzy przetargiem nieograniczonym a przetargiem ograniczonym jest to, że w przypadku charakteryzowanego trybu, oferty mogą składać tylko ci wykonawcy, którzy zostali zaproszeni przez zamawiającego, po dokonaniu przez niego odpowiedniej kwalifikacji⁶⁵. Procedura zamawiania bezpośredniego to tryb

wyjątkowy⁶⁶. Różnica pomiędzy zamówieniem z wolnej ręki, a wyżej wymienionym trybem dotyczy możliwości prowadzenia negocjacji oraz tym, że zamówienia można udzielić więcej niż jednemu wykonawcy. Każde zamówienie bezpośrednie winno się podsumować sprawozdaniem⁶⁷.

V. Podsumowanie

Główną rolą scharakteryzowanych regulacji dotyczących zamówień publicznych jest w pierwszej kolejności pomoc przy regulowaniu zamówień publicznych w poszczególnych krajach, ale też rola modelowej regulacji, którą łatwo zastosować w przypadku krajowego porządku prawnego. Międzynarodowe standardy zamówień publicznych odgrywają coraz większą rolę na świecie. Duże środki pieniężne, umiędzynarodowienie trybów zamówień publicznych rodzą nie tylko prawa państw czy też innych podmiotów do udzielania zamówień publicznych, ale też w głównej mierze obowiązki. Znamienne jest, że regulacje dotyczące prawa wspólnotowego w dziedzinie zamówień publicznych, wzorowane są głównie na scharakteryzowanych standardach. Pierwszeństwo charakteryzowanych regulacji (w szczególności (GPA 1994) pokazuje jak dużą rolę odgrywają na świecie.

⁵⁹ Por. D. Piasta, *Zamówienia publiczne w świetle...*, s. 49.

⁶⁰ Open rendering procedures.

⁶¹ Selective rendering procedures.

⁶² Limited rendering procedures.

⁶³ Art. VII: 3 lit. 4.

⁶⁴ Por. D. Piasta, *Zamówienia publiczne w świetle...*, s. 64.

⁶⁵ Art. VII.

⁶⁶ Pod rządami GPA 1979 nosił nazwę zamówienia z wolnej ręki, katalog okoliczności uzasadniających zastosowanie był znacznie krótszy niż obecnie obowiązujący.

⁶⁷ Por. art. XV ust. 2 GPA 1994.

Warto scharakteryzować wpływ wymienionych przez autora regulacji na polski porządek prawny. Proponowana charakterystyka pokazała, by ewentualne odmienności oraz jak przebiega recepcja i konkretyzacja ogólnych standardów w konkretnych przepisach prawnych.

Summary

The author in the article describes selected regulations which concern Government Procurement all over the world. The author focuses on the presentation of Model Law on Procurement of Goods, Construction and Services with Guide to Enactment, International Bank for Reconstruction and Development Guidelines, Procurement under IBRD Loans and IDA Credit and World Trade Organization. What is more, the author emphasizes the most probable causes of those laws, general principles concerning Prequalification proceedings of Government Procurement and range of subjects and entities.

The author briefly discusses some particular modes of Government Procurement which are present in mentioned laws. The main purpose of this article is to delve into the international standards of Government Procurement, underlining their positive aspects and positive influence on national regulations.

Nota o autorze:

mgr Dominik Tyrawa, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli, Instytut Prawa, Katedra Prawa Międzynarodowego. Kontakt: dtyrawa@kul.pl, główne kierunki zainteresowań: wpływ prawa międzynarodowego na polski porządek prawny.

Status prawny banków hipotecznych w Niemczech

Legal status of mortgage banks in Germany

mgr Agnieszka Chudnicka

I. Wstęp

Na przestrzeni ostatnich kilku lat w funkcjonowaniu niemieckiego rynku finansowego zaszły istotne zmiany. Dotknęły one przede wszystkim ugruntowanej pozycji banków hipotecznych oraz spowodowały zasadniczy punkt zwrotny w długiej historii listu zastawnego w Niemczech.

Na skutek wejścia w dniu 19.07.2005r. w życie ustawy o listach zastawnych (PfandBG)¹, która zastąpiła dotychczas obowiązujące ustawy: o bankach hipotecznych (HGB)², o listach zastawnych i pokrewnych skryptach dłużnych instytucji kredytowych prawa publicznego (ÖPG)³

oraz o bankach morskich (SchBkG)⁴ banki hipoteczne utraciły status prawny banków specjalistycznych⁵.

Trzy lata wcześniej w wyniku połączenia odrębnych, niezależnych oraz wyspecjalizowanych organów nadzorczych, wykonujących przysługujące im uprawnienia w stosunku do odpowiednich sektorów rynku finansowego i kapitałowego, tj.: Federalnego Urzędu Nadzoru nad Działalnością Kredytową (*Bundesaufsichtsamt für Kreditwesen*), Federalnego Urzędu Nadzoru nad Obrotem Papierami Wartościowymi (*Bundesaufsichtsamt für Wertpapierhandel*) oraz Federalnego Urzędu Nadzoru nad Działalnością Ubezpieczeniową (*Bundesaufsichtsamt für das Versicherungswesen*) powstał Federalny Urząd Nadzoru Usług Finansowych (*Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht*). W ten sposób Niemcy dołączyły obok Wielkiej Brytanii, Austrii, Belgii, Irlandii, Holandii do grupy państw, w których działa zintegrowany nadzór nad usługami finansowymi.

¹ *Das Gesetz zur Neuordnung des Pfandbriefrechts* (dalej PfandBG) z 22.05.2005r. (*Erstverkündung*) BGBl I 2005, S. 1373, tritt am 19.07.2005r. in Kraft.

² *Das Hypothekendarlehenbankgesetz* (dalej HGB) z 13.07.1899r. (*Erstverkündung*) BGBl. I 1899, S. 2898.

³ *Das Gesetz über Pfandbriefe und verwandten Schuldverschreibungen öffentlich-rechtlicher Kreditanstalten* (dalej ÖPG) z 21.12.1927r. (*Erstverkündung*) RGBI I 1927, S. 492.

⁴ *Das Gesetz über Schiffspfandbriefbanken* (dalej SchBkG) z 14.08.1933r. (*Erstverkündung*) RGBI I 1933, S. 583.

⁵ A. Gąsowska, *Bankowość hipoteczna*, W-wa 2000r., s. 78.

Reforma nadzoru bankowego, przeprowadzona jeszcze w okresie podlegania banków hipotecznych przepisom HGB, nie naruszyła zasady sprawowania szczególnego nadzoru nad tymi podmiotami. Także zmiany, jakie poczyniła PfandBG nie doprowadziły do odejścia przez niemieckiego ustawodawcę od stosowania tej zasady. Ze względu na konieczności dbania o wysoki status bezpieczeństwa listu zastawnego oraz dostosowanie systemu nadzoru bankowego do wymogów nowego prawa, w strukturze organizacyjnej nadzoru oraz w stosowanych wobec banków środków nadzorczych dokonano jednak stosownych zmian.

Niniejszy tekst jest próbą pokazania zmian regulacji prawnych odnoszących się do funkcjonowania banków hipotecznych, jak i próbą uporządkowania zasad sprawowania nadzoru bankowego w Niemczech, ze szczególnym uwzględnieniem reguł nadzoru nad emitentami listów zastawnych.

II. Likwidacja monopolu banków hipotecznych

Zgodnie z §1 HGB ustawodawca niemiecki definiował pojęcie banku hipotecznego jako specjalistycznej instytucji kredytowej prawa prywatnego, której działalność polega na udzielaniu kredytów hipotecznych zabezpieczonych prawem zastawu na nieruchomościach (dawniej hipoteką, a obecnie długiem obciążającym nieruchomość), refinansowanych hipotecznymi listami zastawnymi oraz

pożyczkami komunalnymi dla sektora publicznego, bądź też kredytów gwarantowanych przez podmioty wywodzące się z tego sektora, refinansowanych publicznymi listami zastawnymi⁶.

W myśl tej definicji katalog czynności prawnych, których wykonywanie zostało powierzzone bankom hipotecznym, został ograniczony. Dodatkowo banki podlegały specjalnemu nadzorowi.

Wraz z wejściem w życie PfandBG rozumiane w ten sposób pojęcie „banku hipotecznego” utraciło sens prawny, a sama nazwa „bank hipoteczny” cywilnoprawną ochronę używania. PfandBG uchyliła bowiem obowiązki specjalnej zasady bankowej, zgodnie z którą jedynymi podmiotami uprawnionym do emisji listów zastawnych były banki spełniające przesłanki do wykonywania tej czynności w myśl przepisów HGB oraz SchBkG⁷.

Ustawodawca niemiecki likwidując wspomnianą zasadę umożliwił zatem innym instytucjom kredytowym dokonywanie czynności prawnych, których przedmiotem są listy zastawne.

Jednocześnie banki hipoteczne funkcjonujące przed 19.07.2005r. (*die Altpfandbriefbanken*) ustawo-

⁶ E. Gostomski, *Banki hipoteczne i listy zastawne. Materiały studialne*, Gdańsk 1998r., nr 12, s.12.

⁷ M. Bläser i D. Ullrich, *Der Pfandbrief 2006 - Fakten und Daten zu Europas führendem Covered Bond*, nr 11, www.hypverband.de/d/internet.nsf/tindex/de_presse.htm - 59k (stan na 2006).

dawca zwolnił spod obowiązywania zasady ograniczenia czynności prawnych, co oznacza, iż uzyskały one w ten sposób status banków uniwersalnych⁸.

Czynność emitowania listów zastawnych została wprowadzona do katalogu czynności bankowych w sensie ustawy o działalności kredytowej (KWG)⁹.

Dopuszczenie do prowadzenia działalności tego rodzaju zostało obecnie uzależnione od uzyskania stosownej licencji od organów nadzoru bankowego, po spełnieniu dodatkowych warunków wskazanych w PfandBG¹⁰.

III. Zezwolenie na przeprowadzanie czynności bankowych

W myśl §2 PfandBG pomiot, który będzie się ubiegał się o uzyskanie prawa do dokonywania czynności w zakresie listów zastawnych, musi w pierwszej kolejności być uprawnionym do wykonywania czynności bankowych lub świadczenia usług finansowych na terenie Niemiec. Warunkiem uzyskania takiego prawa jest otrzymanie w tym przedmiocie pi-

semnego zezwolenie BaFin¹¹ (§32 KWG).

Wniosek o udzielenie zezwolenia musi zawierać następujące dane:

1) dowody na posiadanie wymaganego kapitału założycielskiego.

2) dane o osobach prowadzących bank; wymagane jest podanie przynajmniej dwóch takich osób. BaFin bada następnie ich wiarygodność, rzetelność i fachowość.

3) dane o inwestorach posiadających znaczne udziały w tworzonej banku wraz z podaniem wysokości tych udziałów. BaFin sprawdza rzetelność tych osób,

4) plan działania banku wraz z opisem struktury organizacyjnej oraz wewnętrznej procedury kontrolnej.

Organ wydający zgodę sprawdza na tym etapie przedstawione we wniosku dane, a następnie na ich podstawie rozstrzyga, czy ubiegająca się instytucja będzie w przyszłości prowadziła działalność w sposób zgodny z przepisami prawa.

Udzielenie zezwolenia poprzedza również przeprowadzenie przez organ BaFin stosownych konsultacji z odpowiednim związkiem gwarancyjnym, którego działalność polega na zapewnieniu klientom wypłacalności wkładów w sytuacji ogłoszenia przez bank upadłości. Przynależność banku do związku jest obligatoryjna.

Zezwolenie może być udzielone warunkowo, jeśli którykolwiek z

⁸ Autor w niniejszej pracy będzie posługiwał się nadal pojęciem „bank hipoteczny” dla określenia wszystkich uprawnionych do emisji listów zastawnych podmiotów.

⁹ *Gesetz über das Kreditwesen* (dalej KWG) z 10.07.1961r., tekst jednolity z 09.09.1998r. (BGBl. I S. 2776, 2005 BGBl. I S. 1373).

¹⁰ H. Bauer, *Aufsicht über Banken und Finanzdienstleistungsinstitute*, Jahresbericht 2005, Kapitel V, www.bawe.de/jahresbericht/2005/kapitel_V.pdf (stan na 2005r.).

¹¹ BaFin tj. *Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht* czyli Federalny Urząd Nadzoru Usług Finansowych

wymaganych dokumentów będzie budził wątpliwości BaFin.

Niespełnienie wymogów wymienionych w §32 KWG, skutkuje odmową udzielenia zezwolenia przez BaFin. Udzielone już zezwolenie wygasa natomiast, jeżeli w ciągu roku od jego wydania nie zostanie podjęta działalność objęta tym aktem prawnym.

IV. Licencja na wykonywanie czynności w przedmiocie listów zastawnych

Instytucja kredytowa, która legitymuje się posiadaniem zezwolenia na przeprowadzanie czynności bankowych może dopiero wystąpić do BaFin o udzielenie licencji na dokonywanie czynności w zakresie listów zastawnych.

PfandBG w §2 w związku z §32 KWG wymienia obok ww. zezwolenia (§ 1 ust. 1 zd. 2 nr. 2 KWG) 4 dodatkowe warunki, które ubiegający się podmiot musi łącznie spełnić, aby uzyskać powyższą licencję. Warunki dotyczą:

- posiadania kapitału założycielskiego w wysokości 25 milionów euro,
- w zakresie operatywnych wymagań BaFin stawia wymóg, aby ubiegający się podmiot dysponował odpowiednim systemem zarówno informacyjnym, jak i informatycznym służącym do zarządzania ryzykiem kredytowym, koncentracji zaangażowań, rynkowym, płynności związanym z insty-

tucją masy pokrycia (*Risikomanagementsystem*, §27 PfandBG)¹²,

- przedstawienia własnego planu działania wraz z opisem struktury organizacyjnej oraz stosowanej w nim wewnętrznej procedury kontrolnej.

Z planu musi ponadto wynikać, iż wskazany podmiot będzie w stanie prowadzić działalność w zakresie listów zastawnych w sposób ciągły i regularny, a oprócz tego poczyni wymagane przez PfandBG kroki organizacyjne¹³.

BaFin może uchylić licencję, jeśli okaże się, że instytucja kredytowa nie jest w stanie przestrzegać warunków wskazanych w zezwoleniu lub od dwóch lat nie dokonała żadnej emisji listów zastawnych i nie zamierza jej również dokonać w terminie kolejnych 6 miesięcy.

W 2005r. po raz pierwszy licencje na prowadzenie działalności w zakresie listów zastawnych otrzymały cztery instytucje kredytowe. Banki hipoteczne, banki morskie, kasy oszczędnościowe oraz banki krajowe

¹² Warunek zorganizowania dla każdej instytucji kredytowej systemu zarządzania ryzykiem wynika w sposób ogólny już z §25 a ust. 1 zd.3 Nr 2 KWG. Z uzasadnienia rządu niemieckiego do projektu PfandBG (*Bundesratsdrucksache*, BR-Drs. 781/04, 72) wynika, iż powyższy wymóg będzie także spełniony, jeśli dotychczas funkcjonujący w banku system umożliwi w sposób kompletny i całościowy zarządzanie specyficznym zespołem ryzyk związanych z działalnością banku w zakresie listów zastawnych oraz towarzyszącym instytucji „masy pokrycia”.

¹³ PricewaterhouseCoopers, *Das Pfandbriefgesetz: Herausforderungen für Emittenten*, www.pwc.de/.../SucheVeroeffentlichungen (stan na 2006r.)

działające na rynku kredytów hipotecznych przed wejściem w życie nowego PfandBG zachowały w tym zakresie swoje dotychczasowe licencje¹⁴.

Natomiast instytucje kredytowe, które dopiero teraz zamierzają podjąć działalność również w zakresie listów zastawnych, muszą wnioskować do BaFin o tzw. „rozszerzenie posiadanego zezwolenia na czynności bankowe” (*Erweiterung der bestehenden Erlaubnis*), otrzymanego zgodnie z treścią §32 KWG, przy czym muszą spełnić wymogi wskazane w §2 PfandBG.

W rezultacie pod koniec 2005r. prawo emisji listów zastawnych posiadało w sumie 64 podmioty.

V. Pozostałe warunki emisji listów zastawnych

PfandBG przejęła z uchylonych aktów prawnych główne zasady oraz istotne elementy w przedmiocie zabezpieczenia wierzycieli z listów zastawnych, tak aby do wszystkich ich emitentów miały one jednakowe zastosowanie. Dotyczy to np. przepisów o niewypłacalności (§29 Pfand-

BG), regulacji o osobie zarządcy (§§30-31 PfandBG)¹⁵, możliwości przeniesienia zupełnego lub częściowego mas pokrycia¹⁶ oraz zobowiązań z tytułu listów zastawnych na inne banki hipoteczne (§32 PfandBG).

Uzupełniając w stosunku do §25a ust.1 KWG, zostały w PfandBG (tj. w §27) sformułowane regulacje o zarządzaniu ryzykiem związanym z czynnościami emisji listów zastawnych. Stanowią one gwarancję, że emisja tego rodzaju papierów wartościowych zostanie powierzona tylko tym instytucjom kredytowym, które dysponować będą odpowiednimi regulacjami oraz instrumentami do kierowania, monitorowania oraz kontroli ryzyka związanego z masą pokrycia oraz skutecznie je stosować.

Lepszy wgląd inwestorów w prowadzone czynności emisji listów zastawnych ma zapewnić publikacja obowiązkowych, regularnie dostarczanych przez emitentów informacji o wartości listów zastawnych znajdujących się w obrocie (odrębnie sporzą-

¹⁵ W sytuacji otwarcia postępowania upadłościowego banku ustanowienie odpowiedniego zarządu nad listami zastawnymi i rejestrami pokrycia należy do obowiązków BaFin, który wspólnie z sądem właściwym wg siedziby banku wyznacza zarządcę rejestru zabezpieczenia; zarządca może oddelegować zarządzanie do innego banku hipotecznego.

¹⁶ W polskiej ustawie o listach zastawnych i bankach hipotecznych z 29.08.1997r. (Dz. U. nr 140/97, poz.940, z późn. zm.) pojęcie „masa pokrycia” odnosi się do wierzytelności wpisanych do rejestru zabezpieczenia hipotecznych (lub odpowiednio publicznych) listów zastawnych, zabezpieczonych wyłącznie hipoteką wpisaną na I miejscu w księdze wieczystej.

¹⁴ Warunki wskazane w §2 PfandBG obowiązują także banki hipoteczne funkcjonujące przed 19 lipca 2005r. jedynym ułatwieniem jest fakt, iż wymóg dysponowania kapitałem w wysokości minimum 25 milionów euro dotyczy dopiero okresu po 1 stycznia 2009r. Nie spełnienie pozostałych warunków skutkuje zgodnie z treścią §2 PfandBG uchyleniem licencji na czynności listów zastawnych (cyt. za: PricewaterhouseCoopers, *Das Pfandbriefgesetz: ..., op.cit.*).

dzanych dla każdego rodzaju listów zastawnych) oraz wartości wierzytelności wchodzących w skład masy pokrycia (§28 PfandBG, przepisy transparentne)¹⁷.

PfandBG powtórzyła natomiast za HGB regulacje gwarantujące wysoki bonitet hipotecznych listów zastawnych¹⁸. Opiera się on na systemie trzech filarów:

1) bezpośredni związek listów zastawnych znajdujących się w obiegu z wierzytelnościami hipotecznymi wchodzącymi w skład masy pokrycia (§4 PfandBG). W przypadku upadłości banku hipotecznego wierzyciele listów zastawnych mają prawo pierwszeństwa zaspokojenia swoich roszczeń z masy pokrycia, którą stanowią hipoteki (długi ziemskie) wpisane do rejestru pokrycia¹⁹ (zasada pierwszeństwa zaspokojenia, tzw. przywilej upadłościowy). W celu dodatkowej ochrony ustawodawca może zastrzec, że egzekucja z wartości zarejestrowanych w rejestrze pokrycia może być podejmowana wyłącznie przez wierzycieli listów zastawnych²⁰. Rozwiązania prawne chroniące interesy wie-

rzycieli z listów zastawnych uzupełnia regulacja z §7 PfandBG ustanawiająca instytucję niezależnego powiernika stojącego na straży prawidłowego prowadzenia rejestru pokrycia (§7 PfandBG). Innymi równie ważnymi zadaniami powiernika są: udzielanie zezwolenia na wpis zabezpieczeń do rejestru pokrycia po ich dokładnej kontroli formalnoprawnej oraz zawiadanie emisji listów zastawnych (§8-11 PfandBG);

2) ograniczenie prawa udzielenia przez bank kredytu hipotecznego do wysokości 60% przyjmowanej wartości zabezpieczenia (tu: nieruchomości) (§14 ust.1 PfandBG w stosunku do banków hipotecznych, §22 ust.2 PfandBG w odniesieniu do banków morskich);

3) ostrożna i zorientowana na przyszłość, oraz aktualna jak najdłużej wycena nieruchomości, która ma być zabezpieczeniem kredytu hipotecznego.

PfandBG utrzymuje również obowiązywanie zasady kongruencji²¹.

Emisja publicznych listów zastawnych jest dopuszczalna na podstawie kredytów udzielonym (lub gwarantowanym przez) kraje członkowskie podmiotom mającym swoje siedziby Unii Europejskiej, Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Szwajcarii Stanów Zjednoczonych, Kanady, Japonii lub ich odpowiednich władz lokalnych, pełnoprawnych eu-

¹⁷ M. Bläser i D. Ullrich, *Der Pfandbrief 2006* ..., op.cit., s. 29.

¹⁸ Bezpieczeństwo publicznych listów zastawnych (*die öffentlichen Pfandbriefe*) reguluje §20 PfandBG.

¹⁹ W polskiej ustawie o listach zastawnych i bankach hipotecznych z 29.08.1997r. pod pojęciem „rejestru pokrycia” rozumie się „rejestr zabezpieczenia”.

²⁰ Przepisy rozdziału 5 PfandBG nie znalazły dotychczas w praktyce zastosowania, gdyż w 105-letniej historii niemieckiej bankowości hipotecznej nie wystąpił żaden przypadek upadłości banku hipotecznego.

²¹ W myśl §4 PfandBG terminy zapadalności listów zastawnych muszą być zgodne z terminami wymagalności kredytów hipotecznych (także komunalnych). Kongruencja dotyczy także oprocentowania.

ropejskich członków OECD i niektórych organizacji non-profit z krajów wymienionych powyżej²².

PfandBG ogranicza ilość kredytów zagranicznych, tj. całkowita suma kredytów udzielona poza obszarem Niemiec nie może przekroczyć pięciokrotności funduszy własnych banku, a w przypadku Japonii – trzykrotności funduszy własnych banku.

Banki trudniące się emisją listów zastawnych są także zobowiązane do przestrzegania tzw. zasady pełnego pokrycia. Zgodnie z jej brzmieniem wartość nominalna będących w obrocie listów zastawnych wraz z odsetkami nie może być mniejsza niż wartość hipotek zabezpieczających hipoteczne listy zastawne²³. Nie ustala się stosunku konkretnego hipotecznego listu zastawnego o określonej wartości nominalnej do określonej wierzytelności zabezpieczonej hipoteką, ale analizuje się łączną sumę nominalnych wartości wyemitowanych hipotecznych listów zastawnych w obrocie z łączną sumą nominalnych kwot wierzytelności wraz z odsetkami. Zasada pokrycia ma również odpowiednie zastosowanie do publicznych listów zastawnych.

²² Fitch Ratings, *Metodologia ratingu dla polskich listów zastawnych*, www.fitchpolska.com.pl/kraje.htm?sid=d4af820dffbc0173c8b5609f6aec65fd-36k (stan na 2004r.).

²³ Wartość hipotek sumuje się z wartością kredytów komunalnych (o ile bank hipoteczny ma prawo emisji publicznych listów zastawnych) i wartością ew. zabezpieczenia zastępczego.

Niewystarczające pokrycie zwykle nie skutkuje naruszeniem przez bank przepisów PfandBG. W takiej sytuacji powiernik sprawdza jednak wówczas, czy bank dysponuje odpowiednim pokryciem zastępczym (*Ersatzdeckung*).

VI. Zmiany w niemieckim nadzorze bankowym

We wszystkich krajach wysoko rozwiniętych działalność banków jest poddawana nadzorowi. Wynika to z jednej strony ze znaczenia systemu bankowego dla funkcjonowania całej gospodarki narodowej, jak również z konieczności ochrony wierzycieli banków przed utratą zgromadzonych przez instytucje kredytowe środków.

Nadzór nad bankami hipotecznymi odgrywa istotną rolę jeszcze z innego powodu, a mianowicie stanowi jeden z ważnych elementów bezpieczeństwa listów zastawnych. Utrzymanie ciągłego zaufania inwestorów do jakości emitowanych przez banki papierów wartościowych tego rodzaju zależy jest jednym z warunków powodzenie ich działalności.

Banki hipoteczne w Niemczech objęły nie tylko zmiany podstaw prawnych ich funkcjonowania, ale również ogromna reforma instytucjonalna nadzoru bankowego, któremu do tej pory podlegały.

Z dniem 1 maja 2002r. został utworzony Federalny Urząd Nadzoru Usług Finansowych (*Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht*). Został on powołany w miejsce dotychczas funkcjonujących w Niem-

czekich urzędów nadzoru, obejmujących zakresem swojego działania odpowiednie segmenty rynku finansowego. Nowo powstały organ przejął kompetencje Federalnego Urzędu Nadzoru nad Działalnością Kredytową (*Bundesaufsichtsamt für Kreditwesen*), Federalnego Urzędu Nadzoru nad Obrotem Papierami Wartościowymi (*Bundesaufsichtsamt für Wertpapierhandel*) oraz Federalnego Urzędu Nadzoru nad Działalnością Ubezpieczeniową (*Bundesaufsichtsamt für das Versicherungswesen*)²⁴.

Struktura i działanie BaFin (*Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht*) zostały uregulowane w ustawie o Federalnym Urzędzie Nadzoru Usług Finansowych (*Gesetz über die integrierte Finanzaufsicht, FinDAG*)²⁵.

²⁴ Niemiecka reforma instytucji nadzorczych jest wyrazem światowej tendencji do konsolidacji tych organów. Przyczyny przyjmowania takich rozwiązań należy upatrywać w ewolucji produktów finansowych oraz powstawaniu konglomeratów finansowych, które są skutkiem postępującej integracji i deregulacji rynków. Integracja instytucji nadzorczych pozwalała na dostosowanie struktur kontroli do struktury nadzorowanego rynku. Według danych Banku Światowego, w końcu 2002r. już 46 krajów przyjęło model nadzoru w pełni lub częściowo zintegrowanego. W Europie jako pierwsze wprowadziły nadzór zintegrowany kraje skandynawskie w połowie lat 80-tych (cyt. za: K. Burak, *Funkcjonowanie nadzoru nad instytucjami finansowymi w krajach o zintegrowanym systemie nadzoru (m.in. Wielka Brytania, Niemcy)*, „Zeszyty Prawnicze Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu”, nr 2, s. 251).

²⁵ *Gesetz über die integrierte Finanzaufsicht* (dalej FinDAG) z dnia 22.04.2002r. (*Erstverkündung*) BGBl. I 2002, S. 1310.

BaFin jest instytucją federalną prawa publicznego, wyposażoną w osobowość prawną, działającą pod nadzorem Federalnego Ministra Finansów.

Do głównych zadań BaFin należy: zapewnienie prawidłowego rozwoju usług finansowych w Niemczech, czuwanie nad wypłacalnością banków, funduszy inwestycyjnych oraz towarzystw ubezpieczeniowych, a także ochroną interesów ich klientów i inwestorów²⁶.

Najważniejszym organem BaFin jest Rada Administracyjna (*Verwaltungsrat*). Do jej zadań należy także sprawowanie kontroli nad działalnością zarządu oraz wspieranie go w wykonywaniu jego zadań. Przewodniczącym Rady jest Federalny Minister Finansów. Rada jako organ kolegialny liczy 21 członków, powoływanych przez Federalnego Ministra Finansów. W jej składzie znajdują się przedstawiciele Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Gospodarki i Pracy, Ministerstwa Sprawiedliwości, deputowani do Bundestagu oraz reprezentanci banków, funduszy inwestycyjnych i towarzystw ubezpieczeniowych. W posiedzeniach Rady może brać udział, jednak bez prawa głosu, również przedstawiciel Niemieckiego Banku Federalnego²⁷ (§7 FinDAG).

Zarząd BaFin'u stanowią prezes i wiceprezes, powoływany jest przez Prezydenta RFN, na wniosek

²⁶ W. Baka, *System bankowy w Niemczech*, Prawo Bankowe, nr 3/2003r., s. 64.

²⁷ Dalej NBF.

Federalnego Ministra Finansów w porozumieniu z Prezesem NBF-u. Prezes BaFin, będąc jednocześnie przewodniczącym zarządu, ma obowiązek za-wiadamywania Rady o podjętych działaniach. Prezes sprawuje faktyczne kierownictwo nad urzędem oraz reprezentuje go na zewnątrz. W wykonywaniu powierzonych mu zadań biorą udział wydzielone w strukturze organizacyjnej BaFin trzy dyrekcje: Pierwsza Dyrekcja – Nadzór Bankowy; Druga Dyrekcja – Nadzór Ubezpieczeniowy; Trzecia Dyrekcja – Nadzór nad Papierami Wartościowymi (§6 FinDAG).

Bezpośrednio przy prezesie utworzono grupę, której zadaniem jest przeciwdziałanie procesowi prania brudnych pieniędzy oraz finansowania międzynarodowego terroryzmu.

Obok wspomnianych trzech filarów nadzoru powołano dodatkowe trzy departamenty, których zadań nie można zakwalifikować do obszaru działania jednego sektora²⁸.

W ramach BaFin działa także 24-osobowy Komitet Doradczy (*Fachbeirat*), złożony z przedstawicieli instytucji kredytowych i finansowych oraz towarzystw ochrony konsumenta, a także świata nauki. Komitet realizuje funkcję „zewnętrznego obserwatora” poczynań BaFin i dostarcza urzędowi wskazówek o sposobie prowadzenia nadzoru (§8 FinDAG).

Wejście w życie PfandBG wymogło na BaFin wewnętrzną re-

strukturyzację. 1 stycznia 2006r. ramach struktury BaFin wydzielono w Dyrekcji Nadzoru Bankowego, a dokładnie w jej Oddziale BA 3 dwa referaty; Referat BA 31 oraz Referat BA 32 tzw. *Pfandbriefkompetenzcenter I i II*. Nowa struktura BaFin uwzględnia nie tylko kwestie związane z działalnością emitentów listów zastawnych, lecz także umożliwia dokonywanie analizy różnych konfiguracji ryzyka związanego z tego rodzaju aktywnością oraz badanie związanych z nią kwestii prawnych.

Pfandbriefkompetenzcenter I wykonuje tzw. bieżący nadzór bankowy nad bankami zajmującymi się emisją listów zastawnych.

Główną częścią zasadniczych prac *Pfandbriefkompetenzcenter I* jest dokonywanie jednolitej wykładni PfandBG oraz wspieranie dalszych prac nad jej kształtem. Jednostka zajmuje się także wykładnią postanowień PfandBG. Przedmiotem obecnych prac *Pfandbriefkompetenzcenter I* jest dostosowanie przepisów KWG do ustawy PfandBG.

Z uwagi na wzrost znaczenia kontroli masy pokrycia w instytucjach kredytowych emitujących listy zastawne BaFin powołał *Pfandbriefkompetenzcenter II*. Jednostka koordynuje, poprzez dokonywanie uzgodnień z nadzorcami instytucji kredytowych, wszystkie kwestie związane z procedurą „kontroli pokrycia”, należące do obszaru kompetencyjnego BaFin. W praktyce oznacza to regularne przeprowadzanie pod tym kątem kontroli samodzielnie przez pracowników *Pfandbriefkompetenzcenter II*.

²⁸ K. Turek, *Zintegrowany nadzór bankowy w Niemczech*, Prawo Bankowe, nr 12/ 2005r, s. 95.

PfandBG dopuszcza posłużenie się przez BaFin podczas dokonywania kontroli osobami oraz organizacjami powołanymi z zewnątrz (wybranymi w drodze procedur wskazanych w ustawie o zamówieniach publicznych).

Kontrole przeprowadzane są co dwa lata, w czasie trwania tzw. turnusów. Kontrola odbywa się na podstawie prób losowych, przy czym liczba kontrolowanych kredytów zależy od wielkości i struktury podmiotu. Z reguły wynosi od 80 do 150 kredytów. Przedmiotem kontroli są jedynie transakcje kredytowe zawiera przez instytucje w przeciągu ostatnich dwóch lat²⁹. Analiza procesu kontroli wskazuje, iż postępowanie tego rodzaju sprowadza się do sprawdzenia pojedynczego kredytu³⁰.

W dalszej kolejności współpracownicy nadzoru badają prawidłowości prowadzonej dokumentacji kredytowej, wycenę nieruchomości oraz formalnoprawną kontrolę usta-

nowionego zabezpieczenia za pomocą próby losowej³¹.

VII. Zadania BaFin w zakresie ogólnego nadzoru bankowego

W nowym systemie organizacji nadzoru bankowego ustawodawca niemiecki utrzymał sposób sprawowania nadzoru nad instytucjami emitującymi listy zastawne. W rezultacie podlegają one nadal nadzorowi na zasadach ogólnych i szczególnych.

Ogólna legitymacja prawna do wykonywania przez BaFin nadzoru nad instytucjami kredytowymi wynika z §6 ust. 1 KWG. Urząd pełni nadzór w tzw. interesie publicznym (§6 ust.2 KWG) i w celu jego prawidłowego wykonywania współpracuje ściśle z Bankiem Federalnym (§7, 10, 11, 13, 25 KWG).

§6 ust. 2 KWG określa kompetencje, jakie przysługują BaFin w ramach wykonywania tego rodzaju nadzoru. Zgodnie z treścią tego przepisu celem tak pojmowanego nadzoru jest przeciwdziałanie organów BaFin nieprawidłowościom zagrażającym bezpieczeństwu wkładów powierzonych nadzorowanym instytucjom, które polegają na niezgodnym z prawem wykonywaniu czynności bankowych, przez co stają się potencjalnym źródłem znacznych szkód dla gospodarki narodowej.

Nadzór bankowy w rozumieniu normy §6 ust. 2 KWG polega na obserwacji całego sektora usług finan-

²⁹ W przypadku instytucji finansowych prawa publicznego, które po raz pierwszy w okresie 2006–2007r. będą podlegać kontroli pokrycia i nie skorzystały zgodnie z §51 PfandBG z prawa do osobnego prowadzenia obiegu listów zastawnych, podczas pierwszej kontroli przedmiot badania obejmie całość wykazywanej masy pokrycia. Oczywiście kontrola zostanie przeprowadzona za pomocą prób losowych.

³⁰ H.O.Hagemeister, *Deckungsprüfungen*. „Deutscher Pfandbrief 2006. Aktuelle Entwicklungen und internationaler Vergleich“, www.voeb.de/content_frame/downloads/pfandbrief_2006.pdf (stan na 2006r.).

³¹ A. Gąsowska, *Bankowość...*, op. cit., s. 84.

sowych oraz realizacji zadań polityki gospodarczej i kredytowej.

PfandBG, będąc *lex specialis* w stosunku do KWG informuje w §3, iż banki hipoteczne podlegają również na zasadach ogólnych nadzorowi BaFin. Przepis §3 precyzuje, że organ wykonuje nadzór w pierwszym rzędzie w oparciu o przepisy PfandBG, a jedynie uzupełniająco stosując regulacje zawarte w KWG.

Wykonując nadzór ogólny organy BaFin nie dysponują kompetencjami zwierzchnimi nad pojedynczymi instytucjami. W Niemczech wkroczenie organów państwa w sferę wolności gospodarczej możliwe jest jedynie na mocy istnienia wyraźnego przepisu prawnego, który by na taką czynność prawną zezwalał. Przepis §6 ust. 2 KWG nie stanowi wystarczającej podstawy prawnej do takiego działania. Z tego względu w związku ze stwierdzonymi nieprawidłowościami w ramach sprawowania nadzoru ogólnego organom BaFin przysługują nieingerencyjne formy działania, takie jak pouczenie czy nieformalne upomnienie. Dopiero, gdy stwierdzona nieprawidłowość narusza jednocześnie przepisy KWG, organy BaFin mają prawo zastosować wobec instytucji kredytowej przewidziane w KWG administracyjne środki przymusu. W dalszej kolejności, przy braku odpowiednich skutków, organy BaFin zwracają się od Federalnego Ministra Finansów, jako ich organu zwierzchniego, z odpowiednim raportem i pro-

pozycją zastosowania określonych środków³².

VIII. Nadzór szczególny

Nadzór szczególny odnosi się do pojedynczych instytucji kredytowych. Celem kontroli wykonywanej w jego ramach jest zapewnienie przestrzegania przez podane instytucje przepisów KWG oraz ochrona wierzycieli tych instytucji przed utratą powierzonego kapitału. Szczególny nadzór bankowy jest przeprowadzany pod kątem badania solidności i wypłacalności instytucji kredytowych.

Wyrazem szczególnego nadzoru bankowego jest zdanie 2 § 3 PfandBG zgodnie, z którym BaFin jest „upoważniony do wydawania wszelkich zarządzeń, które są odpowiednie i niezbędne dla zachowania zgodności prowadzenia działalności banku hipotecznego z PfandBG oraz z wydanymi do niej rozporządzeniami”. Nadzór nad bankami hipotecznymi w Niemczech uwzględnia specyfikę banków hipotecznych oraz potrzeby ich działalności.

Nadzór szczególny nad bankami hipotecznymi oraz instytucjami kredytowymi ubiegającymi się o otrzymanie prawa do emisji listów zastawnych obejmuje dwa etapy: udzielenie pozwolenia na prowadzenie działalności, a następnie licencji na dokonywanie czynności związanych z listami zastawnymi oraz nad-

³² K. Turek, *Zintegrowany nadzór ...*, op.cit., s 95 – 96.

zór bieżący (wykonywany przy udziale BFG).

Nadzór BaFin nad bankami hipotecznymi odgrywa bardzo istotną rolę z punktu widzenia bezpieczeństwa listów zastawnych. Inwestor musi być przecież przekonany, że bank rzeczywiście przestrzega norm ostrożnościowych oraz innych ustawowych ograniczeń, którym podlegają tego typu instytucje. Zadania BaFin w tym zakresie dotyczą przede wszystkim:

1) zagwarantowania pokrycia listów zastawnych przez hipoteki, które jakościowo odpowiadają ustawowym wymaganiom;

2) kontroli przestrzegania przez emitentów listów zastawnych ustawowych norm ostrożnościowych, do których zalicza się: granicę obiegu listów zastawnych, maksymalną kwotę kredytów hipotecznych, zasadę kongruencji itp.;

3) zapewnieniu, że nie istnieją inne ryzyka związane z niepotrzebnymi transakcjami na rynku pieniężnym (tylko środki, które są rzeczywiście w danym momencie wolne, mogą być lokowane na rynku)³³.

IX. Podsumowanie

List zastawny uznawany jest za „finansowy instrument eksportowy” rynku kapitałowego Niemiec. Pomimo nieznacznego spadku notowań, w 2005r. osiągnął wolumen obrotu w granicach około 1 biliona euro, co pozwala na utrzymanie wiodącej

pozycji na europejskim rynku kredytowym³⁴.

Rynek niemieckich listów zastawnych coraz bardziej się zmienia, a PfandBG jest jednym ze środków, dopasowywania się go do aktualnego zapotrzebowania inwestorów. Rozwiązania prawne zawarte w PfandBG, a także wcześniej cofnięcie dla części instytucji kredytowych w Niemczech publicznego prawa gwarancji państwa, mają na celu zrównanie szans podmiotów zainteresowanych aktywnością na rynku listów zastawnych.

Poprzez dopuszczenie innych niż „specjalistyczne banki hipoteczne” instytucji kredytowych do działania na lokalnym i zagranicznym rynku dłużnych papierów wartościowych, jakimi są listy zastawne, ustawodawca niemiecki uczynił krok w kierunku wzrostu konkurencyjności pomiędzy tymi podmiotami.

Niemieckie instytucje kredytowe świadome posiadanego zespołu doświadczeń w przeprowadzaniu transakcji listami zastawnymi oraz potencjału kapitałowego skorzystały z szansy, jaką daje uchylene przez PfandBG „specjalnej zasady bankowej” łącząc się w Związku Niemieckich Banków Listów Zastawnych.

³⁴ B. Winkler, *Der Pfandbriefmarkt 2005/2006*. „Pfandbrief 2006 - Fakten und Daten zu Europas führendem Covered Bond“, nr 8, [www.hypverband.de/.../0/430D62AB8FBE2FB1C12572490066D6F5/\\$FILE/Internetfassung_de_Pfandbrief_FB.2006.pdf](http://www.hypverband.de/.../0/430D62AB8FBE2FB1C12572490066D6F5/$FILE/Internetfassung_de_Pfandbrief_FB.2006.pdf) (stan na 2006r.).

³³ A. Gąsowska, *Bankowość ...*, op. cit., s. 35.

Z drugiej strony zastrzeżenie w PfandBG wymagań w stosunku do instytucji emitujących listy zastawne, a także utrzymanie przez ustawodawcę niemieckiego obowiązywania nad nimi nadzoru o charakterze specjalnym oznacza kontynuację działań ustawodawcy skierowanych na utrzymanie oraz podwyższenie wartości bezpieczeństwa (marki) listu zastawnego. PfandBG stworzyła jednolite wymagania odnośnie jakości zabezpieczenia hipotecznego dla wszystkich emitentów listów zastawnych.

Fachowcy prognozują, iż sytuacja ekonomiczna banków hipotecznych działających przed wejściem w życie PfandBG nie ulegnie istotnej zmianie, a na pewno nie pogorszy się. Dysponując know-how odnośnie listów zastawnych oraz bazując na pozytywnych skojarzeniach potencjalnych klientów co do swej nazwy będą zaliczały się do najistotniejszych emitentów listów zastawnych. Dawne banki hipoteczne ukształtowały swoisty model działalności, który trudno będzie skopiować innym instytucjom kredytowym. Uważa się także, iż z tych powodów „dawne” banki hipoteczne nie będą zainteresowane w obejmowaniu swoją działalnością innych niż rynek finansowania nieruchomości obszarów.

Zusammenfassung

Der Text handelt von aktueller, rechtlicher Position der Hypothekenbanken (sog. Spezialkreditinstitu-

ten) in Deutschland, die seit den 100 Jahren Recht auf die Emission der Pfandbriefe hatten. Mit Inkrafttreten des Gesetzes zur Neuordnung des Pfandbriefrechts (PfandBG) am 19. Juli 2005 ist das Spezialbankprinzip und die Geschäftskreisbegrenzung der Institute entfallen. Heutzutage erhält jedes Kreditinstitut die Erlaubnis zum Betreiben des Pfandbriefgeschäft, sofern es bestimmte Mindestanforderungen erfüllt. Auf diese Weise haben die Altpfandbriefbanken (die vor dem Datum am Pfandbriefmarkt tätig waren) ein Status der Universalbanken (anders Vollbanken) bekommen.

Der Artikel schildert auch, welchen rechtlichen Grundsätzen der finanziellen Aufsicht alle Pfandbriefemittenten unterliegen und wie Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin) organisatorisch auf das PfandBG reagiert hat, um die Qualität des Pfandbrief weiter sicherzustellen.

Nota o autorze:

mgr Agnieszka Chudnicka, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, doktorant w Katedrze Bankowości i Finansów Publicznych, rozprawa doktorska pisana pod kierunkiem prof. dr hab. E. Wojciechowskiego pt. "Rola norm ostrożnościowych w kształtowaniu bankowości w Polsce", e-mail: chudzik7@wp.pl, zainteresowania: nadzór bankowy w Polsce i UE, banki hipoteczne.

Likwidator spółdzielni – część I

Liquidator der Genossenschaft – Teil I

mgr Marta Stepnowska-Michaluk

I. Wstęp

Postępowanie likwidacyjne to zespół czynności faktycznych i prawnych podejmowanych w związku z zaprzestaniem działalności spółdzielni, zmierzających do zakończenia

¹. Termin likwidacja może być używany w kilku znaczeniach – jako decyzja uprawnionego podmiotu (np. walnego zgromadzenia), jako proces prowadzący do ustania spółdzielni oraz jako skutek tych działań².

W całym postępowaniu likwidacyjnym ważne jest, aby po zaistnieniu przyczyn likwidacji proces ten odbył się przy, jak najmniejszych kosztach finansowych i społecznych.

Przejście spółdzielni w stan likwidacji może mieć charakter defini-

tywny tej osoby prawnej w zakresie wszelkich spraw organizacyjnych i majątkowych. Przepisy dotyczące likwidacji spółdzielni zawarte są w art. 113-129 ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze

tywny (ostateczny) bądź odwracalny³. Przepis art. 113 § 1 pr. spółdz. przewiduje obligatoryjne, a art. 114 § 1 pr. spółdz. fakultatywne przesłanki przejścia spółdzielni w stan likwidacji. W oparciu o te przepisy doktryna wyodrębniła likwidację: ustawową, dobrowolną, przymusową⁴. Spółdzielnia przechodzi *ex lege* w stan likwidacji: 1) z upływem okresu, na który, w myśl statutu, spółdzielnię utworzono, 2) wskutek zmniejszenia się liczby członków poniżej wskazanej w statucie lub w ustawie, jeżeli spółdzielnia w terminie jednego roku nie zwiększy

¹ Dz. U. z 2003 r., Nr 188, poz. 1848 dalej jako pr. spółdz. Por. odnośnie celu likwidacji przedsiębiorstw osób fizycznych i spółek osobowych A. Działocha-Świetlikowska, A. Kowalski, B. Kuźmin, U. Talarek, *Upadłość i likwidacja przedsiębiorstw osób fizycznych i spółek osobowych w aspekcie prawnym i praktyce podatkowej oraz księgowej*, Warszawa 2003, s. 10 i n.

² Odnośnie pojęcia likwidacji Cz. Żuławska, *Likwidacji osoby prawnej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci profesora Leopolda Stec-kiego*, Toruń 1997, s. 375-377.

³ Spółdzielnia postawiona w stan likwidacji na podstawie art. 113 § 1 pkt 3 może przed upływem roku od dnia podjęcia drugiej uchwały walnego zgromadzenia o likwidacji spółdzielni przywrócić swoją działalność na podstawie uchwały walnego zgromadzenia podjętej większością $\frac{3}{4}$ głosów.

⁴ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze w zarysie*, Warszawa 1968, s. 83, A. Witosz, *Prawo spółdzielcze. Zarys wykładu*, Katowice 1985, s. 58.

liczby członków do wymaganej wielkości (113 § 1 pkt 1 i 2 pr. spółdz.). Likwidacja dobrowolna następuje wskutek zgodnych uchwał walnych zgromadzeń zapadłych większością 3/4 głosów na dwóch kolejno po sobie następujących walnych zgromadzeniach, w odstępie co najmniej dwóch tygodni (art. 113 § 1 pkt 3 pr. spółdz.). Z kolei likwidacja przymusowa zachodzi, gdy związek rewizyjny, w którym spółdzielnia jest zrzeszona podejmie uchwałę o postawieniu spółdzielni w stan likwidacji jeżeli:

- 1) działalność spółdzielni wykazuje rażące i uporczywe naruszenia prawa lub postanowień statutu,
- 2) spółdzielnia została zarejestrowana z naruszeniem prawa,
- 3) spółdzielnia co najmniej od roku nie prowadzi działalności gospodarczej (art. 114 § 1 pr. spółdz.).

Podstawą prawną likwidacji spółdzielni mogą być również przepisy art. 29 ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym i art. 42 Kodeksu cywilnego⁵.

W prawie spółdzielczym istnieje również możliwość wykreślenia spółdzielni z Krajowego Rejestru Są-

dowego na wniosek związku rewizyjnego w trybie art. 115 pr. spółdz. bez przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego. Nastąpi to w sytuacji nie rozpoczęcia przez spółdzielnię działalności gospodarczej w ciągu roku od dnia jej zarejestrowania, jeżeli jednocześnie nie posiada ona majątku.

Szczególne znaczenie w procesie likwidacji spółdzielni ma problematyka funkcjonowania osoby odpowiedzialnej za przeprowadzenie likwidacji, czyli likwidatora. Do najważniejszych kwestii związanych z działalnością likwidatora należą: ustanowienie i odwołanie likwidatora, prawa i obowiązki likwidatora, status prawny likwidatora, oraz odpowiedzialność likwidatora.

II. Ustanowienie i odwołanie likwidatora

Likwidatorem jest osoba, która w sposób przewidziany prawem została ustanowiona w chwili przejścia spółdzielni w stan likwidacji, w celu przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego. W spółdzielniach likwidatorem może być osoba fizyczna, jak również osoba prawna. W przypadku osób fizycznych ustawa nie ogranicza kręgu osób, które mogą pełnić tę funkcję. Z tego powodu likwidatorem mogą być członkowie ostatniego zarządu lub osoby wybrane przez walne zgromadzenie, które nie muszą być członkami likwidowanej jednostki⁶.

⁵ Szerzej A. Michnik, *Kurator ustanowiony na podstawie przepisów ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym*, Radca Prawny 2003, nr 2, s. 22, D. Bugajna-Sporczyk, K. Kuć-Kwaśniewicz, *Krajowy Rejestr Sądowy – uwagi praktyczne*, Monitor Prawniczy 2001, nr 4, s. 227. Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 o Krajowym Rejestrze Sądowym, Dz.U. z 2001 Nr 17, poz. 209 dalej jako ustawa o KRS, Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 1964, Nr 16, poz. 93 dalej jako k.c.

⁶ J. Dworek, *Vademecum ...*, op. cit., s. 38 podkreśla, że członkowie zarządu likwidowanej spółdzielni, co do nie powinni być zasady powoływani do pełnienia funkcji likwidatora,

Niezrozumiałe jest, iż w prawie spółdzielczym nie ma określonych żadnych kryteriów formalnoprawnych, jakim powinien odpowiadać kandydat na likwidatora. Uzasadnieniem istniejącej luki może być okoliczność, iż o tym, kto zostanie likwidatorem decydują organy spółdzielni, ewentualnie sąd ze względu na szczególnie stosunek zaufania istniejący pomiędzy tymi podmiotami, a likwidatorem. Wydaje się jednakże, że zarówno interes wierzycieli, interes publiczny, a także pewność i bezpieczeństwo obrotu gospodarczego przemawiają za potrzebą określenia przez ustawodawcę pewnych minimalnych standardów, które musi spełniać osoba ubiegająca się o pełnienie funkcji likwidatora. W szczególności likwidatorem lub osobą działającą w imieniu likwidatora (jeżeli jest on osobą prawną) powinna zostać osoba fizyczna posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych. W obecnym stanie prawnym nie ma żadnych przeszkód do tego, aby podmiotem odpowiedzialnym za cały przebieg postępowania likwidacyjnego była osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych np. częściowo ubezwłasnowolniona. Likwidatorzy muszą posiadać pełną zdolność do czynności prawnych zarówno w czasie powołania do pełnionej funkcji, jak i w czasie jej trwania, gdyż utrata tej zdolności spowoduje możliwość bycia likwidatorem. Ponadto wydaje się niezbędnym wprowadzanie zakazu obejmo-

wania stanowiska likwidatora przez osoby, które zostały prawomocnie skazane za przestępstwa umyślne przeciwko mieniu i obrotowi gospodarczemu. Podobne rozwiązania z powodzeniem od kilku lat funkcjonują już na gruncie innych regulacji⁷. Identyczne wymagania winny mieć zastosowanie do członków zarządu i rady nadzorczej. Najwłaściwszym rozwiązaniem wydaje się wprowadzenie stosownych zapisów w dziale III ustawy (przepisy wspólne dla rady i zarządu) Prawo spółdzielcze, które poprzez art. 119 § 1 pr. spółdz. będą miały odpowiednie zastosowanie do likwidatora. W chwili obecnej jedynie statut może zawierać postanowienia dotycząc wymagania, jakim powinien odpowiadać kandydat na likwidatora (pełna zdolność do czynności prawnych, niekaralność sądowa, odpowiednia praktyka i kwalifikacje), co należy uważać za niewystarczające.

Jeżeli podmiotem, który ma przeprowadzić postępowanie likwidacyjne jest osoba prawna, to w praktyce likwidatorem będzie inna spół-

gdź praktyka pokazuje negatywne skutki finansowe i społeczne takich decyzji.

⁷ Zgodnie z art. 18 Kodeksu spółek handlowych (ustawa z dnia 15 września 2000 r., Dz. U. z 2000, Nr 94, poz. 1037 dalej jako k.s.h.) likwidatorem nie może być osoba, która została skazana prawomocnie za przestępstwa określone w rozdziałach XXXIII – XXXVII Kodeksu karnego i inne enumeratywnie wymienione występki z k.s.h. Z kolei art. 26 ust.2 KRS przewiduje, że kuratorem, który może podejmować w określonych sytuacjach czynności likwidacyjne wobec osób prawnych wpisanych do rejestru przedsiębiorców nie może być osoba karana za popełnione umyślne przestępstwo przeciwko mieniu, obrotowi gospodarczemu oraz obrotowi pieniężnym i papierami wartościowymi.

dzielni, która nie może zajmować się interesami konkurencyjnymi wobec likwidowanej spółdzielni. Wówczas czynności likwidacyjne podejmuje odpowiedni organ danej osoby prawnej (np. zarząd spółdzielni wyznaczony na likwidatora)⁸. Osoba prawna wyznaczona na likwidatora składa oświadczenie w imieniu spółdzielni z zachowaniem przepisów normujących składnię oświadczeń tej osoby. Mając na względzie, iż do likwidatora stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące zarządu spółdzielni i członków zarządu, a przepisy te oparte są na osobistym uczestnictwie w tym organie spółdzielni, należałoby ustanowienie osoby prawnej likwidatorem ograniczyć do wyjątkowych wypadków⁹. Likwidatora może powołać także sąd rejestrowy.

Uprawnionym do powołania likwidatora będzie organ w zależności, od rodzaju likwidacji, jaka nastąpi. W likwidacji ustawowej likwidatora ustanawia rada, przy likwidacji dobrowolnej jest to walne zgromadzenie, zaś przy likwidacji przymusowej sąd¹⁰. Wyjątkowo likwidatora ustanawia związek rewizyjny.

Z powołanym likwidatorem umowę o wykonanie czynności likwi-

dacyjnych zawiera rada nadzorcza spółdzielni. Jeżeli zwołanie rady napotyka poważne trudności albo gdy likwidatora wyznacza związek rewizyjny umowę z likwidatorem zawiera ten związek, działając w imieniu spółdzielni¹¹. Wykonanie czynności likwidacyjnych może być realizowane na podstawie umowy zlecenia (art. 734 Kodeksu cywilnego), ale również w ramach umowy o pracę (art. 25 § 1 Kodeksu pracy) zawartej z reguły na czas postępowania likwidacyjnego¹². Zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze przyjęte zostało, że stosunek prawny pomiędzy likwidatorem, a likwidowaną spółdzielnią powinien opierać się na umowie zleceniu¹³. Wobec faktu, że działalność likwidatora nie ogranicza się do wykonywania jedynie określonych czynności prawnych, co jest przedmiotem umowy zlecenia, lecz także czynności faktycznych, będzie to także umowa o świadczenie usług nie uregulowana odrębnymi przepisami, do której przepisy o zleceniu stosuje się odpo-

⁸ R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze* ..., op. cit., s. 88. Za rozszerzającą wykładnię tego przepisu opowiada się A. Witosz, *Prawo spółdzielcze. Zarys wykładu*, Katowice 1986, s. 61, uznając, że czynności likwidacyjne może wykonywać również specjalnie w tym celu ustanowiony pełnomocnik osoby prawnej.

⁹ M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze. Komentarz*, Warszawa 1985, s. 197.

¹⁰ H. Cioch, *Zarys prawa spółdzielczego*, Warszawa 2007, s. 68.

¹¹ W przypadku spółdzielni nie zrzeszonych w żadnym związku spółdzielczym właściwą do zawarcia umowy z likwidatorem jest Krajowa Rada Spółdzielcza (art. 118 § 3 pr. spółdz. w zw. z art. 259 § 3 pr. spółdz.).

¹² Zob. Wyrok SN z dnia 6 listopada 1998 r., II UKN 121/98, OSNAPiUS 1999, Nr 23, poz. 762. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, Dz. U. z 1998 r., Nr 21, poz. 94.

¹³ W. Jastrzębski, *Prawo spółdzielcze. Zarys wykładu*, Warszawa 1986, s. 117, J. Dworek, *Vademecum* ..., op. cit., s. 40, R. Bierzanek, *Prawo spółdzielcze* ..., op. cit., s. 88, Wyrok SN z dnia 5 kwietnia 1966 r., I PR 71/66, OSPiKA 1967, Nr 4, poz. 100.

wiednio¹⁴. Zakres podstawowych obowiązków likwidatora ustala Prawo spółdzielcze, lecz umowa zazwyczaj je precyzuje oraz jeżeli czynności likwidacyjne mają być wykonywane za wynagrodzeniem, co jest regułą, określa jego wysokość. Treść umowy o wykonanie czynności likwidacyjnych z osobą prawną ogranicza się w zasadzie do nałożenia na nią obowiązku przeprowadzenia likwidacji i ustalenia wynagrodzenia. Natomiast, gdy chodzi o osoby fizyczne, będące likwidatorami, istotne jest ustalenie w umowie, czy i jakie czynności są one zobowiązane bezpośrednio wykonywać poza kierowaniem pracami likwidacyjnymi i reprezentacją spółdzielni. Wielkości likwidowanej spółdzielni i jej stan gospodarczego będą pomocne przy określeniu, które z czynności likwidator ma obowiązek wykonywać osobiście, a kiedy może wyręczyć się osobami trzecimi¹⁵.

Ustanowienia likwidatora, jak i otwarcie likwidacji powinno zostać zgłoszone do Krajowego Rejestru Sądowego, przy czym musi to nastąpić nie później niż przed upływem 7 dni, od dnia wystąpienia jednego z tych zdarzeń. W zgłoszeniu takim należy podać dane dotyczące osoby likwidatora: przy osobie fizycznej jej imię, nazwisko i numer PESEL, a w przypadku osoby prawnej dokładną jej nazwę lub firmę oraz numer REGON. Do zgłoszenia należy dołączyć uwierzytelnione notarialnie albo zło-

żone przed sędzią lub upoważnionym pracownikiem sądu wzory podpisu likwidatora. W zgłoszeniu należy podać sposób reprezentacji spółdzielni i wszelkie zmiany w tym zakresie. Z uwagi na bezwzględnie obowiązujący charakter przepisów ustawy o KRS, obowiązek zgłoszenia do rejestru sposobu reprezentowania spółdzielni przez likwidatorów powinien zostać wypełniony zawsze, nawet wówczas gdyby nie nastąpiła żadna zmiana w sposobie reprezentacji spółdzielni¹⁶. W tym miejscu wskazać należy, że Ustawa Prawo spółdzielcze nie zawiera przepisu regulującego liczbę likwidatorów, jaką można ustanowić w spółdzielni jednocześnie, co oznacza możliwość istnienia więcej niż jednego likwidatora, gdy wymaga tego konkretny przypadek. Jeżeli zostało powołanych dwóch lub więcej likwidatorów wówczas oświadczenia woli

¹⁴ A. Witosz, *Prawo spółdzielcze. Zarys...*, op. cit., s. 61.

¹⁵ M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze ...*, Warszawa 1985, op. cit., s. 200.

¹⁶ Nie może w tym przypadku mieć zastosowania, ze względu na wiążący charakter przepisów rejestrowych pogląd A. Piecko – Mazurek, *Likwidatorzy spółki akcyjnej*, Radca Prawny 1999, nr 6, s. 65-66, która odnośnie likwidacji spółki akcyjnej w oparciu o przepisy Kodeksu handlowego (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r., Dz. U. z 1934, Nr 57, poz. 502) przyjęła, iż dokonanie obowiązku zgłoszenia do rejestru handlowego (obecnie KRS) sposobu reprezentowania spółki przez likwidatorów jest zbędne z uwagi na to, że w tej mierze stosuje się przepisy o sposobie reprezentacji spółki przez zarząd. Przepisy obowiązującego wówczas Kodeksu handlowego regulowały podobnie jak obecnie obowiązujące normy Prawa Spółdzielczego, sposób reprezentacji spółki (spółdzielni) przez likwidatora w zakresie odpowiedniego stosowania przepisów o zarządzie.

w imieniu spółdzielni (reprezentacja czynna) składają dwaj likwidatorzy, a pisemne oświadczenia woli kierowane do spółdzielni składane mogą być tylko jednemu z nich (reprezentacja bierna), co wynika z treści art. 54 § 1 i § 3 pr. spółdz. w zw. 119 § 1 pr. spółdz. Na każdym z likwidatorów ciąży obowiązek zgłoszenia otwarcia likwidacji do rejestru, niezależnie od tego, jaki sposób reprezentacji spółdzielni ustalił statut lub co wynika w tej kwestii z ustawy.

Likwidator może zostać odwołany w każdej chwili przez organ, który go wyznaczył. Ponadto z ważnych przyczyn może go odwołać związek rewizyjny, w którym spółdzielnia jest zrzeszona, niezależnie od tego jaki organ go powołał. Do ważnych przyczyn uzasadniających odwołanie likwidatora zaliczyć należy głównie działanie na szkodę spółdzielni wyrażające się w nadużywaniu uprawnień i niedopełnianiu obowiązków. Organ, który odwołuje likwidatora, obowiązany jest równocześnie wyznaczyć innego likwidatora. Przekazanie obowiązków i całej dokumentacji nowemu likwidatorowi, powinno nastąpić po wydaniu wymaganego protokołu. Od tego momentu likwidator traci prawo do wynagrodzenia i zostaje wykreślony z Krajowego Rejestru Sądowego¹⁷.

Jeżeli statut tak stanowi likwidator, który został wybrany uchwałą walnego zgromadzenia może być zawieszony w czynnościach przez radę, o ile jego działalność jest sprzeczna z

prawem lub statutem (art. 119 § 1 pr. spółdz. w zw. z art. 50 § 1 pr. spółdz.). W sytuacji, gdy do likwidacji spółdzielni powołanych zostało kilku likwidatorów zawieszenie może dotyczyć zarówno jednego z nich, jak i wszystkich. W tym ostatnim wypadku rada ma obowiązek niezwłocznego podjęcia uchwał niezbędnych do prawidłowego kontynuowania procesu likwidacji np. może wyznaczyć jednego lub kilku swych członków do czasowego pełnienia funkcji likwidatora. Każdorazowo rada ma obowiązek podania przyczyny zawieszenia, pisemnego poinformowania likwidatora o podjętej uchwale oraz zgłoszenia zawieszania do rejestru. Zawieszenie likwidatora w jego obowiązkach w stosunku do spółdzielni nastąpi z chwilą podjęcia stosowanej uchwały, a wobec osób trzecich działających w dobrej wierze od chwili wpisu tej okoliczności w rejestrze sądowym. Likwidatorowi przysługuje prawo odwołania się od uchwały rady do walnego zgromadzenia, które zdecyduje o dalszym pełnieniu przez niego funkcji. Prawo do zawieszania likwidatora w jego czynnościach przysługuje również związkowi rewizyjnemu, a jeżeli spółdzielnia nie jest zrzeszona w związku rewizyjnym to Krajowej Radzie Spółdzielczej¹⁸. Zaznaczyć należy jednak, że przez zawieszenie likwidatora należy rozumieć zawieszenie jego w prawach i obowiązkach wynikających z umowy

¹⁷ H. Cioch, *Zarys...*, op. cit., s. 69.

¹⁸ Raport Roczny 2006. Główne kierunki działania w roku 2007. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa 2007, s. 25.

będącej podstawą jego działania, a nie w prawach i obowiązkach członka organu spółdzielni, jak to ma miejsca w zawieszeniu członka zarządu.

III. Prawa i obowiązki likwidatora

Likwidator jest uprawniony i zobowiązany do podejmowania czynności likwidacyjnych, które polegają na zakończeniu bieżących spraw spółdzielni związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą, posiadanymi aktywami, na zbyciu ruchomego i nieruchomego majątku spółdzielni, ściągnięciu wierzytelności, wypełnieniu zobowiązań ciążących na spółdzielni¹⁹. Wszelkie czynności podejmowane dla realizacji celu likwidacji, zarówno wymienione *expressis verbis* w przepisach prawa spółdzielczego jak i wynikające z istoty likwidacji, a zawarte w statucie czy umowie, mają charakter czynności likwidacyjnych. Prawidłowe zaś wykonywanie tych czynności stanowi ustawowy obowiązek likwidatora. Czynności likwidacyjne możemy podzielić na trzy grupy: czynności wstępne (formalne), czynności właściwe (*sensu stricto*), czynności końcowe (polikwi-

dacyjne)²⁰. Ustawowe obowiązki likwidatora spółdzielni, należące do wstępnych czynności mają wymiar formalny i zawarte są w art. 122 pr. spółdz²¹. Likwidator powinien niezwłocznie po wyznaczeniu go:

- 1) zgłosić do Krajowego Rejestru Sądowego wniosek o wpisanie otwarcia likwidacji spółdzielni, jeżeli nie zostało to jeszcze dokonane, i zawiadomić o tym związek rewizyjny, w którym spółdzielnia jest zrzeszona oraz Krajową Radę Spółdzielczą²²,
- 2) powiadomić banki finansujące spółdzielnię oraz organy finansowe o otwarciu likwidacji spółdzielni,
- 3) ogłosić w Monitorze Spółdzielczym zawiadomienie o otwarciu likwidacji spółdzielni i wezwać wierzycieli do zgłoszenia wierzytelności w terminie trzech miesięcy od dnia tego ogłoszenia²³,

²⁰ Por. A. Kidyba, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz do art. 1-300 K.S.H., tom I*, Kraków 2006, s. 1306

²¹ Wyrok SN z dnia 27 czerwca 2002 r., IV CKN 1171/2000, OSP 2003, Nr 9, poz. 117.

²² Zewnętrznym dowodem tego zgłoszenia jest zachowanie dotychczasowej nazwy spółdzielni uzupełnionej obowiązkowym dodatkiem „w likwidacji”, który należy ujawnić w rejestrze przedsiębiorców (art. 121 § 1 pr. spółdz., art. 44.1. KRS). Likwidator ma również obowiązek zgłoszenia do KRS otwarcia likwidacji w sytuacji określonej w art. 113 § 2 pr. spółdz. i zawiadomienia o tym właściwego związku rewizyjnego i obowiązek zgłoszenia do KRS uchwały o przywróceniu działalności spółdzielni (art. 116 § 2 pr. spółdz.),

²³ Mając na względzie ogłoszenia rejestrowe przesyłane do Krajowej Rady Spółdzielczej, a dotyczące likwidacji spółdzielni w 2006 r. likwidacja otwarta została w tym okresie w 212 spółdzielniach. Należy zaznaczyć, że wielkość ta nie odpowiada w pełni stanowi

¹⁹ M. Wrzolek-Romańczuk, Glosa do wyroku SN z dnia 27 czerwca 2002 r. (IV CKN 1171/2000, OSP 2003, Nr 9, poz. 117), OSP 2003, Nr 9, s. 500. Na temat istoty likwidacji i analogicznych czynności likwidatorów w spółce z o.o. por. A. Szajkowski, [w:] *Kodeks spółek handlowych. Komentarz do artykułów 151-300, tom II*, Warszawa 2002 r., s. 702, 721 i n.

4) przystąpić do sporządzenia sprawozdania finansowego na dzień otwarcia likwidacji oraz listy zobowiązań spółdzielni,

5) sporządzić plan finansowy likwidacji i plan zaspokojenia zobowiązań. Wyczerpujące zawarte w przytoczonym przepisie nie wyczerpują ustawowych obowiązków likwidatora, do których należy zaliczyć obowiązek zawiadomienia przez likwidatora wierzyciela pisemnie w ciągu czterech tygodni od dnia zgłoszenia wierzytelności o odmowie zaspokojenia zgłoszonych wierzytelności²⁴.

Inne obowiązki składają się na czynności *sensu stricto*. Likwidator ma obowiązek uregulowania sytuacji prawnej składników majątku i zaspokojenia lub zabezpieczenia wierzycieli czyli m.in. spełnienia należności przypadających od spółdzielni, złożenia do depozytu sądowego kwot zabezpieczających należności sporne lub niewymagalne, stosunkowej wypłaty udziałów i obowiązek zaspokojenia roszczeń byłych członków. Wymienione obowiązki likwidator wypełnia

faktycznemu, gdyż są częste przypadki nie przestrzegania obowiązku ogłaszania otwarcia likwidacji spółdzielni przez powołanych likwidatorów. Raport Roczny 2006. Główne kierunki działania w roku 2007. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa 2007, s. 25.

²⁴ Zgodnie z art. 124 § 2,3 pr. spółdz. na okres ten bieg przedawnienia lub terminu zawitego ulega zawieszeniu a uznanie przez likwidatora wierzytelności przerywa bieg przedawnienia i terminu zawitego, jeżeli zostało dokonane pisemnie. Szerzej T. Zieliński, *Przedawnienie i terminy zawite na tle ustawy z 17 lutego 1961 r. o spółdzielniach i ich związkach*, Studia Cywilistyczne 1972, rocznik XIX, s. 81.

według kolejności i zgodnie z zasadami określonymi w art. 125 pr. spółdz., którego celem jest wskazanie likwidatorowi metody, jaką ma stosować przy porządkowaniu spraw likwidowanej spółdzielni²⁵.

Dokonanie wszystkich właściwych czynności likwidacyjnych nie wyczerpuje całości obowiązków likwidatora, który zobowiązany jest jeszcze do wielu czynności końcowych. Po zakończeniu postępowania likwidacyjnego *sensu stricto* powinno odbyć się walne zgromadzenie, na którym likwidator przedstawia do zatwierdzenia sprawozdanie finansowe na dzień zakończenia likwidacji (art. 126 pr. spółdz.)²⁶. Jeżeli zwołanie walnego zgromadzenia napotyka poważne trudności, likwidator przedstawia sprawozdanie finansowe do zatwierdzenia związkowi rewizyjnemu, w którym spółdzielnia jest zrzeszona. Zatwierdzenie sprawozdania finansowego jest bezwzględny warunkiem dopuszczającym likwidator do zgłoszenia do Krajowego Rejestru Sądowego wniosku o wykreślenie spół-

²⁵ Wyrok NSA z dnia 2 czerwca 2000 r., I SA/Gd 2585/98, w którym NSA uznał, że przepisy art. 125, podobnie jak art. 124 i art. 122 pr. spółdz. porządkują i nadają charakter planowy działalności likwidatora jako dłużnika w sferze nie objętej czynnościami wierzyciela.

²⁶ Zatwierdzenie sprawozdania finansowego na dzień zakończenia likwidacji powinno wiązać się z jego merytoryczną oraz formalną oceną w związku z tym nie jest bezdyskusyjne odrzucenie tezy o konieczności takich badań. Mogą wystąpić przeciw zarzuty wierzycieli spółdzielni, że zatwierdzając bez jakiegokolwiek sprawdzania sprawozdanie finansowe, organ potwierdził nieprawdę.

dzielni z tego rejestru. Wykreślenie jest ogłaszane przez sąd. Dlatego też odpowiednia uchwała powinna być załączona do zgłoszenia. Jednocześnie likwidator przekazuje księgi i dokumenty zlikwidowanej spółdzielni do przechowania²⁷.

Nie sposób jednak przyjąć, że katalog czynności wymienionych wprost w przepisach działu XII Prawa spółdzielczego wyczerpuje zakres pojęcia „ustawowych obowiązków” likwidatora spółdzielni. Ustalenie pełnego zakresu tych obowiązków jest zaś możliwe dopiero po wzięciu pod uwagę całokształtu regulacji dotyczącej likwidacji spółdzielni i istoty likwidacji. Otóż, skoro do likwidatora stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące zarządu spółdzielni i członków zarządu spółdzielni, jeżeli przepisy o likwidacji nie stanowią inaczej (art. 119 § 1 pr. spółdz.), to likwidator kieruje działalnością spółdzielni oraz reprezentuje ją na zewnątrz (art. 48 § 1 pr. spółdz.). Oczywiście należy uwzględnić ograniczenie przewidziane w art. 119 § 2 pr. spółdz., według którego likwidator nie może zawierać nowych umów, chyba że jest to konieczne do prowadzenia likwidacji spółdzielni²⁸. Dalej idące ogranicze-

nia może ustanowić organ, który wyznaczył likwidatora zobowiązując go na przykład do obowiązku uzyskiwania zgody na dokonanie czynności polegających na rozporządzeniu prawem lub zaciągnięciu zobowiązań o wartość ponad 50.000 zł. (sprzedaż pojazdu lub nieruchomości) albo zabraniające sprzedaż określonych dóbr materialnych poniżej określonej ceny. Ograniczenia takie powinny być niezwłocznie zgłoszone przez likwidatora do rejestru. Przyjąć należy jednak, że ograniczenia likwidatorów w zakresie reprezentacji nie mają zastosowania w stosunku do osób trzecich działających w dobrej wierze przed wpisaniem takiego ograniczenia (art. 14 KRS). Prawo spółdzielcze nie przewiduje bardzo praktycznego i istotnego domniemania czynności likwidacyjnych zawartego w art. 283 § 3 k.s.h. Przepis ten stanowi, iż w czasie likwidacji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością wobec osób trzecich działających w dobrej wierze czynności podjęte przez likwidatorów uważa się za czynności likwidacyjne²⁹. Domniemanie to ma na celu

²⁷ Sposób i czas przechowania ksiąg i dokumentów zlikwidowanych spółdzielni reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 kwietnia 1995 r. (Dz. U. z 1995, Nr 47, poz. 248) w sprawie sposobu i czasu przechowywania ksiąg i dokumentów zlikwidowanych spółdzielni oraz organizacji spółdzielczych.

²⁸ Np. przedłużenie umowy najmu, zawarcie umowy o pracę lub zlecenie. M. Gersdorf, J. Ignatowicz, *Prawo spółdzielcze, ... op. cit.*,

Warszawa 1985 r., s. 201. Korzystne dla procesu likwidacji może okazać się dokonanie niewielkich inwestycji, remontów budynków spółdzielni, w celu sprzedaży po wyższej cenie, niż gdyby sprzedaż objęła stan dotychczasowy słusznie podnosi A. Szajkowski, [w:] *Kodeks..., tom II*, op. cit., s. 720.

²⁹ Za osoby działające w złej wierze uznaje należy osoby, które miały pełną świadomość, co do czynności podejmowanych przez likwidatora (np. członkowie władz likwidowanej spółdzielni lub jej pracownicy) lub przy zachowaniu zwykłej staranności taką świadomość winni posiadać.

ochronę interesów majątkowych osób trzecich dokonujący czynności z likwidatorem, które nie miały świadomości, iż zawierana umowa jest sprzeczna z celem likwidacji, a zmierza np. do podjęcia przez nich nowych interesów. Wydaje się, że względy pewności obrotu gospodarczego przemawiają, że takie domniemanie zasługuje, aby znaleźć swoje odzwierciedlenie w odpowiednim zapisie Prawa spółdzielczego.

Likwidator może zostać upoważniony przez związek rewizyjny, w którym spółdzielnia jest zrzeszona, do dokonywania czynności określonego rodzaju, które wymagają uchwały walnego zgromadzenia lub rady, jeżeli zwołanie walnego zgromadzenia lub rady napotyka poważne trudności (art. 119 § 3 pr. spółdz.). Ocena, czy zachodzą poważne trudności w zwołaniu walnego zgromadzenia, w rozumieniu art. 119 § 3 Prawa spółdzielczego, jest koniecznym warunkiem podjęcia pozytywnej uchwały przez Krajową Radę Spółdzielczą. Likwidator winien wykazać, że podejmował próby zwołania tego organu, lecz przy zachowaniu staranności wymaganej przy pełnieniu tej funkcji, okazało się to niemożliwe³⁰. Pożądaną praktyką byłoby zobowiązanie likwidatora do dokumentowania czynności mających na celu zwołanie posiedzenia organu. Samo oświadczenie o braku możliwości lub poważnych trudnościach nie zawsze będzie wiarygodne i

wobec braku kontroli doprowadzić może rażącego nadużycia tego uprawnienia przez likwidatora.

Jeżeli w takiej likwidacji spółdzielnia nie wykonuje swoich wymagalnych zobowiązań spowodowanych niewypłacalnością, likwidator obowiązany jest niezwłocznie wystąpić do sądu z wnioskiem o ogłoszenie upadłości spółdzielni.

Zusammenfassung

Unter Liquidationsverfahren versteht man die Gesamtheit von den faktischen Handlungen und Rechtsgeschäften, die im Zusammenhang mit der Unterlassung der Tätigkeiten der Genossenschaft zusammenstehen, deren Zweck auf die Beendigung der Existenz der Genossenschaft als juristischen Person, betreffend der organisatorischen Angelegenheiten und ihres Vermögens, eingerichtet wurde. Die Abwicklung der Genossenschaft erfolgt über art. 113-119 des Gesetzes vom 16 September 1982 "Prawo Spółdzielcze" – Genossenschaftsgesetz (Dz. U. 2003, Nr 188, poz. 1848). Bedeutsam im Liquidationsverfahren ist die Rechtsstellung der Person, die für die Durchführung der Liquidation zuständig ist, die als Abwickler oder Liquidator genannt wird. Liquidator kann die Person sein, die zu dem Zeitpunkt des Übergangs der Genossenschaft in das Liquidationsstadium, zur Durchführung der Abwicklung berufen wurde. Die Liquidatoren können sowohl die natürliche Personen, als auch die juristische Personen sein. Die Liquidatoren kön-

³⁰ Wyrok SA w Warszawie z dnia 15 września 2005 r., I ACa 170/05, OSA 2006, Nr 6, s. 20.

nen die Mitglieder des letztes Vorstandes werden oder die Personen, die zwar keine Mitglieder der Genossenschaft sind, aber als Liquidatoren von der Generalversammlung berufen wurden. Ausnahmsweise kann der Abwickler von dem Registergericht berufen werden. Es gibt keine Regelung für die Anzahl der Liquidatoren im Genossenschaftsgesetz, die bei der Abwicklung gleichzeitig tätig werden können, es ist also möglich, dass die mehrere Liquidatoren berufen werden, sobald es im Einzelfall benötigt wird. Die Satzung kann zwar bestimmen, dass der Liquidator der bestimmten Erfordernissen entsprechen soll (z.B. die unbeschränkte Geschäftsfähigkeit, Strafflosigkeit, für die Stelle entsprechende Praxis und die bestimmte Qualifikationen), diese sollten aber, zur Rechts- und Wirtschaftssicherheit, durch das Gesetz geregelt werden. Die besondere Bedeutung zeigen folgenden Angelegenheiten die mit der Tätigkeit des Liquidators verbunden sind: die Bestellung und Abberufung des Liquidators, seine Rechte und Verpflichtungen, Liquidationstätigkeiten, die von ihm unternommen werden. Im vorliegendem Artikel wurden von mir die ausgewählte Anfragen, die der Institution der Genossenschaftsliquidator betreffen, erörtert und das Bedürfnis der Ergänzung der Vorschriften erläutert.

Nota o autorze:

*mgr Marta Stepnowska – Michaluk,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana
Pawła II, Wydział Zamiejscowy Nauk
o Społeczeństwie w Stalowej Woli, Insty-*

Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro-Park Wisłosan w latach 1997-2007

Special Economic Zones Euro-Park Wisłosan in Tarnobrzeg (1997-2007)

dr hab. Marian Kozaczka

I. Wstęp

W 1950 r. Tarnobrzeg był małym miastem o charakterze handlowo-usługowym, liczył 5 tys. mieszkańców i w regionie nie odgrywał większej roli społeczno-gospodarczej. Pod względem potencjału ekonomicznego ustępował wówczas innym miastom regionu w tym Stalowej Woli i Mielcowi. Sytuacja gospodarcza miasta uległa jednak zasadniczej zmianie po odkryciu w jego okolicy w 1953 r. bogatych złóż rud siarki¹.

Duże zapotrzebowanie na siarkę i jej przetwory w kraju i za granicą stało się zasadniczą przesłanką budowy kopalni odkrywkowej w Piasecznie. Zakład został oddany do użytku w 1957 r., a trzy lata później uruchomione zostały Zakłady Przetwórcze

Siarki w Machowie koło Tarnobrzega².

Powstanie tych zakładów ożywiło rozwój miasta, swoje filie i oddziały zaczęły lokować w nim banki, biura projektowe, przedsiębiorstwa budowlane i remontowe, zwiększyły się dotacje rządowe. W latach 60-tych Tarnobrzeg stał się miejscem wielu inwestycji, budowano nowe osiedla mieszkaniowe, drogi, placówki handlowe i usługowe. Do miasta napływała ludność z okolicznych miejscowości, powodując wzrost jego zaludnienia i konieczność powiększenia granic. W 1966 r. oddano do użytku Kopalnię Siarki w Grzybowie, rok później w Jeziórku, a w 1969 r. w Machowie³.

Eksport siarki głównie za wschodnią granicę Polski przynosił duże dochody, które inwestowane były w rozbudowę kopalni siarki i rozwój miasta. Na mapie gospodarczej Polski Tarnobrzeg zaczął odgrywać coraz większą rolę, co władze miasta umiejętnie wykorzystały w

¹ Z. Ziolo, *Tarnobrzski Ośrodek Siarkowy*, Warszawa 1975, s. 12-16; E. Gutman, K. Kwiecień, *Przemysł siarkowy w Polsce*, Rzeszów 1982, s. 140-148; D. Kozioł, *Zarys historii Tarnobrzskiego (W) Tarnobrzskie dziedzictwo kultury- tradycje i współczesność*, pod. red. J. Myjaka, Bydgoszcz 1997, s. 5-8; www.tarnobrzeg.pl/miasto/

² *Uprzemysłowienie Polski*, pod red. T. Lijewskiego, Warszawa 1976, s. 180.

³ Tamże; *Mały Rocznik Statystyczny (dalej MRS)*, Warszawa 1999, s. 450.

połowie 1975 r. gdy wprowadzany był nowy podział administracyjny kraju. Tarnobrzeg obok Częstochowy, Elbląga, Kalisza, Koszalina, Krosna, Legnicy, Leszna, Łomży, Płocka, Słupska, Suwałk, Tarnowa, Zamościa i kilku innych miast stał się siedzibą nowego województwa⁴.

Wśród 49 miast wojewódzkich jakie istniały w Polsce od połowy 1975 r. Tarnobrzeg był najmniejszy pod względem obszaru i liczby ludności. Zajmował 12 km² powierzchni i liczył 26,8 tys. mieszkańców. W jego okolicy większym miastem była Stalowa Wola, która w tym roku zajmowała 55 km² powierzchni i liczyła ponad 40 tys. mieszkańców. Dominacja wydobywania i przetwórstwa siarki była jednak na tym terenie pełna, a Kopalnie i Zakłady Przetwórstwa Siarki „Siarkopol” w Tarnobrzegu oraz Kopalnie i Zakłady Chemiczne Siarki „Siarkopol” w Grzybowie łącznie zatrudniały ponad 14 tys. pracowników⁵.

W 1975 r. oprócz Tarnobrzega i Stalowej Woli w województwie tarnobrzekim położone były miasta: Baranów Sandomierski, Ćmielów, Janów Lubelski, Nisko, Nowa Dęba, Opatów, Rudnik, Sandomierz, Staszów, Ulanów i Zawichost. Ogółem w miastach tych mieszkało 143 tys. osób, co stanowiło 27% ogółu ludności województwa⁶.

⁴ Dziennik Ustaw (dalej Dz. U.) 1975, nr 16, poz. 91; *Województwo tarnobrzekie*, Tarnobrzeg 1983, s. 6-8 i inne.

⁵ Tamże.

⁶ Rocznik Statystyczny Województwa Tarnobrzekiego (dalej RSWT), 1998, s. 106; Z.

Skromny odsetek ludności miejskiej władze województwa starały się poprawić decyzjami administracyjnymi. W 1976 r. do Tarnobrzega przyłączono kilka sąsiednich miejscowości: Dzików, Kajmów, Machów, Miechocin, Mokrzyszów, Oci-ce, Sielec, Wielowieś i Zakrzów, dzięki czemu obszar miasta wzrósł do 83 km², a ludność do 40 tys.⁷. W związku z powstaniem i rozbudową instytucji stopnia wojewódzkiego szybko wzrastało zatrudnienie w administracji, kulturze i oświacie. W drugiej połowie lat 70-tych i w następnym dziesięcioleciu Tarnobrzeg dynamicznie się rozwijał bazując głównie na wydobywaniu i przetwórstwie siarki. Monokultura przemysłu zwłaszcza w drugiej połowie lat 80-tych stawał się jednak coraz bardziej niepokojąca, zwłaszcza, że stopniowo wyczerpywały się złoża rud siarki i spadał eksport za wschodnią granicę kraju. Spadek zatrudnienia w przemyśle siarkowym częściowo był rekompensowany wzrostem zatrudnienia w handlu, usługach i w innych działach gospodarki. W końcu 1989 r. w Tarnobrzegu mieszkało 48 397 mieszkańców, a średnia gęstość zaludnienia wynosiła 583 osoby na km²⁸.

Rybicki, *Polska 1975. Panorama województw*, Warszawa 1975, s. 650-658; *Charakterystyka przemian demograficznych województwa tarnobrzekiego w latach 1975-1982*, Tarnobrzeg 1982, s. 5-6.

⁷ Dz. U. 1976, nr 30, poz. 193; *Charakterystyka...*, s. 6-12.

⁸ Urząd Statystyczny w Tarnobrzegu (dalej UST), *Ludność miasta w 1989 r.*

Zmiany jakie zaczęły następować od nadmienionego roku w sferze społecznej i gospodarczej kraju dla wielu miast gdzie istniała monokultura przemysłu okazały się bardzo trudne, a ich dynamika stanowiła nowe wyzwania dla władz państwowych i samorządowych.

II. Tarnobrzeg w latach 1990-1997

W nadmienionym okresie ogólne zaludnienie miasta nadal wzrastało, aczkolwiek był to przyrost bardzo skromny. Według Urzędu Statystycznego w Tarnobrzegu w końcu 1991 r. mieszkało w nim 49 506 osób, a średnia gęstość zaludnienia wynosiła 596 osób na km². Z kolei w 1995 r. ogólne zaludnienie miasta wynosiło 51 363 osoby, a przeciętna gęstość zaludnienia wynosiła 596 osób na km². W latach 1991-1995 ludność Tarnobrzega wzrosła o 1857 osób, lecz przyrost ten nie był tylko wynikiem ruchu naturalnego, ale i przyłączenia do miasta dwóch sąsiednich miejscowości Sobowa i części Nagajowa, przez co jego obszar wzrósł do 86 km²⁹.

Od 1995 r. do końca 1997 r. ogólne zaludnienie Tarnobrzega wzrosło tylko o 224 osoby i był to przyrost niezwykle znikomy, nie powodujący zmian w średniej gęstości zaludnienia, ani też w strukturze społecznej. Tendencje spadkową notowano natomiast w ogólnej ilości zawieranych małżeństw. W 1990 r. w mieście zawarto

310 małżeństw, w 1992r. – 270, a w 1997r. – 267 małżeństw. W tych samych latach urodzenia żywe wynosiły odpowiednio 707, 672, i 507, a zgony 286, 336 i 346. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców przyrost naturalny w Tarnobrzegu w latach 1990-1997 zmniejszył się z 8,2 do 3,1‰¹⁰.

Niekorzystne tendencje wystąpiły też w migracjach ludności. Jeszcze w 1990 r. napływ ludności do miasta wynosił 1218 osób, a odpływ 442 osoby. Trzy lata później napływ wynosił 570 osób, a odpływ 548 osób. Od 1995 r. miasto notowało już ujemne salda migracyjne, w tym roku napłynęły do niego 443 osoby, a wyjechało 541 osób. W 1996 r. napływ ludności do miasta wynosił 403 osoby, odpływ 506 osób, a rok później napłynęło 468 osób, a wyjechało na stałe 599 osób¹¹.

W wyniku transformacji społeczno-gospodarczej wiele na znaczeniu straciły duże zakłady przemysłowe miasta i województwa. Wspomniane Kopalnie i Zakłady przetwórstwa Siarki „Siarkopol” w Tarnobrzegu, Kopalnie i Zakłady Chemiczne „Siarkopol” w Grzybowie, oraz Zakłady Metalowe „Dezamet” w Nowej Dębie, Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego w Gorzycach, Huta Szkła Okiennego w Sandomierzu, Fabryka Firanek „Wisn” w Skopaniu, Huta Stalowa Wola wraz z filiami w Janowie Lubelskim i Zaklikowie, Fabryka Porcelany w Ćmielowie, Zakłady Metalowe „Metalchem” w Annopolu,

⁹ UST, Ludność miasta w latach 1990-1995; Dz. U. 1991, nr 115, poz. 497.

¹⁰ UST, Ludność miasta w latach 1990-1997.

¹¹ Tamże.

Zakłady metalowe „Nimet” w Nisku, Fabryka Obrabiarek „Ponar” w Tarnobrzegu, Zakłady Przemysłu Odzieżowego w Staszowie i Opatowie, Tarnobrzесьkie Przedsiębiorstwo Budowlane i Zakłady Mięsne w Nisku, do lat 90-tych były „motorem napędowym” województwa i ich udział w produkcji sprzedanej stanowił 85-90% całej produkcji, a udział w zatrudnieniu wynosił około 75% pracujących w gospodarce narodowej województwa¹².

Przejście z gospodarki centralnie kierowanej do gospodarki rynkowej dla wielu tych zakładów było bardzo trudne, i ich sytuacja ekonomiczna stawała się coraz bardziej złożona. Opracowana w 1993 r. Strategia rozwoju gospodarczego województwa tarnobrzесьkiego zakładała między innymi zwiększenie ich zdolności adaptacyjnych, wzrost skuteczności i konkurencyjności, restrukturyzację i przystosowanie do efektywnego działania w nowych warunkach ekonomicznych¹³.

Podjęte działania objęły przekształcenia w strukturze własnościowej, branżowej, decentralizację produkcji i restrukturyzację. Do 1997r. w województwie tarnobrzесьkim przekształceniom własnościowym poddano 50 zakładów państwowych, w tym 13 przekształcono w jednoosobowe Spółki Skarbu Państwa, 10 zlikwidowano, 6 skomunalizowano, 6 przejęła

Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, a 15 poddano procesom naprawczym¹⁴.

Zmiany w strukturze własnościowej doprowadziły do powstania w Tarnobrzegu szeregu nowych instytucji. Wspieraniem małych i średnich firm zajęła się Tarnobrzесьka Agencja Rozwoju Regionalnego (TARR). Powstała ona na początku 1993r. i poza nadmienionym celem miała prowadzić doradztwo regionalne, wspomagać procesy restrukturyzacyjne, organizować szkolenia, kursy kwalifikacyjne, pośredniczyć w obrocie nieruchomościami i gruntami, organizować system informacji i zwalczać bezrobocie. Od 1994r. TARR organizowała też targi. W tym roku zorganizowała Targi Kooperacji, które stały się cyklicznym wielobranżowym procesem, w 1995r. Targi Techniki i Nowych Technologii, w następnym roku Targi Ogrodnicze, w 1998r. Wystawę Motoryzacyjną, a w 1999r. Targi Budownictwa i Wyposażenia Wnętrz¹⁵.

Z kolei powstała w 1995 r. Tarnobrzесьka Izba Przemysłowo-Handlowa główny nacisk położyła na kojarzenie partnerów w biznesie, nawiązywanie kontaktów handlowych i ich obsługę. Organizuje ona również szkolenia zawodowe, i seminaria o tematyce ekonomicznej, wydaje miesięcznik „Biuletyn Informacyjny” i współpracuje z innymi izbami i bankami. W 1996r. w otoczeniu biznesu na terenie województwa tarnobrze-

¹² *Województwo tarnobrzесьkie...*, s. 6-8; Tygodnik Nadwiślański” 1991, nr 8, s. 5-6;

¹³ *Założenia programowe dla wypracowania strategii rozwoju regionalnego województwa tarnobrzесьkiego*, Tarnobrzeg 1994, s. 24-27.

¹⁴ *Województwo tarnobrzесьkie*, Bydgoszcz 1996, s. 24-26.

¹⁵ http://www.tarnobrzeg.pl/gospodarka/Tarnobrzесьka_Agencja_Rozwoju_Regionalnego/

skiego działało już 75 oddziałów banków, 7 biur maklerskich i około 20 instytucji ubezpieczeniowych¹⁶.

Te i inne przedsięwzięcia okazały się jednak niewystarczające dla ustabilizowania sytuacji ekonomicznej województwa i miasta Tarnobrzeg. Zarówno w województwie jak i w mieście od 1991 r. szybko zaczęło narastać bezrobocie. Duże firmy państwowe borykając się z coraz większymi kłopotami finansowymi rozpoczęły zwalnianie grupowe pracowników. W 1992r. w Tarnobrzegu było już 3059 bezrobotnych w tym 906 ze zwolnień grupowych. W dalszych latach spadek popytu na siłę roboczą stał się jeszcze większy, przez co bezrobocie nadal wzrastało. W 1993r. w Tarnobrzegu było 4 127 bezrobotnych w tym 1627 pozostających bez pracy powyżej 12 miesięcy i 1023 ze zwolnień grupowych. Pewna stabilizacja tego procesu nastąpiła dopiero w połowie lat 90-tych. W 1995r. w Tarnobrzegu osób zarejestrowanych i pozostających bez pracy było 4018, w tym 1811 bez prawa do zasiłku¹⁷.

W dalszych latach skala bezrobocia zaczęła powoli zmniejszać się co było wynikiem powstania szeregu małych i średnich firm prywatnych działających głównie w sferze usługowej i handlowej. Na początku 1996r. w systemie Regon w Tarnobrzegu zarejestrowane były 2492 fir-

my prywatne i 101 firm sektora publicznego. Natomiast w następnym roku w systemie tym figurowały 3593 firmy sektora prywatnego i 108 sektora publicznego¹⁸.

Po utworzeniu w 1995 r. Specjalne Strefy Ekonomicznej (SSE) Euro-Park Mielec, władze wojewódzkie i samorządowe Tarnobrzega zaczęły zabiegać o powołanie podobnej strefy na swoim terenie. Po licznych zabiegach utworzenie takiej strefy w 1997 r. stało się realne. U podłoża jej utworzenia nie bez znacznie były zbliżające się wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

III. Powstanie i rozwój strefy do końca 2000 roku

Tarnobrzaska SSE Euro-Park Wisłosan została utworzona na mocy decyzji Rady Ministrów z 9 IX 1997r.¹⁹, w oparciu o ustawę z 20 X 1994r.²⁰. Jej utworzenie na terenie woj. tarnobrzeskiego miało sprzyjać jego restrukturyzacji i dywersyfikacji produkcji, a nadrzędnym celem było utworzenie około 11 tys. miejsc pracy. Innym ważnym zadaniem było pozyskanie inwestorów alternatywnych dla przemysłu siarkowego, pełne wykorzystanie infrastruktury technicznej i majątku słabo funkcjonujących zakładów państwowych w Tarnobrzegu, Stalowej Woli, w Nowej Dębie i Staszowie, oraz rozwój terenów przemysłowych związanych z przemysłem

¹⁶ http://www.tarnobrzeg.pl/gospodarka/Tarnobrzaska_Izba_Przemysłowo-Handlowa/Województwo_tarnobrzeskie..., s. 24-25.

¹⁷ Powiatowy Urząd Pracy w Tarnobrzegu (PUPT), Struktura bezrobocia w Tarnobrzegu 1991-1998.

¹⁸ UST, Jednostki zarejestrowane w systemie Regon w Tarnobrzegu.

¹⁹ Dz. U. 1997, nr 135, poz. 907.

²⁰ Dz. U. 1994, nr 123, poz. 600.

siarkowym i obronnym, nadto stymulowanie rozwoju drobnej i średniej wytwórczości²¹.

Początkowo w skład utworzonej strefy weszło 609 ha obszaru położonego na terenach przemysłowych HSW, Zakładów Metalowych „Dezamet” w Nowej Dębie, Kopalni i Zakładów Przetwórstwa Siarki „Siarkopol” w Tarnobrzegu, Kopalni i Zakładów Chemicznych Siarki „Siarkopol” w Grzybowie, Kopalni i Zakładów Przetwórstwa Siarki w Machowie i Kopalni Siarki „Grzybów” w Rzędowie. Na tym terenie znajdował się pokaźny częściowo tylko wykorzystywany majątek państwowy w postaci gruntów, budynków i hal produkcyjnych. W nowej Dębie znajdowało się 5 niezagospodarowanych hal produkcyjno-magazynowych o powierzchni użytkowej 14 tys. m² w których można było utworzyć około 800 miejsc pracy. Ponadto pod zabudowę i różne inwestycje można było przeznaczyć około 45 ha gruntów częściowo zalesionych, które zagospodarowane i wykorzystane mogły być miejscem pracy dla dalszych 1500 pracowników. Teren ten posiadał dostęp do energii elektrycznej, sieci gazowej i wodociągowej, miał bocznice kolejową i urządzenia do rozładunku materiałów sypkich. Dla potrzeb tego terenu przekształconego w podstrefę Nowa Dęba mogła być wykorzystana stacja przeładunkowa w Woli Baranowskiej i LHS na Ukrainę²².

Z kolei w utworzonej podstrefie Tarnobrzeg początkowo było 13 budynków o powierzchni 25,5 tys. m², 3 biurowce o powierzchni 5,7 tys. m² a także 5 hal o powierzchni 21,6 tys. m² i inne budynki, które służyły jako zaplecze dla pracowników zajmujących się rekultywacją terenów po Kopalni Machów. Podstrefa ta posiadała tereny uzbrojone, a dostarczana energia elektryczna wykorzystywana była w 20%, a ciepła w 50%. Po zagospodarowaniu na jej obszarze mogło powstać w pierwszej fazie około 1300 miejsc pracy²³.

Dwie dalsze strefy zlokalizowane zostały w Stalowej Woli i w Staszowie-Grzybowie. Podstrefa Stalowa Wola zlokalizowana została w południowej części HSW i początkowo było na jej obszarze 55 budynków o powierzchni 288 tys. m², a pod nowe zakłady można było przeznaczyć 56ha słabo zalesionych gruntów. Do tej strefy zamierzano przyjmować każdego inwestora i każdy rodzaj inwestycji i utworzyć co najmniej 2 300 miejsc pracy.

Około 1000 miejsc pracy zamierzano utworzyć w podstrefie Staszów-Grzybów. Utworzono ją na terenie Kopalni i Zakładów Chemicznych „Siarkopol” w Grzybowie i na obszarach słabo uzbrojonych. Pod nową zabudowę w podstrefie tej można było przeznaczyć 50ha gruntów. Znajdowały się w niej liczne hale częściowo lub zupełnie niewykorzystane, które mogły być przeznaczone dla

²¹ Dz. U. 2000, nr 2, poz. 23; RSWT 1998, s. 20-21; W 1997 r. w woj. tarnobrzesckim było 40 048 zarejestrowanych bezrobotnych.

²² Dz. U. 2000, nr 2, poz. 23.

²³ Tamże.

inwestorów z różnych branż produkujących na rynek lokalny i krajowy²⁴.

Tarnobrzaska SSE Euro-Park Wiśłosan utworzona została na 20 lat i obejmował tereny położone w różnych częściach województwa tarnobrzskiego. Od początku istnienia była strefą rozproszoną, co utrudniało jej administrowanie i zarządzanie. Strefa ta nie była też pierwszym tego rodzaju obszarem na mapie gospodarczej Polski, dwa lata wcześniej powstała SSE Euro-Park Mielec²⁵, w 1996r. powstały Katowicka SSE²⁶, i Suwalska SSE²⁷. 15 IV 1997r. Rada Ministrów podjęła decyzję o utworzeniu Legnickiej SSE²⁸, Łódzkiej SSE²⁹, i Wałbrzyskiej SSE³⁰. Z kolei 9 IX 1997r. Rada Ministrów wydała rozporządzenia o utworzeniu dalszych stref: Kamiennogórskiej SSE³¹, Kostrzyńsko-Słubickiej SSE³², Słupskiej SSE³³, Starachowickiej SSE³⁴, Tarnobrzskiej SSE, oraz Warmińsko-Mazurskiej SSE³⁵. Jak nadmieniono decyzje te warunkowane były nie tylko względami ekonomicznymi, ale i politycznymi (wyborami parlamentarnymi 1997r.)

Doświadczenia pierwszych SSE były wykorzystywane przez ko-

lejne tego rodzaju obszary. W przypadku Tarnobrzskiej SSE Euro-Park Wiśłosan doświadczenia te były wykorzystywane w całości, gdyż zarządzającym strefą została Agencja Rozwoju Przemysłu S.A. (ARP), instytucja, która już od dwóch lat zarządzała SSE Euro-Park Mielec.

27 I 1998r. Ministerstwo Gospodarki udzieliło ARP prawa do wydawania zezwoleń na działalność firm w Tarnobrzkiej SSE Euro-Park Wiśłosan³⁶. Podobnie jak w Mielcu ARP powołała swój oddział w Tarnobrzegu, który składał się z 3 pionów: marketingu i rozwoju, eksploatacji i rozbudowy majątku, oraz finansowo-księgowego. Oddział ten przejął bieżące sprawy związane z działalnością strefy³⁷. Wraz z centralą ARP S.A. w Warszawie oddział w Tarnobrzegu rozpoczął szeroką akcję promocyjną strefy, zajął się przejmowaniem majątku od upadających zakładów istniejących na jej terenie, przygotowaniem do modernizacji infrastruktury i opracowaniem kolejnych etapów jej rozwoju. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Gospodarki z 29 XI 1998r. w sprawie ustalenia planu rozwoju Tarnobrzkiej SSE Euro-Park Wiśłosan na pełną rozbudowę i modernizację jej infrastruktury należało wydać około 20 mln zł, w tym w podstrefie Stalowa Wola 9,9 mln zł, Nowa Dęba – 5,7 mln zł, Tarnobrzeg – 4,2 mln zł, a w podstrefie Staszów-Grzybów liczącej 97ha powierzchni nie istniała potrzeba większych inwestycji.

²⁴ Tamże.

²⁵ Dz. U. 1995, nr 107, poz. 526.

²⁶ Dz. U. 1996, nr 88, poz. 397.

²⁷ Dz. U. 1996, nr 93, poz. 421.

²⁸ Dz. U. 1997, nr 44, poz. 274.

²⁹ Dz. U. 1997, nr 46, poz. 289.

³⁰ Dz. U. 1997, nr 46, poz. 290.

³¹ Dz. U. 1997, nr 135, poz. 903.

³² Dz. U. 1997, nr 135, poz. 904.

³³ Dz. U. 1997, nr 135, poz. 905.

³⁴ Dz. U. 1997, nr 135, poz. 906.

³⁵ Dz. U. 1997, nr 135, poz. 909.

³⁶ Dz. U. 1998, nr 22, poz. 108.

³⁷ Dz. U. 2000, nr 2, poz. 23.

Rozwój strefy ujęty został w 5 etapach. Etap pierwszy obejmował lata 1998-1999 i w tym okresie miały być przygotowane warunki formalne, prawne i organizacyjne do przyjęcia pierwszych inwestorów, etap drugi obejmował lata 2000-2002 i w tym okresie miała nastąpić zasadnicza rozbudowa infrastruktury strefy, jej szeroka promocja, przyjmowanie kolejnych inwestorów i zagospodarowanie co najmniej 50% jej obszaru. Z kolei etap trzeci obejmował lata 2003-2005 i w tym okresie miało nastąpić pełne zagospodarowanie strefy przez przyciągnięcie przede wszystkim dużych inwestorów. Etap czwarty obejmujący lata 2006-2010 i miał się odznaczać osiągnięciem pełnego zatrudnienia i produkcji, a etap ostatni obejmujący lata 2011-2017 oparty miał być na przygotowaniu warunków do utrzymania istniejących w strefie firm jako samodzielnych skupisk przemysłowych³⁸.

Warunki inwestowania w Tarnobrzkiej SSE były zbliżone do innych stref. Inwestorzy, którzy otrzymali zezwolenia i zainwestowali w niej co najmniej 2 mln euro, lub zatrudnili 200 osób, całkowicie byli zwolnieni z opłacania podatku dochodowego przez 10 lat, a przez kolejne 10 lat w 50%. Przy niższych inwestycjach wysokość dochodu zwolnionego z podatku miała być równa wielkości inwestycji. Inwestorzy mogli też liczyć na zwolnienia z podatku od nieruchomości, na pomoc organizacyjną

ze strony ARP, mogli też u agencji ubiegać się o pożyczki i poręczenia³⁹.

Pierwsze wnioski o wydanie zezwolenia na działalność w Tarnobrzkiej SSE Euro-Park Wisłosan napłynęły na przełomie 1997/1998r. 18 IV 1998r. ARP S.A. wydała pierwsze zezwolenie na działalność w strefie. Otrzymała je firma ATS Stahl-schmidt & Maiworm Sp. z o.o., która ulokował się w podstrefie Stalowa Wola i rozpoczęła produkcję felg aluminiowych, a od połowy 2000 r. również wyrobów metalowych, maszyn i urządzeń⁴⁰.

Kilka miesięcy później 6 V 1998r. ARP S. A. wydała kolejne zezwolenia. Otrzymały je firmy: HSW – Zakład Zespołów Napędowych Sp. z o.o. oraz Zakład Kuźnia Matrycowa Sp. z o.o. Obydwie firmy ulokowały się w podstrefie Stalowa Wola i rozpoczęły produkcję, pierwsza zaczęła wytwarzać przekładnie, elementy napędowe, koła zębate, i łożyska, druga głównie odkuwki matrycowe.

W drugiej połowie 1998r. ARP S. A. wydała dalsze zezwolenia na działalność w strefie. Otrzymały je

³⁹ D. Wicherska, *Geografia w szkole*, Warszawa 2001, nr 2; A. Ambroziak, *Specjalne Strefy Ekonomiczne po akcesji Polski do UE* w: Wspólnoty Europejskie, nr 4/5, Warszawa 2004, s. 43.

⁴⁰ http://www.tarnobrzeg.pl/Wykaz_inwestorow_Tarnobrzkiej_Specjalnej_Strefy_Ekonomicznej_Euro-Park_Wislosan. ATS Stahl-schmidt & Maiworm Sp. z o.o. w 2005 r. zatrudniała 800 pracowników, a jej dochody ze sprzedaży wyrobów wynosiły 430 tys. zł. http://www.rzeczpospolita.2005.pl/dodatki/lista_500/o6o426/lista_500.

³⁸ Dz. U. 2000, nr 2, poz. 23.

miedzy innymi „Alutec” Sp. z o.o. specjalizująca się w produkcji odlewów aluminiowych, ZSChM „Piotrowice II” Sp. z o.o. produkująca perlit ekspandowy, surowce chemiczne i mineralne, oraz HSW-Lorresta Sp. z o.o. prowadząca odzysk materiałów z odpadów. Ogółem w 1998 r. ARP S. A. wydała 11 zezwoleń na działalność w Tarnobrzaskiej SSE Euro-Park Wisłosan, ale tylko 5 firm ulokowanych w podstrefie Stalowa Wola i 1 firma w podstrefie Tarnobrzeg (ZSChM „Piotrowice II”) rozpoczęły inwestycje i produkcję⁴¹.

Zezwolenia na działalność w strefie firmy uzyskiwały na podstawie rokowań lub przetargów. W przedłożonych dokumentach informowały o zamierzonej produkcji, zatrudnieniu, skali nakładów inwestycyjnych, zobowiązywały się też do przestrzegania przepisów w zakresie ochrony środowiska i postępowania zgodnie z uzyskanym zezwoleniem. W przypadku nieprzestrzegania przez inwestora przyjętych zobowiązań ARP S. A. zastrzegała sobie możliwość cofnięcia zezwolenia.

W 1999 r. ARP S. A. wydała kolejne zezwolenia. Otrzymały je między innymi Zakłady Chemiczne „Anser-Tarnobrzeg” Sp. z o.o. specjalizująca się w produkcji farb i lakierów, oraz „Koma Stahlbau” Sp. z o.o. specjalizująca się w produkcji materiałów dla budownictwa i świadczeniu usług dla tej branży. Firmy te ulokowały się w podstrefie Tarnobrzeg i na

przełomie 1999/2000 rozpoczęły produkcję.

W 2000 r. działalność produkcyjną podjęły pierwsze firmy w podstrefie Nowa Dęba. W pierwszej połowie tego roku zezwolenie otrzymała firma „Sanfarm” Sp. z o.o. produkująca środki farmaceutyczne, a w drugiej połowie 2000r. firmy: „Dezamet” S.A., oraz „Bester Medical System” produkująca sprzęt i urządzenia medyczne i „Innowacja” Sp. z o.o. produkująca części do pojazdów mechanicznych i silniki spalinowe. Firma „Dezamet” do października 1994r. była przedsiębiorstwem państwowym, następnie została przekształcona w „Zakłady Metalowe Dezamet” S. A. w Nowej Dębie. Prowadzi ona produkcję cywilną wytwarzając części do maszyn budowlanych, drogowych i górniczych, sworznie (około 200 rodzajów), ciągną, wspomniki, zawieszania, wytwarza konstrukcje spawane, prowadzi usługi w zakresie obróbki skrawaniem, obróbki cieplnej, galwanicznej, mechanicznej, oraz badania laboratoryjne w zakresie analizy wody pitnej, zapylenia, substancji toksycznych, prowadzi też produkcję wojskową wytwarzając granaty ręczne, nasadkowe, amunicję do RPG-7, BWP, zapalniki i bomby lotnicze⁴².

W nadmienionym roku pojawili się też nowi inwestorzy w podstrefach Tarnobrzeg i Stalowa Wola. W ostatniej podstrefie zezwolenia na

⁴¹ Tamże.

⁴² http://www.tarnobrzeg.pl/wykaz_inwestorow/; <http://dezamet.com.pl>. Od 2003 r. Dezamet S.A. jest skonsolidowana w grupie kapitałowej PHZ Bumar. Grupa ta posiada pakiet kontrolny Dezamet.

działalność otrzymały „Uniwhheels Production (Poland) Sp. z o.o. (produkcja felg aluminiowych), „Nirove-Polska” Sp. z o.o. (usługi obróbki skrawaniem), „Cell-Fast” Słabik i Słabik Spółka jawna (wyroby z tworzyw sztucznych i metali, szkło), „Euro-metal” S. A. (przetwórstwo aluminium) i KSM System II & Domlux” Sp. z o.o. specjalizująca się w produkcji wyrobów z PCV i aluminium dla budownictwa. Natomiast w podstrefie Tarnobrzeg w końcu 2000r. zezwolenia otrzymały między innymi: Zakład Mechaniczny „Siarkopol” Sp. z o.o. oferująca usługi w zakresie obróbki metali, budowy maszyn i urządzeń, „Fenix Metals” Sp. z o.o. wytwarzająca produkty z miedzi, ołowiu i cyny, oraz „Tarkon” Sp. z o.o. oferująca wyroby z betonu, gipsu i konstrukcje metalowe. Ostatnia firma posiada powierzchnie produkcyjne liczące około 5 tys. m², zatrudnia 50 osób i może wytwarzać 3 tys. ton konstrukcji metalowych w ciągu roku⁴³.

Nie wszystkie firmy, które otrzymały zezwolenia na działalność w strefie w latach 1998-2000 rozpoczęły inwestycje i produkcje. W rzeczywistości tylko 12 firm do końca 2000 r. prowadziło taką działalność. Firmy te do końca nadmienionego roku zainwestowały w Tarnobrzesckiej SSE Euro-Park Wisłosan 88 mln zł i zatrudniły 874 pracowników. W porównaniu do innych SSE były to wyniki dość skromne. Dla porównania w Katowickiej SSE do końca 2000 r.

inwestorzy zainwestowali 2,2 mld zł i zatrudnili 9422 osoby, w Legnickiej SSE nakłady inwestycyjne wynosiły 994 mln zł a zatrudnienie sięgało 3 154 pracowników, a w Mieleckiej SSE nakłady inwestycyjne wynosiły 919 mln zł, a zatrudnienie 4400 pracowników. Wśród 16 SSE istniejących wówczas w Polsce pod względem zatrudnienia i nakładów inwestycyjnych Tarnobrzescka SSE Euro-Park Wisłosan zajmowała 8 miejsce⁴⁴.

IV. Rozwój strefy w latach 2001-2007

SSE w Polsce są produkcyjnymi obszarami uprzywilejowanymi ekonomicznie⁴⁵. Najbardziej pożądanymi inwestycjami w nich są przedsięwzięcia nastawione na przemysły wysokiej techniki i reprezentujące wysoki poziom produkcji i organizacji pracy. Nie zawsze jednak przyciągnięcie inwestorów spełniających wysokie wymagania jest możliwe, często do stref przyjmowani są inwestorzy produkujący tylko na rynek lokalny, lub świadczący usługi. Dążenie do złagodzenia strukturalnego bezrobocia w różnych częściach kraju często jest nadrzędnym celem⁴⁶.

⁴⁴ <http://www.geografialo4.pl./opracowania/>; D. Wicherska, *Geografia w szkole*, nr 2, Warszawa 2001.

⁴⁵ J. Olszewski, *Prawo gospodarcze, Kompendium*, Warszawa 1999, s. 278.

⁴⁶ A. Korenik, *Uwarunkowania ekonomiczne tworzenia specjalnych stref ekonomicznych. w: Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, pod. red. M. Obrębalskiego „Prace Naukowe AE we Wrocławiu, Wrocław 1999, nr 785, s. 136-137.

⁴³ http://www.tsse.pl./wykaz_inwestorow/; <http://www.tarkon.pl>

Ustawa o SSE z 1994r. zawierała zapis, że „zwolnienia i preferencje ustalone przez Radę Ministrów (...), nie mogą być pogorszone (...), w okresie, na który ustanowiono strefę”⁴⁷. Zapis ten sankcjonował prawa nabyte inwestorów do ulg i zwolnień w podatku dochodowym. Równocześnie z tymi preferencjami były wprowadzane zwolnienia w podatku od nieruchomości dla przedsiębiorców inwestujących w strefach. Ostatnia ulga zniesiona została na mocy ustawy z 13 X 2000r., która weszła w życie 1 I 2001r. Od tej pory grunty, budowle i budynki położone w SSE ponownie zostały objęte podatkiem od nieruchomości⁴⁸. Takie rozwiązanie było możliwe, gdyż do ustawy z 12 I 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych nie wprowadzono instytucji praw nabytych do zwolnienia z podatku od nieruchomości położonych w SSE. W praktyce oznaczało to, że ustawodawca w każdej chwili mógł zmienić przepisy i wycofać wcześniej przyznane preferencje. Odtąd zwolnienia z podatku od nieruchomości w SSE mogły mieć miejsce, ale tylko na podstawie indywidualnych decyzji udzielanych przez lokalne władze samorządowe⁴⁹.

Również pod wpływem Komisji Europejskiej, która, co prawda nie krytykował samej idei SSE, lecz narządziła pomocy publicznej, które się w nich stosuje, władze polskie postanowiły znowelizować ustawę o SSE

z 1994r., i dostosować ją do wymogów prawnych Wspólnoty Europejskiej. 16 XI 2000r., Sejm przyjął ustawę o zmianie ustawy o specjalnych strefach ekonomicznych oraz o zmianie niektórych ustaw, która weszła w życie 1 I 2001r⁵⁰. Na jej mocy Rada Ministrów w drodze rozporządzenia może znosić SSE, zmieniać ich obszary lub je łączyć z tym, że ich ogólny obszar nie może przekraczać ich uprzedniej powierzchni. Podmioty, które przed dniem wejścia w życie ustawy posiadały ulgi w podatku dochodowym nadal je przez okres ważności zachowywały. Inne zaś podmioty rozpoczynały działalność na nowych warunkach⁵¹.

Wejście w życie tej ustawy zbiegło się w czasie z nowymi wytycznymi Unii Europejskiej w sprawie pomocy regionalnej. Jej wysokość od 2001 r., dla obszarów o poziomie rozwoju nie przekraczającym 60% średniej unijnej nie mogła przekraczać 50% dla dużych i 65% dla małych i średnich firm⁵².

Wytyczne i znowelizowana ustawa o SSE zostały wprowadzane w życie W Tarnobrzeskiej SSE Euro-Park Wisłosan nowi inwestorzy od 2001 r. mogli liczyć na pomoc publiczną (regionalną) z dwóch tytułów: poniesionych nakładów inwestycyjnych, lub utworzenia i utrzymania miejsc pracy. W pierwszym przypadku maksymalna pomoc regionalna

⁵⁰ Dz. U. 2000, nr 117, poz. 1228.

⁵¹ Tamże.

⁵² A. Szymkowiak, *Specjalne strefy ekonomiczne w Polsce- wprowadzenie do problemu. w: Wspólnoty Europejskie 2002*, nr 9, s. 18.

⁴⁷ Dz. U. 1994, nr 123, poz. 600.

⁴⁸ Dz. U. 2000, nr 95, poz. 1041.

⁴⁹ Dz. U. 1991, nr 9, poz. 31.

wynosi 50% nakładów inwestycyjnych poniesionych na realizację projektu. W przypadku małego lub średniego przedsiębiorstwa wskaźnik ten może być podniesiony o 15% czyli do 65%. Inwestor winien jednak zainwestować w strefie co najmniej 100 tys. euro i być właścicielem wytworzonego majątku trwałego przez co najmniej 5 lat i przez taki też okres prowadzić działalność gospodarczą. Z kolei w drugim przypadku inwestor z tytułu tworzenia miejsc pracy może otrzymać ulgę w wysokości do 50% wartości dwuletnich kosztów pracy nowozatrudnionych pracowników, pod warunkiem utrzymania utworzonych miejsc pracy przez okres co najmniej 5 lata. Pomoc regionalna w obydwu przypadkach otrzymywana jest głównie w postaci ulgi w podatku dochodowym⁵³.

Wprowadzenie w życie nowych przepisów w SSE na pewien czas zahamowało napływ do nich inwestorów. Niewątpliwie nowe uregulowania prawne były mniej korzystne dla inwestorów rozpoczynających dopiero działalność. Aby zapobiec stagnacji SSE, agencje zarządzające nim zintensyfikowały akcje promocyjne, rozpoczęły też zabiegi o rozszerzenie istniejących i tworzenie nowych podstref.

W 2001r. powstała podstrefa Radom, zlokalizowana głównie na terenach Zakładów Metalowych Łucznicz S.A. Początkowo obejmował 39,1ha powierzchni na terenie Radomia, 24,3ha w Gołębiowie i 14,8ha, w

Wólce Klwateckiej. W następnych latach podstrefa ta została rozszerzona o nowe rejony inwestycyjne w Pionkach – 12,3ha, w Ożarowie Mazowieckim – 27,3ha, w Wyszкові – 16,8ha, w Pilawie – 8ha, i w Poniatowej – 2ha. W strefie tej preferowane były inwestycje z branży elektronicznej, chemicznej i kosmetycznej. Po przetargach, rokowaniach i negocjacjach od początku 2002r. rozpoczęły w niej działalność pierwsze firmy. Produkcję konstrukcji metalowych, nakładanie powłok na metale, obróbkę elementów metalowych podjęła firma „Poldec” Sp. z o.o. z kapitałem francuskim. Z kolei firma „Tapparella” rozpoczęła wytwarzanie wyrobów z tworzyw sztucznych dla budownictwa i podobnie jak poprzednia konstrukcji metalowych. W połowie nadmienionego roku zezwolenia na działalność otrzymały 3 dalsze firmy: „Toho Poland” Sp. z o.o. z kapitałem japońskim, „Almech” s. c., i „PW Radir” spółka jawna. Pierwsza firma zaczęła produkować przekładnie zębate, elementy napędowe obrabiarek, elementy złączne, narzędzia, łożyska, i świadczyć usługi w zakresie kucia, prasowania, wytlaczania i walcowania metali. Z kolei „Almech” s. c., zaczęła produkować sprężyny, a „PW Radir” spółka jawna ubrania robocze i wyroby włókiennicze⁵⁴.

W drugiej połowie 2002r. w podstrefie Radom wydano kilka dalszych zezwoleń na działalność gospodarczą. Otrzymały je między innymi „Hart Met” Sp. z o.o. i „Altha Powder

⁵³ <http://www.tsse.pl/ulgiiprzywileje/>

⁵⁴ http://www.tsse.pl/wykaz_inwestorow/

Metallurgy” Sp. z o.o. Pierwsza firma zaczęła od świadczenia usług w zakresie obróbki mechanicznej po czym poszerzyła profil produkcji. Została podzielona na 3 wydziały: narzędziowy, obróbki cieplnej, obróbki plastycznej na zimno, posiada piece komorowe i do hartowania, maszyny i urządzenia do frezowania, gwintowania, rozwiercania i zgrzewania, prasy do wycinania i zaginania. Swoje wyroby sprzedaje nie tylko na rynku krajowym, ale i eksportuje do Francji, Japonii, Niemiec, Norwegii, USA, Wielkiej Brytanii i Włoch⁵⁵. Z kolei druga firma zatrudniła kilkudziesięciu pracowników i rozpoczęła produkcję tworzyw sztucznych, przekładni zębatych i elementów napędowych⁵⁶.

W drugiej połowie 2002 r. w podstrefie Stalowa Wola zaistniał region inwestycyjny Nisko. Istniejące w tym mieście Zakłady Metalowe „Almet” przekształcone zostały w firmę „Toora Poland” S.A., która rozpoczęła wytwarzanie metalowych konstrukcji do stolarki budowlanej⁵⁷.

W 2003 r. ARP S. A. wydała kilkanaście zezwoleń dla inwestorów. Wśród firm, które je otrzymały były między innymi „Aigma”, „Iwamet” Sp. z o.o., „Trend Glass” Sp. z o.o., „Eurenov Polska” Sp. z o.o. Pierwsza firma otrzymała zezwolenie na działalność w podstrefie Tarnobrzeg i na wytwarzanie wyrobów włókienniczych, druga na świadczenie usług z zakresu obróbki metali i metalurgii

proszków, a „Trend Glass” Sp. z o.o. w podstrefie Radom na produkcję wyrobów ze szkła. W ostatniej podstrefie zezwolenie o na działalność otrzymała także firma „Zbyszko Company” Sp. z o.o. istniejąca już od 1993 r. i produkująca gazowane i niegazowane napoje owocowe. Silny nacisk położono w niej na innowacyjność i kontakty handlowe. Od włoskiej firmy SiG zakupiła ona nowoczesne linie produkcyjne, zbudował obszerną rozlewnię o wydajności 3 tys. butelek na godzinę i magazyn wyrobów gotowych o pojemności 8 tys. palet. Firma ta może produkować do 2 mln litrów napojów na dobę głównie PoloCocta, Tonik, Cola, Veroni, Mineral, American, Maxer, i w 2004 r. zajęła 4 miejsce w kraju wśród producentów napojów⁵⁸.

W 2004 r. powstała podstrefa Jasło. Początkowo obejmowała 34,3 ha powierzchni położonej w 3 regionach: Jasło-25,5 ha, Rymanów-8 ha, i Jedlicze-0,8 ha. W tym roku zezwolenie w tej podstrefie otrzymała firma „Baltic Wood” S. A. wytwarzająca materiały stolarskie i ciesielskie dla budownictwa i „Pol-Panel” Sp. z o.o. produkująca meble i elementy meblowe. W następnym roku utworzony został rejon inwestycyjny Krosno w którym zezwolenie otrzymała firma „Nowy Styl” Sp. z o.o. produkująca meble biurowe, sklepowe, kuchenne i inne. W 2005 r. w rejonie inwestycyjnym Rymanów pojawiła się firma „Rymatex” Sp. z o.o. wytwarzająca włókna szklane, a w Jaśle „Carbon

⁵⁵ <http://www.hartmet.pl>.

⁵⁶ <http://www.tsse.pl/wykaz-inwestorow/>.

⁵⁷ Tamże; <http://almettorra.it>.

⁵⁸ <http://www.zbyszko.com.pl>.

Black Polska” Sp. z o.o. produkująca chemikalia organiczne i nieorganiczne⁵⁹.

W 2004 r. pierwsi inwestorzy pojawili się w rejonach inwestycyjnych Pionki i Ożarów Mazowiecki, które wchodziły w skład podstrefy Radom. W Pionkach zezwolenie otrzymała firma „Drewup” Sp. z o.o. wytwarzająca meble i klejone płyty meblowe, a w Ożarowie Mazowieckim zaistniały 4 firmy: „Ramko” Sp. z o.o. rozpoczęła wytwarzanie lamp elektrycznych i sprzętu oświetleniowego, kolejna „Bittner” spółka jawna opakowań z tworzyw sztucznych, „WB Electronics” Sp. z o.o. zaczęła świadczyć usługi w zakresie oprogramowania, rozpoczęła też produkcję komputerów i urządzeń do przetwarzania informacji, a „Eurico” Sp. z o.o. podjęła produkcję farb, lakierów, barwników i pigmentów⁶⁰.

W końcu 2004 r. Tarnobrzaska SSE Euro-Park Wisłosan w dużej mierze była już zagospodarowana i wytwarzano w niej różnorodne produkty. Monokultura przemysłu siarkowego na jej terenie została wydatnie ograniczona, a nowe zakłady przeważnie były spółkami akcyjnymi lub Sp. z o.o. z dominacją kapitału obcego.

W następnym roku wydano w niej 18 zezwoleń dla inwestorów, którzy zobowiązali się utworzyć około tysiąc miejsc pracy i zainwestować

ponad 300 tys. zł. Działające już firmy jak i nowi inwestorzy mieli duży wpływ na rozwój instytucji około biznesowych a zwłaszcza oddziałów banków: PKO Bank Państwowy, BGŻ, BOS, BPH, Kredyt Banku, i Banków Spółdzielczych. Na ich pojawieniu się wiele skorzystały też zakłady Tarnobrzega: Fabryka Urządzeń Mechanicznych Sp. z o.o., Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej, Zakład Produkcji Drzewa” Tarnolas”, biura projektowe i biura nieruchomości⁶¹.

W 2005r. w podstrefie Tarnobrzeg pojawiła się firma „Echo-Media” Sp. z o.o. świadcząca usługi poligraficzne, a w rejonie inwestycyjnym Gorzyce „RH Alurad Wheels Polska” Sp. z o.o. produkująca odlewy z aluminium. Z kolei w podstrefie Stalowa Wola znalazły się 3 nowe firmy: Zakład Mechaniczny „Tasta” Sp. z o.o. oferująca obróbkę mechaniczną elementów stalowych, „Wtór-Steel” Sp. z o.o. przetwarzająca metalowe surowce wtórne, i „Rakoczy Stal” Spółka jawna z siedzibą w Nisku produkująca grzejniki i kotły centralnego ogrzewania. W tym roku nowe firmy pojawiły się w podstrefie Radom w rejonie inwestycyjnym Ożarów Mazowiecki. W rejonie tym zezwolenia otrzymały między innymi: „Liders-K.G.” Sp. z o.o. produkująca wyroby ciastkarskie i cukiernicze, suchary, i herbatniki, „Danpol Danielak” Spółka jawna oferująca opakowania z tworzyw sztucznych i usługi poligraficzne, oraz „Vigo System” S.A. produkująca lampy elektronowe,

⁵⁹ http://www.tsse.pl/wykaz_inwestorow/rejony_inwestycyjne/

⁶⁰ http://www.tsse.pl/wykaz_inwestorow/;
[http://www.bittner.waw.pl](http://www.bittner.waw.pl;);
<http://www.wb.com.pl>.

⁶¹ <http://www.tarnobrzeg.pl/gospodarka/>.

kamery termograficzne, systemy pomiarowe i kontrolery termochłodziarek⁶².

W 2005r. w Tarnobrzeskiej SSE Euro-Park Wisłosan utworzona została kolejna podstrefa Wrocław-Kobierzyce. Objęła ona 281,9ha powierzchni i utworzona została głównie w celu wdrożenia projektów inwestycyjnych koreańskiej grupy L.G. Podstrefa ta posiadając wyjątkowo korzystną lokalizację (7 km do lotniska we Wrocławiu, dobre połączenia drogowe z wieloma miastami), bardzo szybko znalazła uznanie wśród inwestorów⁶³.

W końcu 2005r. Tarnobrzaska SSE Euro-Park Wisłosan liczyła 1105,1ha powierzchni, podzielona była na 7 podstref i kilkanaście rejonów inwestycyjnych. Posiadała jeszcze 190 ha pod inwestycje „green field” oraz wolne hale i budynki produkcyjne. 66 Firm rozpoczęło w niej działalność, które zainwestowały ponad 1 mld zł i utworzyły około 10 tys. miejsc pracy. Stan strefy na tle innych SSE przedstawia tabela 1.

Od 2006r. w pozyskiwaniu inwestorów podstrefa Wrocław-Kobierzyce zupełnie zdominowała inne rejonu. W tym roku zezwolenia otrzymało w niej 10 firm. „LG Philips LCD Poland” Sp. z o.o. zaoferowała liczne inwestycje i podjęcie produkcji odbiorników telewizyjnych, „LG Electronics Wrocław” Sp. z o.o. poza inwestycjami podjęła produkcję sprzę-

tu gospodarstwa domowego i odbiorników telewizyjnych, a firma „LG Chem Poland” Sp. z o.o. produkcję filtrów PDP do panelów plazmowych oraz polaryzatorów. „Dang Yang Electronics” Sp. z o.o. prowadzi produkcję plastikowych ramek do TV, a „Luck SMP” Sp. z o.o. i „Toshiba Television Central Europe” Sp. z o.o. wytwarzają sprzęt gospodarstwa domowego, komputery, sprzęt i wyposażenie elektryczne. Te i inne firmy od 2007r. wydatnie zdynamizowały aktywność inwestycyjną, produkcyjną i handlową⁶⁴.

V. Podsumowanie

Zasadniczym celem Tarnobrzeskiej SSE Euro-Park Wisłosan było utworzenie 11 tys. miejsc pracy i cel ten w pierwszych 10 latach jej istnienia został zrealizowany. Strefa pozwoliła przezwyciężyć ogromne uzależnienie regionu od wydobywania i przetwórstwa siarki. Dywersyfikacja produkcji w miastach położonych na jej obszarze lub sąsiadujących z nią jest bardzo widoczna, zasadniczo zmieniły się też w poszczególnych rejonach inwestycyjnych stosunki własnościowe.

Od 1999r. po likwidacji województwa tarnobrzckiego, rejonu inwestycyjne strefy znalazły się w 3 województwach: w lubelskim, podkarpackim i w świętokrzyskim.

⁶² http://www.tsse.pl/wykaz_inwestorow/;

<http://www.vigo.com.pl>

⁶³ http://www.tsse.pl/rejony_inwestycyjne/;
<http://www.arp.sez.pl>.

⁶⁴ <http://www.paiz.gov.pl>;

http://www.tsse.pl/wykaz_inwestorow/.

Tabela 1. Specjalne Strefy Ekonomiczne w Polsce w końcu 2005 r.

L.p.	Nazwa SSE	Obszar w ha	Wydane zezwolenia	Nakłady inwestycyjne w tys. zł	Utworzone miejsca pracy
1.	Kamiennogórska	241,14	26	606,0	2329
2.	Katowicka	1156,23	118	7 713,9	21690
3	Kostrzyńsko-Słubicka	804,54	70	1 029,3	7241
4	Krakowska	262,79	21	463,1	3823
5	Legnicka	416,80	41	2 780,5	5385
6	Łódzka	383,00	59	2 061,8	3380
7	Mielecka	707,13	73	2 363,2	11003
8	Pomorska	382,82	42	1 428,8	10252
9	Słupska	210,02	27	135,6	1541
10	Starachowicka	329,75	45	372,5	4830
11	Suwalska	288,75	62	478,1	3739
12	Tarnobrzeska	1105,16	81	1 070,5	10306
13	Wałbrzyska	745,90	59	4 596,5	18789
14	Warmińsko-Mazurska	524,07	43	597,2	5960
Ogółem		7 558,28	767	25 707,0	112 168

Źródło: <http://www.magip.gov.pl>. /Specjalne Strefy Ekonomiczne na koniec 2005 r./

W 2005 r. powstał jeszcze jeden rejon Wrocław-Kobierzyce położony w woj. dolnośląskim. Rozproszenie terytorialne strefy nie ułatwia jej zarządzania, ale utworzone przez ARP. S. A. oddziały w Tarnobrzegu i Wrocławiu dobrze realizują przypisane im zadania.

Tarnobrzeskiej SSE Euro-Park Wisłosan wydatnie wpłynęła na zmianę struktury eksporty regionu, na rozwój usług telekomunikacyjnych, transportowych, informatycznych, bankowych, i na wzrost popytu na usługi biur projektowych i biur nieruchomości. Strefa wydatnie przyczyniała się do podniesienia standardu świadczonych usług, realizacji inwestycji infrastrukturalnych, które służą nie tylko inwestorom, ale i społeczeń-

stwom lokalnym. W strefie zainwestowane zostały pokaźne kapitały firm zagranicznych i krajowych, pojawiły się w niej firmy kooperujące, budujące nowe obiekty przemysłowe i towarzyszące.

Strefa przyczyniła się też do rozwoju bazy szkoleniowej, związanej z potrzebą podnoszenia kwalifikacji, organizacji kursów księgowości i marketingu. Jej rola w rozwoju regionalnym Polski jest bardzo widoczna i niewątpliwie będzie nadal wzrastała.

Summary

Special Economic Zones (SEZ) stand for the areas separated out of the rest of Poland and allocated for business activity on preferential

terms and conditions. Such zones are subject to special administrative treatment. Pursuant to some acts and secondary legislature, numerous allowances and tax exemptions apply to investors who make investments there.

SEZs changed the economic image of many regions in Poland. Various domestic and foreign companies appeared there. Their infrastructure was developed. Demand for building, security and cleaning services grew. The role of SEZ in the economic growth of Poland is significant and it will even grow in the nearest future.

Nota o autorze:

dr hab. Marian Kozaczka,

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli - Instytut Ekonomii, Katedra Teorii i Polityki Ekonomicznej.

Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro-Park Mielec w latach 1995-2005.

Special Economic Zones Euro-Park in Mielec (1995-2005)

dr hab. Marian Kozaczka

I. Wstęp

Zapoczątkowane w 1989r., zmiany społeczno-gospodarcze w Polsce, w krótkim czasie wygenerowały nowe zjawiska i procesy. Następujące zmiany szczególnie widoczne były w handlu, w rozwoju przedsiębiorczości i w ograniczaniu roli sektora państwowego, który w nadmienionym roku wytwarzał 84% produkcji, 81% PNB i zatrudniał 75% pracowników czynnych zawodowo¹.

W drugiej połowie 1989r. powołane zostało Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Przekształceń Własnościowych. Miało ono przygotować plany, zasady i kierunki zmian w sektorze państwowym, dokonać przeglądu przedsiębiorstw państwowych, ich kondycji ekonomicznej, roli w regionie i w eksporcie kraju. Pracownicy Biura dysponując najnowszymi informacjami włączyli się też w przygotowanie ustawy o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych.

Ustawa ta została przyjęta przez Sejm 13 lipca 1990r². i wprowadziła trzy ścieżki prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych. Pierwsza zakładała komercjalizację czyli przekształcenie przedsiębiorstwa państwowego w jednoosobową Spółkę Skarbu Państwa, a następnie sprzedaż jej akcji lub udziałów, druga prywatyzację bezpośrednią polegającą na rozporządzeniu przez organ założycielski składnikami materialnymi i niematerialnymi przedsiębiorstwa, a trzecia likwidację przedsiębiorstwa ze względów ekonomicznych³.

W drugiej połowie 1990r. gdy rozpoczynały się procesy prywatyzacyjne, istniało w Polsce 8441 przedsiębiorstw państwowych, a w połowie 1991r. ich liczba była maksymalna i wynosiła 8591. Od tego czasu liczba ich systematycznie malała, w drugiej połowie 1991r. w stan likwidacji postawiono 502 przedsiębiorstwa, w następnym roku 481, a w stan upadło-

¹ Rocznik Statystyczny (dalej RS), Warszawa 1989, s. 63,82-84.

² Dz. U. z 1990, nr 51, poz. 258.

³ Tamże; Mały Rocznik Statystyczny (dalej MRS) 1995, s.332-333.

ści 144, i zbliżone ilości w kolejnym roku⁴.

Szybkie tempo prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, wśród których wiele posiadało filie i oddziały, bezpośrednio oddziaływało na rynek pracy. Bardzo szybko zwiększała się liczba bezrobotnych, zwłaszcza posiadających niskie kwalifikacje zawodowe. W końcu 1990 r. liczba bezrobotnych w Polsce wynosiła już 1,1 mln, a pięć lat później przekroczyła 2,6 mln osób⁵.

Zmiany społeczno-gospodarcze zapoczątkowane w 1989r., szczególnie silnie uderzyły w miasta, w których istniała monokultura przemysłu. Do grona takich miast należał Mielec. Znajdujący się w nim zakład WSK-PZL Mielec, w nadmienionym roku zatrudniał 20 112 pracowników i decydował o obliczu 60 tys. miasta i kierunkach jego rozwoju. Przemysł lotniczy w poprzednich latach miał znaczenie strategiczne i prestiżowe, pracownicy zatrudnieni w tej branży mieli wysokie wynagrodzenia, mogli też liczyć na premie i inne świadczenia. Taka sytuacja nie sprzyjała ich aktywności i podejmowaniu pracy na własny rachunek. Sytuacja uległa jednak zasadniczej zmianie i to w bardzo krótkim czasie. Już w 1990r. załamał się rynek zbytu na wyroby lotnicze w kraju i za granicą, i konieczna okazała się redukcja załogi WSK-PZL Mielec

do 18420, a w następnym roku do 15748 pracowników⁶.

Pogłębiające się trudności ekonomiczne stały się powodem upadku związanych z nim instytucji kulturalnych i społecznych, oraz strajków pracowników, którzy domagali się oddłużenia zakładu, gwarancji państwowych na kredyty, i zamówień rządowych na sprzęt lotniczy. W 1991r. i w następnym roku dyrekcja WSK-PZL Mielec duże nadzieje wiązała z uruchomieniem seryjnej produkcji samolotów szkoleniowo-bojowych Iryda i Bryza, i z ich sprzedażą armii polskiej. MON nie posiadało jednak środków na zakup tych samolotów, niepowodzeniem zakończyły się też próby zdobycia rynków zbytu za granicą. Ostatecznie dyrekcja WSK-PZL Mielec zrezygnowała z produkcji tych samolotów i nadal zwalniała pracowników. W końcu 1992r. załoga WSK-PZL Mielec liczyła już tylko 12 594 pracowników, a rok później 9 526. Zwolnienia bezpośrednio oddziaływały na skalę bezrobocia, którego nie były w stanie wchłonąć prace interwencyjne, ani firmy prywatne. W 1994r. w WSK-PZL Mielec zatrudnionych było 8 750 pracowników i zakład znajdował się w tragicznej sytuacji finansowej, a bezrobocie w mieście wynosiło 22%, przy średniej krajowej wynoszącej około 16%⁷.

⁴ M. Bałtowski, *Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych*, Warszawa 1998, s. 76-77

⁵ MRS 1999, s. 105.

⁶ *Dziesięć lat doświadczeń pierwszej polskiej specjalnej strefy ekonomicznej Mielec 1995-2005*, pod red. B. Domańskiego i K. Gwosdzia, Kraków 2005, s. 40-43, 69-70.

⁷ Tamże.

Od początku 1994r. w Mielcu coraz większą nadzieję wiązano z utworzeniem Specjalnej Strefy Ekonomicznej (SSE), wydzielonego obszaru przeznaczonego pod działalność gospodarczą na preferencyjnych warunkach. Myśl ta była silnie wspierana przez władze samorządowe miasta, dyrekcje WSK-PZL Mielec, organizacje społeczne, lokalną prasę i media. SSE miała zahamować degradację miasta, przyciągnąć inwestorów i ograniczyć bezrobocie. Do Mielca zaproszono specjalistów z firmy Shannon Development z Irlandii⁸, którzy pomogli „Społecznej Radzie” wybrać miejsce pod strefę i przygotować podstawowe dokumenty. Działania te zbiegły się w czasie z przygotowawaną przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu ustawą o SSE. Ustawa ta przez Sejm została przyjęta 20 X 1994r., a weszła w życie 24 XII tego roku. Określała ona cele, zasady, tryb tworzenia i czas trwania SSE. Na jej mocy SSE miały być tworzone na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów, i na ustalony czas miały być miejscami wyłączonymi spod przepisów regulujących krajową działalność gospodarczą⁹.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie kontekstu powstania SSE w Mielcu, jej rozwoju do końca 2005r., wpływu na region i środowisko przyrodnicze. Analizowane za-

gadnienia zostały omówione w ujęciu chronologiczno-problemowym.

II. Powstanie i rozwój strefy do końca 2000 roku

Według ustawy z 20 X 1994r., zasadniczym celem SSE było zaktywizowanie regionów, gdzie wystąpiło duże bezrobocie, przyciągnięcie kapitału i nowych technologii. Dużo uwagi przywiązywano do nowych dziedzin działalności gospodarczej, przełamania monokultury przemysłu, zagospodarowania majątku państwowego, zasobów naturalnych i siły roboczej. SSE miały być elementem regionalnej polityki gospodarczej, miały zwiększyć konkurencję wytwarzanych wyrobów i świadczonych usług, oraz w wydatnym stopniu ograniczyć bezrobocie, które w niektórych regionach kraju przybrało charakter strukturalny¹⁰.

Ustawa ta posiadała nie tylko zwolenników, ale i licznych przeciwników. Szczególnie zwolennicy liberalizmu, krytykowali tworzenie SSE. Uważali, że SSE stanowią ingerencję państwa w gospodarkę, że na jednych obszarach powstają nowe miejsca pracy, kosztem innych obszarów, i równomierny rozwój kraju jest wątpliwy. Przeciwnicy SSE uważali też, że strefy w wydatnym stopniu obniżą bazę podatkową samorządów i państwa i ich trwałości i pokładane w nich nadzieje mogą być wątpliwe¹¹. Mimo tych zastrzeżeń władze pań-

⁸ W Shannon w 1959 r. powstała pierwsza w Europie SSE. W ich tworzeniu Irlandczycy mieli więc duże doświadczenie teoretyczne i praktyczne.

⁹ Dz. U. 1994, nr 123, poz. 600.

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Dziesięć lat...*, s. 18-21.

stwowe, biorąc pod uwagę efekty ekonomiczne SSE istniejących w krajach UE, postanowiły wdrożyć procesy prawne i organizacyjne w kierunku ich tworzenia.

W połowie 1995 r. w tym samym kierunku wzmógł się lobbing władz samorządowych Mielca, polityków różnych partii związanych z Mielcem i województwem rzeszowskim. Dokumenty przygotowane przez ekspertów z Irlandii i „Społeczną Radę” zostały wykorzystane do opracowania rozporządzenia Rady Ministrów o powołaniu w Polsce pierwszej SSE. 5 IX 1995 r. ukazało się rozporządzenie Rady Ministrów o utworzeniu Specjalnej Strefy Ekonomicznej Euro-Park Mielec¹².

Utworzona strefa miała mieć charakter pilotażowy, a podstawowym jej celem było zagospodarowanie majątku upadającej WSK-PZL Mielec, zasobów ludzkich, rozwój regionu przez jego restrukturyzację i dywersyfikację produkcji, wdrażanie nowych osiągnięć technologicznych. Na terenie strefy docelowo miało powstać 7 tys. miejsc, pracy w firmach specjalizujących się różnych branżach¹³.

Początkowy obszar SSE Euro-Park Mielec wynosił 575 ha w tym 353 ha zajmowało lotnisko. Jej zarządzającym została Agencja Rozwoju Przemysłu S.A. (ARP S.A.) z siedzibą w Warszawie. Uroczyste otwarcie strefy z udziałem premiera odbyło się 9 X 1995 r. i od tego momentu rozpo-

częło się jej faktyczne istnienie i funkcjonowanie.

Pod koniec 1995 r. ARP S.A. ze 100 % udziałem Skarbu Państwa, której celem jest wspieranie restrukturyzacji polskich przedsiębiorstw i dostosowywanie ich do warunków międzynarodowej konkurencji, udzielanie pomocy, dużym przedsiębiorstwom, przeciwdziałanie bezrobociu, tworzenie nowych miejsc pracy, oraz monitorowanie restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego, utworzyła w Mielcu oddział składający się z 3 pionów: marketingu i rozwoju, eksploatacji i rozbudowy i finansowo-księgowy. Oddział ten nadzorował przejmowanie majątku od WSK-PZL Mielec¹⁴.

Przejęcie pierwszej partii majątku od WSK-PZL Mielec zakończyło się na początku 1996r. Na rzecz ARP S.A. przeszły działki na których znajdowały się budynki produkcyjne, usługowe i biurowe, hale produkcyjne (H-7, H-10, H-18a), hangary lotnicze (H-22, H-23, H-24). W strefie znalazła się elektrociepłownia wykorzy-

¹² Dz. U. 1995, nr 107, poz. 526.

¹³ Dz. U. 1995, nr 107, poz. 526; Dz. U. 1996, nr 154, poz. 749.

¹⁴ Dz.U. 1996, nr 154, poz. 749; www.arp.com.pl. ARP S.A. powołana została na mocy ustawy Sejmu z 14 XII 1990r. i faktyczną działalność rozpoczęła 25 I 1991 r. Posiada kilkanaście departamentów: finansowo-księgowy, koordynacji projektów restrukturyzacyjnych, projektów społecznych, projektów ekonomicznych, inwestycji kapitałowych, operacji finansowych, działań interwencyjnych, instrumentów wsparcia rozwoju regionalnego, aktywizacji mienia, pożyczek i poręczeń, współpracy z zagranicą, biura: kadr, kontroli ilustracji, zespoły: administracyjny, informatyczny, szkoleń, oraz audyt wewnętrzny.

stywana w około 15%, elektrownia, składowisko odpadów, media, infrastruktura, drogi i chodniki w większości wymagające remontu, oraz wspomniane lotnisko z głównym pasem startowym o długości 2500 m i szerokości 60 m, na którym mogły lądować samoloty o ciężarze do 250 t., oraz z pasem startowym pomocniczym o długości 650 m i szerokości 25 m. 20 km od strefy przebiega linia magistrali hutniczo-siarkowej ze stacją przeładunkową w Woli Baranowskiej, na potrzeby strefy mogły być wykorzystane lokalne linie PKP i PKS¹⁵.

5 XII 1995r. na mocy rozporządzenia Ministra Przemysłu i Handlu ARP S.A. otrzymała uprawnienia do wydawania zezwoleń na działalność gospodarczą w SSE Euro-Park Mielec. W jej oddziale w Mielcu utworzono biura: obsługi administracyjnej strefy i gospodarki przestrzennej, które rozpoczęły szeroką akcję promocyjną i informacyjną, wydawały ulotki, ogłoszenia w prasie i w mediach. Z udziałem oddziału mieleckiego ARP S.A. przystąpiła do opracowania planu rozwoju strefy ustalonej na 20 lat. Składał się on z 5 etapów. Pierwszy obejmował lata 1995-1996 i w tym okresie miały być utworzone warunki formalne i organizacyjne umożliwiające podjęcie działalności gospodarczej, zamierzano też przyjąć pierwszych inwestorów. Etap drugi obejmował lata 1997-1999 i w tym okresie miano przyjąć dalszych inwestorów i rozbudować infrastrukturę strefy. Kolejny etap obejmował

lata 2000-2005 i w tym czasie wzrost gospodarczy strefy miał być oparty na czynnikach zewnętrznych. Ostatnie dwa etapy dojrzałości i przejściowy (po 2010r.) miały polegać na przyjmowaniu dalszych inwestorów, maksymalizacji zatrudnienia, pełnym wykorzystaniu strefy oraz uformowaniu z niej samodzielnego skupiska przemysłowego¹⁶.

Jak wspomniano SSE Euro-Park Mielec była pierwszym tego typu obszarem w Polsce. Ponieważ utworzona została na terenie miasta oddalonego od głównych szlaków komunikacyjnych (30 km od A4) duży nacisk położono na jej medialną promocję. Szczególnie akcentowano ulgi i zwolnienia podatkowe. Każdy pomiot, który otrzymał zezwolenie i zobowiązał się do zainwestowania w strefie co najmniej 2 mln euro, lub zatrudnił 200 pracowników, przez pierwsze 10 lat był całkowicie zwolniony z płacenia podatku od dochodu, a przez następne 10 lat w 50%. Przy niższych inwestycjach wysokość dochodu zwolnionego z podatku miała być równa wartości inwestycji. Inwestorzy zwolnieni byli też z opłacania podatku od nieruchomości, mogli liczyć na poręczenia ARP S.A. i załatwienie formalności prawnych i administracyjnych w ciągu 3 miesięcy¹⁷.

Przejrzyste były też procedury uzyskania zezwolenia. Zainteresowany podmiot składa do ARP S.A. deklarację wstępną, a następnie ogłasza-

¹⁵ Dz. U. 1996, nr 154, poz. 749.

¹⁶ Dz. U. 1996, nr 154, poz. 749; *Dziesięć lat...*, s. 48.

¹⁷ Dz. U. 1995, nr 107, poz. 526;
<http://www.europark.com.pl>.

ny jest przetarg lub rokowania. Po rokowaniach następuje złożenie oferty zasadniczej, po czym przeprowadzana jest jej analiza, po której zapada decyzja o wydaniu, bądź nie wydaniu zezwolenia na działalność w strefie¹⁸.

W SSE Euro-Park Mielec mogą działać też podmioty, które nie otrzymały zezwolenia od ARP S.A. Brak tego zezwolenia uniemożliwia im jednak korzystanie z ulg podatkowych, i podmioty takie działają na podstawie przepisów regulujących krajową działalność gospodarczą.

Pierwsze wnioski o wydanie zezwolenia na działalność w SSE Euro-Park Mielec do ARP S.A. napłynęły już na początku 1996r. W kwietniu tego roku pierwsza firma Agmar-Telecom Sp. z o.o. otrzymała zezwolenie na funkcjonowanie w strefie. Zobowiązała się ona do produkcji sprzętu telekomunikacyjnego w tym szaf i skrzynek telekomunikacyjnych wraz z ich wyposażeniem. Kolejne zezwolenia otrzymały: Wytwórnia Zespołów Kooperacyjnych Sp. z o.o. wydzielona z WSK-PZL Mielec, produkująca gotowe wyroby w tym drzwi do Boeniga oraz Zakład Przetwórstwa Tworzyw Sztucznych PZL-Mielec Sp. z o.o. specjalizująca się w przetwórstwie tworzyw sztucznych. Ogółem w 1996r. do ARP S.A. napłynęło 19 wniosków o zezwolenie na działalność w strefie, z których 6 zostało rozpatrzonych pozytywnie, a 13 oczekiwano na rozpatrzenie¹⁹.

W następnym roku w wyniku przetargów i rokowań w SSE Euro-Park Mielec rozpoczęło działalność szereg firm w tym BRW (Black Red White) Sp. z o.o. specjalizująca się w produkcji mebli i posiadająca fabryki w Biłgoraju, Chmielniku i Zamościu, United Technologies Automotive Sp. z o.o. produkująca wiązki elektryczne do samochodów osobowych, Melnox Sp. z o.o. produkująca panele podłogowe i ściennie wchodząca w skład austriackiego przedsiębiorstwa Kronospan, oraz Kamax S.A. mająca swoją siedzibę w Kańczudze, a produkująca wyposażenie elektryczne do samochodów osobowych²⁰.

W tym roku w strefie rozpoczęła działalność Eurocast Sp. z o.o. produkująca okna PCV i parapety z marmuru syntetycznego, Plastic Faktory Cobi S.A. produkująca klocki i zabawki dla dzieci, Oficyna Wydawnicza Press-Media prowadząca usługi wydawnicze i poligraficzne, Melex A&D Tyszkiewicz Sp. jawna produkująca wózki użytkowe (bagażowe, golfowe, pasażerskie), Spiroflex Sp. z o.o. produkująca wkłady kominowe i aluminiowe, przewody wentylacyjne oraz Zakład Mechaniczny Mech produkujący konstrukcje stalowe. W sumie w tym roku w SSE Euro-Park Mielec działało 28 inwestorów, w tym 3 dużych (BRW, Kamax i Inited Technologies Automotive)²¹.

²⁰ Tamże.

²¹ http://www.mielec.pl/Najwieksi_pracodawcy/; http://www.europark.com.pl/Listawszystkich_firm_funkcjonujacych_w_SSE_Euro-Park_Mielec/

¹⁸ <http://www.europark.com.pl/Procedury/>.

¹⁹ http://www.europark.com.pl/Listawszystkich_firm_funkcjonujacych_w_SSE_Euro-Park_Mielec/; Dziesięć lat..., s. 52-53.

W listopadzie 1997r. SSE Euro-Park Mielec została powiększona o 52 ha do 627 ha, i jej zwarty charakter zachował się do sierpnia 2001r. W 1998r. zezwolenie na działalność w niej otrzymały: Krono-Wood Sp. z o.o. wchodząca podobnie jak Melnox Sp. z o.o. w skład austriackiego przedsiębiorstwa Kronospan. Krono-Wood Sp. z o.o. zainstalowała w strefie nowoczesne linie do produkcji płyt wiórowych i instalacje do ich uszlachetniania. W tym roku w strefie rozpoczęła produkcję Atlantis Mielec Sp. z o.o. produkująca systemy lekkiej obudowy z płyt warstwowych z rdzeniem styropianowym (w 2004r. zaprzestała produkcji), oraz Lear Automative Poland Sp. z o.o., która przejęła Inited Technologies Automative i przeniosła produkcję nowych wiązek elektrycznych z Płońska do Mielca. 28 IV 1998r. zezwolenie na działalność w strefie otrzymała Kirchhoff Polska Sp. z o.o. wchodząca w skład niemieckiej grupy Kirchhoff Automobile. Grupa ta posiada zakłady w Hiszpanii, Irlandii, Niemczech, Portugalii, i w kilku innych krajach i specjalizuje się w produkcji metalowych części dla przemysłu samochodowego. Kirchhoff Poland Sp. z o.o. w ciągu kilku miesięcy wybudował w strefie okazałe pomieszczenia produkcyjne i rozpoczęła wytwarzanie metalowych części do nadwozi samochodów osobowych typu Opel, Ford, Suzuki²².

²² <http://www.europark.com.pl/Rekomendacje/>; <http://www.mielec.pl/Przemysl/Pracodawcy/>; www.kirchhoff.pl. Od 2000 r. Kirchhoff Poland Sp. z o.o. pro-

W następnym roku ARP S.A. wydała dalsze zezwolenia. Wśród firm, które je otrzymały była Mondi Bags Sp. z o.o. zajmująca się produkcją worków papierowych. Jest to firma kontrolowana przez kapitał południowoafrykański, a w Polsce jej główny zakład znajduje się w Świeciu. Zezwolenie uzyskały też Geyer & Hosaya Zakłady Gumowe w Mielcu Sp. z o.o. produkująca bieżniki do opon samochodowych, Formaplan Mielec Sp. z o.o. produkująca półfabrykaty dla przemysłu meblowego, FAKRO-WDF Sp. z o.o. z siedzibą w Nowym Sączu produkująca okna dachowe, schody drewniane, rolety, markizy, żaluzje, oraz Zielona Budka Sp. z o.o., która przybyła z Anina i rozpoczęła produkcję lodów i artykułów spożywczych²³.

Do końca 1998r. różni inwestorzy zainwestowali w strefie 733,5 mln zł. W tym i w dalszych latach coraz większą aktywność inwestycyjną wykazywał ARP S.A., która podjęła modernizację infrastruktury strefy, przebudowę ulic, chodników, sieci wodociągowej i kanalizacyjnej. Do końca 1998r. ARP S.A. na różne inwestycje w SSE Euro-Park Mielec wydała 42,6 mln zł²⁴.

dukuje części do Opla Zefira, VW Polo, od 2005 r. do BMW3, Audi, a od 2006 r. również do Renault Twingo i Volvo Trucks.

²³ <http://www.europark.com.pl> / Lista wszystkich firm funkcjonujących w SSE Euro-Park Mielec/

²⁴ <http://www.europark.com.pl> /Lista wszystkich firm funkcjonujących w SSE Euro-Park Mielec/; *Dziesięć lat...*, s. 54-56, 215-217.

W 2000r. w SSE Euro-Park Mielec działalność gospodarczą podjęło kilka nowych spółek. Wśród nich była Onduline Production Sp. z o.o., członek grupy OFIC Paris światowego lidera w produkcji płyt falistych bitumicznych. Duże zapotrzebowanie tej spółki na podstawowe surowce makulaturę, smołę i żywice przyczyniło się do powstania kilku małych kooperujących firm. W tym roku w strefie rozpoczęła działalność firma Henryk Bury –Mielec Sp. z o.o., która zobowiązała się zatrudnić 250 pracowników i produkować urządzenia głośnomówiące do telefonów oraz systemów GPS. Znalazła się w niej też Wire Bind Spiral Sp. z o.o. produkująca spirale introligatorskie i zawieszki do kalendarzy, oraz firma szedzko-polska Leopard Automobile Mielec Sp. z o.o. produkująca samochody sportowe Leopard z aluminiowym nadwoziem²⁵

W wyniku restrukturyzacji z WSK-PZL Mielec w 2000r., wydzielona została elektrownia, która jako Sp. z o.o. w następnym rozpoczęła działalność w strefie. W 2000r. w strefie pojawiły się Zakłady Narzędziowe w Mielcu Sp. z o.o., która prowadzi wytwarzanie narzędzi specjalnych, form, tłoczków, wykrojników, oprzyrządowania technologicznego i kontrolnego, linii technologicznych dla przemysłu lotniczego i samochodowego. Ogółem do końca 2000r. w strefie wydano 36 zezwoleń, nakłady inwestycyjne wynosiły 919

mln zł, a zatrudnienie 4400 pracowników²⁶.

SSE Euro-Park Mielec w początkowym okresie istnienia korzystała z tzw. „efektu pierwszeństwa”. Następne tego rodzaju obszary powstały dopiero w połowie 1996r. (Katowicka SSE i Suwalska SSE). Efekt ten ARP S.A. i władze samorządowe Mielca starały się maksymalnie wykorzystać rozbudowując infrastrukturę strefy i miasta, pozyskując kolejnych inwestorów, kreując w mediach pozytywny wizerunek Mielca. Przedsięwzięcia te okazały się bardzo owocne. W końcu 2000 r., w SSE Euro-Park Mielec pod względem nakładów inwestycyjnych (919 mln zł) zajmowała trzecie miejsce wśród 14 istniejących wówczas w kraju SSE. Ustępowała jedynie Katowickiej SSE (2,2 mld zł nakładów inwestycyjnych) i Legnickiej SSE (994,8 mln nakładów inwestycyjnych) Natomiast pod względem zatrudnienia (4 400 pracowników) zajmowała 2 miejsce, ustępując jedynie Katowickiej SSE w, której w końcu tego roku zatrudnienie wynosiło 9 422 pracowników²⁷.

III. Funkcjonowanie strefy w latach 2001-2005

Od 2001r., SSE Euro-Park Mielec zaczęła funkcjonować w zmienionych warunkach. 1 stycznia tego roku weszła w życie nowelizacja ustawy o SSE. Odtąd wniosek o utwo-

²⁶ Tamże.

²⁷ D. Wicherska, *Geografia w szkole*, nr 2, Warszawa 2001; [http://www. Geografia. Lo4. Pl. /Opracowania/](http://www.Geografia.Lo4.Pl./Opracowania/)

²⁵ Tamże.

zenie takiej strefy winien opiniować wojewoda, wymagana był też zgoda rad gminnych na terenie których dana strefa miała powstać. Zwolnienia w podatku dochodowym zostały ograniczone do 50% poniesionych nakładów, a zwolnienia w podatku od nieruchomości uzależnione zostały od decyzji rad gminnych²⁸.

Znowelizowaną ustawę krytycznie przyjęli nowi inwestorzy SSE. Inwestorzy, którzy uzyskali zezwolenia przed tą datą zachowywali bowiem swoje uprawnienia. Nowelizacja przed dylematem postawiła też władze lokalne, które co prawda mogły podjąć uchwały zwalniające nowe firmy w SSE z podatku od nieruchomości, ale takie rozwiązanie niewątpliwie spotkałoby się z protestem przedsiębiorców działających poza strefami. Z kolei rozwiązanie przeciwnie wywołałoby rozgoryczenie właścicieli firm działających w SSE²⁹.

W tej sytuacji władze samorządowe Mielca starały się znaleźć rozsądne rozwiązanie, i nie rezygnując z podatku od nieruchomości zaczęły uruchamiać programy rekompensujące wzrost obciążeń podatkowych firm działających w SSE Euro-Park Mielec. W 2001r. i w następnych latach uchwalono dla nich programy pomocowe, które przewidywały częściowe zwolnienia w podatku od nieruchomości, a w 2004r. wprowadzono niższą stawkę podatkową od lotniska, zwolnieniami objęto niektóre budyn-

ki, oraz place i drogi. Łączna suma ulg przyznanych przez Radę Miejską Mielca w latach 2001-2004 dla firm SSE Euro-Park Mielec z tytułu podatku od nieruchomości wynosiła 7,3 mln zł, czyli około 20% całości tego podatku³⁰.

Aby pozyskać nowych inwestorów ARP S.A. zaktywizowała akcje promocyjne i informacyjne. Wraz z władzami samorządowymi Mielca wystąpiła też o rozszerzenie obszaru strefy. W sierpniu 2001r. do SSE Euro-Park Mielec przyłączono 53 ha ziemi położonej w Mielcu-Wojśławiu. Utworzono też za aprobatą władz gminnych podstrefy: w Chełmie – 32 ha, w Gorlicach – 22 ha, i w Dębicy – 15 ha obszaru³¹.

Do końca 2005r. obszar SSE Euro-Park Mielec zmieniany był jeszcze kilkakrotnie. W kwietniu 2002r. została utworzona podstrefa w Sanoku – 33 ha, a w grudniu 2003 r. podstrefa mielecka została zmniejszona o 66 ha i utworzone zostały trzy nowe podstrefy: w Jarosławiu – 6 ha, w Leżajsku – 11 ha, i w Pustkowie – 7 ha. Kolejna zmiana miała miejsce w kwietniu 2004r., kiedy to z braku zainteresowania ze strony przedsiębiorców zlikwidowana została podstrefa w Chełmie. W wyniku tych zmian ogólny obszar SSE Euro-Park Mielec w końcu 2005r. wynosił 707ha i podzielony był na 7 podstref, wśród których największa mielecka liczyła

²⁸<http://www.legnica.nowemiasto/wydarzenia/>; *Dziegieć lat...*, s. 120, 149-150.

²⁹ Dz. U. 1995, nr 107, poz. 526; *Dziesięć lat...*, s. 150.

³⁰ Tamże.

³¹ *Dziesięć lat...*, s. 57-58.

614ha, i zajmowała 87% jej całkowitej powierzchni³².

Zmiany te obliczone na pozyskanie nowych inwestorów nie były ostatnimi. Na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 2004r. zmieniono zasady przyznawania ulg w strefach. Odtąd każdy inwestor korzystający ze zwolnienia z podatku dochodowego winien zainwestować w strefie co najmniej 100 tys. euro i utworzone miejsca pracy miał utrzymać przez co najmniej 5 lat³³. Natomiast od 2005r. na mocy rozporządzenia ministra gospodarki i przemysłu docelowa ilość miejsc pracy w strefie została podwyższona do 10 tys. osób³⁴.

Częste zmiany prawne i organizacyjne nie sprzyjały szybkiemu rozwojowi strefy. Mimo to w 2001r. podjęło w niej działalność kilka nowych firm w tym Sanglass S.A. specjalizująca się w produkcji wyrobów ze szkła płaskiego do mebli, kabin prysznicowych oraz sprzętu AGD, Huta Mikołaj Sp. z o.o. produkująca stalowe pokrycia dachowe, oraz Zakład Produkcji Maszyn i Urządzeń RSM Sp. z o.o. produkująca maszyny do wytwarzania parapetów, rynien i paneli³⁵. W tym roku w strefie rozpoczęła też działalność firma Alukon Sp. z o.o. produkująca wyroby z aluminium i stali, w tym zbiorniki paliwowe, drzwi antywłamaniowe, kontenery, kadzie transformatorowe i obudowy aluminiowe, oraz PHU Mechanika Danuta & Adam Leśniak specjalizująca

się w produkcji i montażu stalowych hal przemysłowych i elementów konstrukcyjnych obiektów przemysłowych. Do końca 2001r. ogólne nakłady inwestycyjne w strefie przekroczyły 1,8 mld zł³⁶.

W tym i w następnych latach dużą aktywność organizacyjną i inwestycyjną nadal wykazywała ARP. S.A. Przy jej udziale powstała Euro-Kol. Sp. z o.o. zatrudniająca 10-12 osób i organizująca transport towarowy na bocznicę kolejowej w strefie. Udziały ARP S.A. w tej spółce wynoszą 51%, Kronospanu – 44%, a 5% należy do BRW Sp. z o.o. Duży udział ARP S.A. był również w utworzeniu dwóch innych firm Euro-Eko Sp. z o.o. i Euro-Energetyka Sp. z o.o. Obydwie rozpoczęły działalność w 2001r., pierwsza zajęła się obsługą infrastruktury wodno-ściekowej i odpadami w strefie, druga dystrybucją i przesyłaniem energii elektrycznej. W tym i w następnych latach ARP S.A. na terenie strefy prowadziła liczne prace modernizacyjne, remonty dróg, placów, ulic, sieci kanalizacyjnej, elektrycznej i gazowej. Przeciętnie 1 zł wydany przez ARP S.A. na modernizację i rozbudowę infrastruktury w strefie przyniósł 27,5 zł nakładów inwestycyjnych podmiotów działających w jej obrębie³⁷.

W 2002r. w SSE Euro-Park Mielec działalność rozpoczęło Polsko-Koreańskie Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe Joongpol Sp. z o.o.,

³² Tamże; <http://www.europark.com.pl>

³³ Dz. U. 2004, nr 218, poz. 2209.

³⁴ Dz. U. 2005, nr 81, poz. 710.

³⁵ *Dziesięć lat...*, s. 216-220.

³⁶ Tamże; <http://www.europark.com.pl/image/>

³⁷ *Dziesięć lat...*, s. 65, 96, 107-109, 218-221; <http://www.mielec.pl/przemysl/pracodawcy/>.

produkująca wyroby z tworzyw sztucznych, Stamet Zakład Mechaniczny S. Stachura produkujący części i podzespoły lotnicze, Helio. Com. S.A. produkująca wyroby z tworzyw sztucznych, Retech Sp. z o.o. produkująca między innymi elementy ze stali nierdzewnej, Zakłady Odzieżowe AG. Sp. z o.o. produkująca ubrania robocze, oraz Galewex Sp. jawna specjalizująca się w świadczeniu usług (cynkowanie, cynowaniu, niklowanie) W tym roku ogólne nakłady inwestycyjne w strefie przekroczyły 1,9 mld zł³⁸.

W 2002r. i w następnych latach działalność gospodarczą rozpoczęły pierwsze firmy w podstrefach zlokalizowanych w Sanoku, Jarosławiu i w Dębicy. W podstrefie sanockiej produkcję rozpoczęła Firma Centurion. Sp. z o.o. Zatrudnia ona ponad 100 osób i produkuje stolarkę wewnętrzną³⁹. Z kolei w podstrefie jarosławskiej firma Lear Automotive Poland Sp. z o.o. zatrudniła około 400 pracowników i rozpoczęła wytwarzanie tapicerki samochodowej, a w podstrefie dębickiej pojawiły się dwie firmy. Pierwsza Zakład Mechaniczny Rufus Sp. z o.o. produkuje metalowe wyroby, aparaturę elektryczną, wyroby gumowe i akcesoria do samochodów i ciągników rolniczych, druga Tvimat Sp. z o.o. produkuje wyroby chemiczne, gumowe i z tworzyw sztucznych. Obydwie firmy od gminy Dębica nabyły 2,4ha ziemi i zobowią-

zały się zatrudnić po co najmniej 65 pracowników⁴⁰.

Wymienione podstrefy w ogólnej strukturze nakładów inwestycyjnych oraz w zatrudnieniu nie odgrywają jednak większej roli. Największa podstrefa mielecka skupia około 99% kapitałów i 97% pracowników SSE Euro-Park Mielec. Do końca 2003r. nakłady inwestycyjne przekroczyły w niej 2 mld zł, a rok później 2,2 mld zł⁴¹.

W 2004 i w 2005r. ARP S.A. kolejnym firmom wydała zezwolenia na działalność w strefie. W porównaniu do lat poprzednich nie były to firmy duże, lecz głównie średnie i małe i taka tendencja utrzymała się w dalszych latach. Ogółem do końca 2004r. w SSE Euro-Park Mielec wydano 73 zezwolenia, a do końca następnego roku 109 zezwoleń na działalność gospodarczą. W końcu 2005r. ogólne nakłady inwestycyjne w strefie przekroczyły 2,3 mld zł⁴².

W analizowanym okresie w strefie rozpoczęły też działalność formy, które nie otrzymały stosownych zezwoleń. Były to przeważnie firmy małe, lub średnie zajmujące się między innymi świadczeniem usług w zakresie transportu, monitoringu, ochrony mienia, osób, serwisu i montażu urządzeń telekomunikacyjnych, wdrażaniem oprogramowania, produkcji elementów stalowych. Silva

⁴⁰ *Dziesięć lat...*, s. 59-60; <http://www.debi-ca.pl/gospodarka>

⁴¹ <http://www.europark.com.pl/image/>.

⁴² <http://www.europark.com.pl/efekty/inwestorzy/>. <http://www.paiz.gov.pl>. Specjalne Strefy Ekonomiczne na koniec 2005 r.

³⁸ Tamże.

³⁹ *Dziesięć lat...*, s. 216-218; <http://www.sanok.pl/gospodarka/>.

Sp. z o.o. przejęła organizację transportu drogowego, Tele Net Sp. z o.o. należąca od 2005r. do grupy Multimedia Polska prowadzi usługi w zakresie telekomunikacji, Termo-Organika Sp. z o.o. prowadzi produkcję izolacyjnych płyt styropianowych, Firma Handlowo-Usługowa Iskierka realizuje usługi hotelarskie i gastronomiczne, Kobra, Bezpól i Dozorbud to firmy ochroniarskie, a Arras, Skarem i Błysk zajmują się utrzymaniem czystości na terenie strefy. Na jej obszarze funkcjonują też 4 placówki bankowe (BPH, Bank Pekao, Bank Millennium, Skok-Centrum) 6 firm logistycznych (Welz, International Spedition, Trans Bos, PZL- Mielec Cargo, PKS cargo, Pariba, Firma Transportowo-Handlowa Mirosław Mikiera), Agencja Celna Terminal Mielec Sp. z o.o., Urząd Celny w Stalowej Woli oddział w Mielcu, przychodnia medyczna i 1 firma informatyczna. Firmy te przeważnie zatrudniają nie więcej niż po 10 pracowników, i nie odgrywają większej roli w strukturze zatrudnienia na terenie strefy⁴³.

Największe jednak firmy działające na jej obszarze znacznie przekroczyły deklarowane zatrudnienie. Przykładowo na koniec 2004r. firma Lear Automotive deklarująca zatrudnienie 500 osób, faktycznie zatrudniała 2 170 pracowników, BRW deklarowała zatrudnienie 400 pracowników, a rzeczywiście zatrudniła 1535

osób, Kamax deklarował zatrudnienie 200 pracowników, a zatrudnił 1123, a Firma Henryk Bury początkowo zatrudnienie z 250 zwiększyła do 716 pracowników. Wyższe od deklarowanego było zatrudnienie w wielu innych firmach. W końcu Krono-Wood zatrudnił 432 pracowników, Kirchhoff Polska 375, Geyer & Hosoya 246, a Tarapata Sp. z o.o., która założył Jana Tarapaty na bazie wydziału produkcyjnego odkupionego od WSK PZL-Mielec zatrudniła 200 pracowników. Firmy zwiększając zatrudnienie bezpośrednio oddziaływały na skalę bezrobocia w Mielcu i regionie mielecki⁴⁴.

Największe firmy działające w SSE Euro-Park Mielec miały też duży udział w nakładach inwestycyjnych i w tworzeniu środków trwałych. Przykładowo do końca września 2004r., ogólne nakłady inwestycyjne firmy Krono-Wood w strefie wynosiły 859 809 tys. zł, Melnox – 258 439 tys. zł, BRW – 228,514 tys. zł, a Lear Automotive 79 788 tys. zł. Ważniejsze dane odnoszące się do tych firm zawiera tabela 1.

Duże firmy w zasadniczym stopniu wpływały nie tylko na zatrudnienie i skalę inwestycji, ale i na ogólne oblicze Mielca i strukturę jego przemysłu. Dzięki nim przełamana została monokultura przemysłowa miasta, wydatnie poprawił się jego wizerunek w regionie i w kraju, a na terenach wchodzących w skład strefy

⁴³ <http://www.europark.com.pl/> /Lista wszystkich firm funkcjonujących w SSE Mielec; *Dziesięć lat...*, s. 107-112; 220-223.

⁴⁴ *Dziesięć lat...*, s. 173. Firma Tarapata Sp. z o.o. produkuje wyroby tłoczone, obudowy do pralek i podzespoły motoryzacyjne

Tabela 1. Wybrane cechy ekonomiczne największych podmiotów działających na terenie SSE Euro-Park Mielec. (Stan na 30 września 2004 r.)

Firma	Zatrudnienie	Nakłady inwestycyjne w tys. zł	Nakłady inwestycyjne na 1 zatrudnionego w tys. zł	Wartość środków trwałych na koniec 2003 r. w tys. zł	Suma zysków /strat 1998-2003 w tys. zł
Lear Automotive	2 170	79 788	36,8	54 188	360 930
BRW	1535	228 514	148,9	134 678	343 456
Kamax Mielec	1123	22 592	20,1	15 829	1 348
Henryk Bury	716	49 685	69,4	40 250	8 775
Krono-Wood	432	859 809	1 990,3	595 492	33 606
Kirchhoff	375	96 639	257,7	52 635	49 372
Geyer & Hosaya	246	9 992	40,6	7 866	4 767
Tarapata	200	4 541	22,7	-	-
Agmar - Telecom	190	13 063	68,8	7 513	14 395
Melnox	148	258 439	1 764,2	172 710	-56 563
Mondi Bags	142	25 030	176,3	20 310	25 009
Zielona Budka	126	33 191	263,4	24 688	8 332
Fakro-WDF	125	3 744	30,0		-

Źródło: *Dziesięć lat...*, s. 173; Monitor Polski B.

uksztaltowała się nowa struktura przemysłu.

W końcu 2005r. zakłady branży lotniczej i motoryzacyjnej stanowiły w niej 23%, metalowej – 20%, tworzyw sztucznych – 15%, budowlanej – 13%, poligraficznej i opakowań – 7%, przetwórstwa drewna – 7%, elektro-

nicznej – 6%, tekstylnej – 4%, spożywczej – 3%, a pozostały odsetek inne zakłady. 67% kapitału zainwestowanego w strefie stanowił kapitał zagraniczny, a 33 kapitał krajowy⁴⁵.

⁴⁵ http://www.com.pl./Efekty_funkcjonowanie_strefy/.

W końcu 2005r. SSE Euro-Park Mielec zatrudniała już ponad 11tys. pracowników i pod tym względem ustępowała jedynie Katowickiej i Wałbrzyskiej SSE. Pod względem ogólnego obszaru SSE Euro-Park Mielec ustępowała trzem innym strefom, a pod względem nakładów inwestycyjnych Katowickiej SSE i Wałbrzyskiej SSE. Ogólny stan SSE istniejących w Polsce w końcu 2005 r. zawiera tabela 2.

IV. Wpływ strefy na otoczenie i środowisko naturalne

SSE Euro-Park Mielec pozwoliła przezwyciężyć podstawowa słabość gospodarki Mielca – jej uzależnienie od jednego dużego przedsiębiorstwa państwowego. W ciągu 10 lat Mielec zmieniła w ośrodek o zróżnicowanej strukturze branżowej. Nadal pozostaje miastem przemysłowym, ale jego sytuacja ekonomiczna

Tabela 2. Specjalne Strefy Ekonomiczne w Polsce w końcu 2005 r.

L. p.	Nazwa SSE	Obszar w ha	Wydane zezwolenia	Nakłady inwestycyjne w tys. zł	Utworzone miejsca pracy
1.	Kamienogórska	241,14	26	606,0	2329
2.	Katowicka	1156,23	118	7 713,9	21690
3	Kostrzyńsko-Słubicka	804,54	70	1 029,3	7241
4	Krakowska	262,79	21	463,1	3823
5	Legnicka	416,80	41	2 780,5	5385
6	Łódzka	383,00	59	2 061,8	3380
7	Mielecka	707,13	73	2 363,2	11003
8	Pomorska	382,82	42	1 428,8	10252
9	Słupska	210,02	27	135,6	1541
10	Starachowicka	329,75	45	372,5	4830
11	Suwalska	288,75	62	478,1	3739
12	Tarnobrzaska	1105,16	81	1 070,5	10306
13	Wałbrzyska	745,90	59	4 596,5	18789
14	Warmińsko-Mazurska	524,07	43	597,2	5960
Ogółem		7 558,28	767	25 707,0	112 168

Źródło: [http:// www.magip.gov.pl/Specjalne Strefy Ekonomiczne](http://www.magip.gov.pl/Specjalne%20Strefy%20Ekonomiczne) na koniec 2005 r.

nie jest już determinowana przez jedno przedsiębiorstwo. Do dywersyfikacji gospodarki miasta i powiatu przyczyniły się efekty mnożnikowe generowane przez firmy SSE, a ich skutkiem jest rozwój licznych firm usługowych, handlowych, budowlanych i innych.

Całkowicie powiódł się plan zagospodarowania majątku przemysłowego i infrastruktury WSK-PZL Mielec. Dzięki SSE nastąpiło uporządkowanie sytuacji własnościowej, zagospodarowaniu uległy nieruchomości, rozbudowana została infrastruktura. Strefa rozwijając się na terenie upadającego zakładu nie tylko utrzymała, ale i rozszerzyła tereny przemysłowe na obszarze miasta. Nowe inwestycje uatrakcyjniły krajobraz przemysłowy Mielca, dzięki czemu dominują w nim nowe lub zmodernizowane obiekty, a nie stare zdekapitalizowane budowle⁴⁶.

Od podstaw w strefie wzniesiono 26 nowych zakładów pracy, co wydatnie pozwoliło na ograniczenie bezrobocia. W 2005r. bezrobocie w powiecie mieleckim wynosiło 14,4%, w woj. podkarpacki 18% , a w Polsce 18,3⁴⁷.

Każde 1000 miejsc pracy utworzonych w zakładach produkcyjnych SSE Euro-Park Mielec przyczyniło się do powstania dalszych około 350 miejsc pracy w otoczeniu lokalnym poza strefą. W sumie poza strefą wygenerowanych zostało około 3,5 tys. nowych miejsc pracy. Urucho-

mienie strefy spowodowało potrzebę wznowienia lub rozbudowy różnych obiektów. Dzięki niej wszczęto wstrzymaną od kilku lat budowę szpitala i nowoczesnego wysypiska śmieci. Duży wysiłek inwestycyjny związany jest z przebudową sieci drogowej w Mielcu. Powstały nowe lub zmodernizowane drogi o łącznej długości około 10 km, nowe ciągi piesze i rowerowe, oraz parkingi o powierzchni ponad 20 tys.m². Ożywiły się kluby sportowe wspomagane finansowo przez BRW Melex, Joongpol, Euro-Energetykę, instytucje opieki nad dziećmi wspomagane przez Alukton, Retech, Spiroflex, instytucje kulturalne wspomagane przez BRW, Kirchhoff, Melnox i inne firmy. Zwiększyły swoje dochody biura projektowe, biura nieruchomości, banki, podatki od dochodów osobistych i od nieruchomości wydatnie zasilają budżet miasta. Około 89% mieleczan postrzega pozytywne strony istnienia strefy⁴⁸.

Niewątpliwie SSE stanowi punkt zwrotny w dziejach Mielca przełomu XX i XXI w. Jej wpływ na środowisko naturalne jest mniej szkodliwy, aniżeli byłby WSK-PZL Mielec, a średnie natężenie hałasu w mieście nie przekracza 60 decybeli. Jak wspomniano strefa miała być obszarem pilotażowym, doświadczalnym, a stała się trwałym elementem życia społeczno-gospodarczego Mielca, województwa podkarpackiego i całego kraju.

⁴⁶ *Dziesięć lat...*, s. 198.

⁴⁷ Dane GUS.

⁴⁸ *Dziesięć lat...*, s. 182, 197; <http://www.arp.com.pl>; <http://www.europark.com.pl>.

Summary

Special Economic Zones (SEZ) stand for the areas separated out of the rest of Poland and allocated for business activity on preferential terms and conditions. Such zones are subject to special administrative treatment. Pursuant to some acts and secondary legislature, numerous allowances and tax exemptions apply to investors who make investments there. The first Polish SEZ was established in Mielec in 1995. Next zones were established in Katowice, Suwałki, Legnica, Łódź, Wałbrzych, Słupsk, Tarnobrzeg, Krakow and in a few more towns with high unemployment rate and dominance of industry. By the end of 2000, 13 SEZs were established in Poland. Approximately 29,000 employees were employed there. Then, SEZs changed, new investors appeared. Regulations governing the said zones were changed. In the end of 2005, there were 14 SEZs in Poland. 112,000 employees were hired there. Investment outlay in such zones exceeded PLN 25 billion.

SEZs changed the economic image of many regions in Poland. Various domestic and foreign companies appeared there. Their infrastructure was developed. Demand for building, security and cleaning services grew. The role of SEZ in the economic growth of Poland is significant and it will even grow in the nearest future.

Nota o autorze:

*dr hab. Marian Kozaczka,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana
Pawła II, Wydział Zamiejscowy Nauk o
Społeczeństwie w Stalowej Woli – Instytut
Ekonomii, Katedra Teorii i Polityki
Ekonomicznej.*

Rynek ubezpieczeń gospodarczych jako element rynku finansowego

The market of economic insurances as the element of financial market

dr Jarosław Przybytniowski

I. Wstęp

Celem artykułu jest prezentacja europejskiego rynku ubezpieczeń gospodarczych jako elementu systemu finansowego.

System finansowy w gospodarce rynkowej to mechanizm współtworzenia siły nabywczej oraz jej przepływu między niefinansowymi podmiotami gospodarczymi. W jego skład wchodzi: instrumenty finansowe, rynki finansowe, instytucje finansowe oraz zasady określające sposób ich funkcjonowania¹. Główne segmenty systemu gospodarczo-financego obejmują trzy jego obszary.

II. Rola systemu finansowego w gospodarce

System finansowy pełni istotne funkcje związane z transferem kapitału od podmiotów posiadających jego nadwyżki do podmiotów, które go poszukują. System finansowy jest,

więc pośrednikiem między podmiotami gospodarki realnej. Oprócz współudziału w kreowaniu siły nabywczej i umożliwienia jej przepływu pomiędzy niefinansowymi podmiotami gospodarczymi można wyróżnić siedem podstawowych funkcji, jakie w gospodarce rynkowej pełni system finansowy. Są to²:

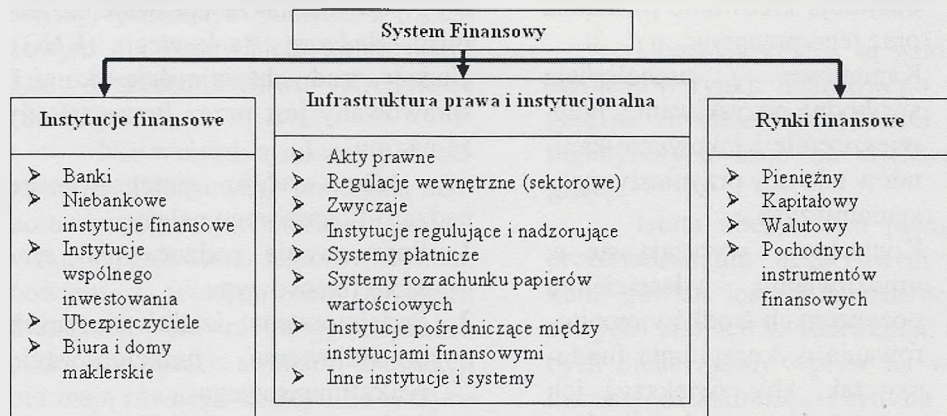
1. Funkcja oszczędnościowa – polega na zapewnieniu potencjalnie zyskowych inwestycji o niskim poziomie ryzyka podmiotom lokującym swoje oszczędności na rynku finansowym.
2. Funkcja polegająca na gromadzeniu zasobów finansowych – ramach tej funkcji rynki finansowe oferują możliwość utrzymania wartości posiadanych zasobów finansowych.
3. Funkcja zapewniająca płynność aktywów finansowych – polega na umożliwieniu pozyskiwania funduszy w drodze zamiany papierów

¹ (red) *System finansowy w Polsce. Lata dziewięćdziesiąte*, B. Pietrzaka, Z. Pogańskiego, Warszawa 2000 Polskie Wydawnictwo Naukowe, s. 17-18.

² (red) *Rozwój systemu bankowego w latach 2002 – 2003*, J. Osiński., P. Wyczański, D. Tymoszko, A. Grąt, Narodowy Bank Polski, Warszawa grudzień 2004, s 12 i nast

Rynek ubezpieczeń gospodarczych jako element rynku finansowego

Schemat 1. System finansowy.

Źródło: (por) Tyniula I. *Rynek pieniężny*. Studium Bankowości t. II, Gdańsk 2001. Gdańska Akademia Bankowa, s. 150.

wartościowych i innych aktywów finansowych na gotówkę, z niskim ryzykiem straty podczas dokonywania takiej operacji.

4. Funkcja kredytowa – zapewniająca podaż kredytu do celów konsumpcyjnych oraz inwestycyjnych.
5. Funkcja płatnicza – zapewnia funkcjonowanie mechanizmu płatności dla podmiotów dokonujących transakcji.
6. Funkcja ochrony przed ryzykiem – polegająca na stwarzaniu możliwości zabezpieczenia przed różnymi rodzajami ryzyka kontrahentom, konsumentom i podmiotom sektora rządowego.
7. Funkcja transmisji polityki gospodarczej – umożliwia transmisję polityki gospodarczej oraz osiągnięcie jej celów, takich jak wysoka stopa zatrudnienia, niski poziom inflacji i stabilny wzrost gospodarczy.

Do istotnych funkcji systemu finansowego należy dodać obniżanie kosztów transakcyjnych, które ma decydujące znaczenie dla efektywności funkcjonowania systemu ekonomicznego. Koszty transakcyjne związane są głównie z próbą zmniejszenia niepewności w procesach gospodarczych (w drodze pozyskania najbardziej wiarygodnych informacji dotyczących stron zawierających transakcję). Z kosztami transakcyjnymi wiąże się także problem asymetrii informacji. Asymetria informacji wpływa, bowiem na koszty pozyskania i przetwarzania informacji.

Istotnym zadaniem systemu finansowego jest integrowanie działalności podmiotów występujących w gospodarce. Odbywa się ono poprzez pełnienie opisanych powyżej funkcji. W literaturze przedmiotu można spotkać różne klasyfikacje tych funkcji. Jedną z nich, jest podział na funkcje:

1. Monetarne – (pieniężne) obejmują kreowanie pieniądza oraz jego przepływ,
2. Kapitałowe – umożliwiają swobodne pozyskiwanie, przemieszczanie i lokowanie kapitałów tak, aby przyniosły maksymalny zysk,
3. Kontrolne – wyrażają się w umożliwianiu właścicielom pożyczonych środków monitorowania wykorzystania funduszy tak, aby zwiększyć ich wartość i prawdopodobieństwo odzyskania.

III. Nadzór nad rynkiem finansowym

Kraje należące do UE posiadają różne rozwiązania w zakresie nadzoru nad rynkami finansowymi. Zintegrowany model nadzoru oznacza, że kontrola nad wszystkimi segmentami rynku finansowego jest skoncentrowana w jednej instytucji. W modelu sektorowym nadzór i regulacja poszczególnych segmentów rynku leży w gestii różnych instytucji. W polskim systemie finansowym model sektorowy funkcjonował do 19 września 2006 roku. Zgodnie z treścią ustawy z 21 lipca 2006 roku o nadzorze nad rynkiem finansowym³ powstała Komisja Nadzoru Finansowego (KNF) będąca zintegrowaną formą nadzoru. Przejęła ona kompetencje Komisji Papierów Wartościowych i Giełd (KPWiG) oraz Komisji Nadzoru Ubezpieczeń i Funduszy Emerytal-

nych (KNUiFE), a od 1 stycznia 2008 roku przejmie także uprawnienia Komisji Nadzoru Bankowego (KNB). Nadzór nad działalnością komisji sprawowany jest przez Prezesa Rady Ministrów.

Do zadań zintegrowanego nadzoru finansowego należy:

1. Sprawowanie nadzoru nad rynkiem finansowym;
2. Podejmowanie działań służących prawidłowemu funkcjonowaniu rynku finansowego;
3. Podejmowanie działań służących prawidłowemu funkcjonowaniu rynku finansowego;
4. Podejmowanie działań mających na celu rozwój rynku finansowego i jego konkurencyjności;
5. Podejmowanie działań edukacyjnych i informacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego;
6. Udział w przygotowaniu projektów aktów prawnych w zakresie nadzoru na rynku finansowym;
7. Stwarzanie możliwości polubownego i pojednawczego rozstrzygania sporów pomiędzy uczestnikami rynku finansowego, w szczególności sporów wynikających ze stosunków umownych między podmiotami podlegającymi nadzorowi Komisji, a odbiorcami usług świadczonych przez te podmioty.⁴

Celem nadzoru jest zapewnienie prawidłowego funkcjonowania systemu finansowego, jego stabilności, bezpieczeństwa oraz przejrzysto-

³ Dz.U.Nr157, poz.1119

⁴ www.bip.gov.pl, wrzesień 2006

ści i zaufania do rynku. Na dzień dzisiejszy, jednolitym nadzorem finansowym nie będą objęte Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo- Kredytowe (SKOK).

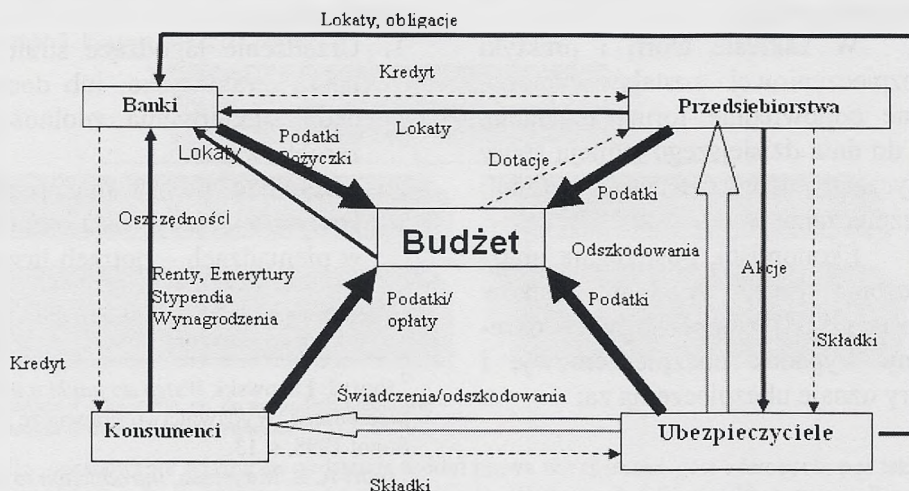
Nie wszystkie sektory polskiego rynku finansowego podlegają nadzorowi i regulacji. Potrzeba nadzorowania i regulowania sektorów wynika, bowiem z występowania asymetrii informacji. Na niektórych rynkach podmioty będące stronami transakcji nie mają równego dostępu do wszystkich istotnych informacji, które mogą wpłynąć na podejmowane przez nie decyzje. Taka sytuacja rodzi potrzebę ochrony. W wypadku, gdy kontrahentami są podmioty równorzędne, potrzeba ochrony nie występuje (jako przykład można podać rynek między-bankowy)⁵.

IV. Ubezpieczenia

Ubezpieczenia - są jednym z elementów rynku finansowego. Polegają na zasadzie rozdzielenia strat pojedynczych osób na większą ich grupę.

Istota ubezpieczeń polega na przeciwdziałaniu negatywnym skutkom zjawisk losowych (zdarzeń losowych) oraz ich konsekwencji, mających niekorzystny wpływ na wyniki ludzkiej działalności, czyli na kompensacji finansowej strat – szkód, jakie powstają w wyniku wypadków ubezpieczeniowych, rekompensowanych za pośrednictwem specjalnego

Schemat 2. Ubezpieczenia jako element systemu finansowego państwa.

Źródło: (por) Łańcucki J., Rola ubezpieczeń w systemie finansowym państwa, [w:] Prawo Asekuracyjne, nr 2/1996.

⁵ Rozwój systemu..., s. 38

funduszu, który tworzony jest za pośrednictwem gromadzonych środków finansowych (składek ubezpieczeniowych) pochodzących od zagrożonych podmiotów.

Według Tadeusza P. Lenarta celem ubezpieczenia jest odtworzenie możliwości zaspakajania potrzeb na poziomie sprzed wypadku ubezpieczeniowego (zdarzenia losowego).⁶

Ubezpieczenia chroniąc działalność człowieka przed materialnymi skutkami zdarzeń losowych są ściśle zależne od warunków, w jakich działalność ta odbywa się, a także od tego, na czym ona polega. Jest odpowiednią formą zabezpieczenia się przedsiębiorcy lub innego podmiotu przed finansowymi skutkami zdarzeń losowych, które zagrażają nie tylko działalności gospodarczej człowieka, ale także jego życiu, poprzez przekazanie środków finansowych profesjonalnej instytucji, czyli przeniesienie ryzyka lub ryzyk z ubezpieczającego na ubezpieczyciela.

W zakresie teorii i praktyki ubezpieczeniowej zostały wypracowane odpowiednie formy działania, ale do dnia dzisiejszego istnieją spory dotyczące jednoznacznej definicji ubezpieczenia.

Ekonomiści, postrzegają ubezpieczenia przez pryzmat środków (teoria szkód) kompensujących określony wypadek ubezpieczeniowy, i który uznaje ubezpieczenia za:

1. Usługę⁷ mającą na celu wyrównanie finansowych szkód, wyrządzonych przez różne zdarzenia losowe.
2. Usługę umożliwiającą zastąpienie niepewnej, lecz wielkiej straty – szkody losowej, niewielką, lecz pewną – składką ubezpieczeniową⁸.
3. Operację, przez którą jedna strona (ubezpieczony) w zamian za opłatę składki zapewnia sobie lub osobie trzeciej – w przypadku zrealizowania się jakiegoś ryzyka – świadczenie, wypłacone przez ubezpieczyciela, który przejmując wielką liczbę ryzyk kompensuje je zgodnie z prawami statystyki.

Natomiast socjolog i psycholog, którzy w teorii ubezpieczenia, dopatrują się przede wszystkim elementu społeczno-psychologicznego (teoria potrzeb), a następnie dopiero ekonomicznego, przyjmują, że ubezpieczenie to:

1. Urządzenie łagodzące stratę majątku, utratę zysku, lub dochodu, bądź zmniejszenia zdolności do zarabkowania.
2. Wzajemne pokrywanie przypadkowych – dających się oszacować w pieniądzu – potrzeb licznych,

⁷ (por) J. Łazowski, *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*, Wydawnictwo Prawnicze LEX, Sopot 1998, s. 13.

⁸ (por) A. L. Mayerson, *Introduction to Insurance*, New York 1962, s. 17, [w:] E. Stroiński, *Ubezpieczenie na życie*, Wyższa Szkoła Ubezpieczeń i Bankowości, Warszawa 1996, s. 18.

⁶ www.e-abak.pl, listopad 2005.

w jednakowym stopniu zagrożonych jednostek.

W ujęciu prawnym – ubezpieczenie jest określonym stosunkiem prawnym, jaki został nawiązany poprzez zawarcie umowy ubezpieczenia pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w tym procesie, (ubezpieczycielem a ubezpieczającym).

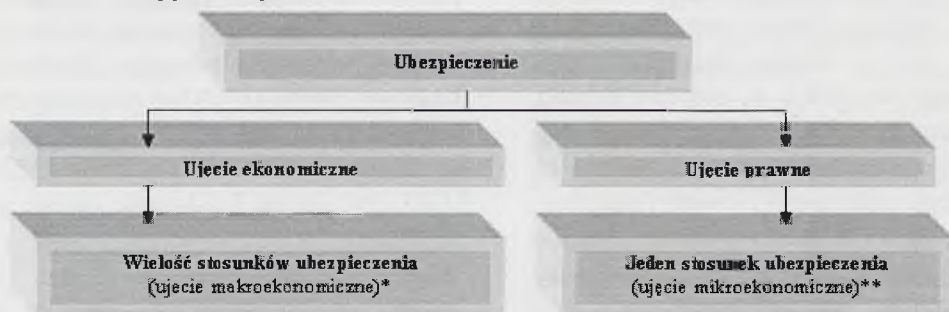
Uwzględniając interdyscyplinarny wymiar ubezpieczeń autor niniejszego artykułu opracował swoją definicję zgodnie, z którą: ubezpieczenie jest instrumentem ekonomicznym, służącym do minimalizacji i kompensacji strat poprzez proces łączenia się odpowiedniej liczby podmiotów narażonych na podobne zagrożenia (zdarzenia losowe). Dla określenia statystycznej prawidłowości, właściwej dla danego ryzyka, wymagana jest odpowiednio liczna populacja konsumentów zainteresowanych ochroną ubezpieczeniową przed określonym ryzykiem.

Umożliwia ona szacowanie wysokości cen ochrony ubezpieczeniowej i ustalenia wysokości składki ubezpieczeniowej. Świadomość ryzyka jest świadomością istoty ubezpieczenia i wpływa na świadomość składki ubezpieczeniowej, (czyli przezorności). Przezorność ubezpieczeniowa to świadome i celowe działanie służące zapobieganiu i przeciwdziałaniu negatywnym skutkom zdarzeń losowych. Zależy od cech indywidualnych jednostki. Występuje w większym natężeniu u jednostek o skłonnościach asekuranckich. Słabo jest zinternalizowana u jednostek o skłonnościach ryzykanckich.

V. Światowy rynek ubezpieczeń gospodarczych

Światowy rynek ubezpieczeniowy zlokalizowany jest na sześciu kontynentach. Uzależniony jest od rozwoju rynków poszczególnych kraj-

Schemat 3. Pojęcie ubezpieczenia

* - analiza w odniesieniu np. do gospodarki narodowej

** - analiza w odniesieniu do jednostki

Źródło: opracowanie własne na podstawie źródeł prawa ubezpieczeń gospodarczych; por także: E. Kowalewski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Wydanie 3, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz – Toruń 2006, s. 19

ów i zdeterminowany procesami zachodzącymi zarówno w działalności ubezpieczeniowej, jak też światowej gospodarce. Istnieją silne zależności pomiędzy poziomem rozwoju gospodarczego danego rynku, a czynnikiem gospodarczym.

Przypis składki ubezpieczeniowej w podziale na poszczególne kontynenty wskazuje na dominującą rolę Ameryki, Europy i Azji w sferze usług ubezpieczeniowych. Poziom rozwoju na tych kontynentach nie jest równomierny.

Na poziom rynku światowego, lub regionalnego w skali kontynentu wpływają – najbardziej rozwinięte rynki krajowe, np.: udział USA w rynku światowym wynosi ok. 40%, (a rok wcześniej wynosił ponad 37%), krajów Europy Zachodniej 31,5% (w porównaniu z rokiem 2001 wzrósł prawie o 1,5%), a Japonii wynosi, blisko – 17%, (co stanowi obniżenie w stosunku do roku 2001 o ponad 1,5%).⁹

Siedem najbardziej rozwiniętych państw świata zrzeszonych w tzw. G7 – miało prawie 79,05% udziału w rynku w zbiorze składki światowej. Kraje OECD zebrały 92,8% składki światowej. Znalazło to również odbicie w innych wskaźnikach ekonomiczno – ubezpieczeniowych np.: wysokości składki przypadającej na jednego mieszkańca, czy

udziale zbioru składki danego kraju w PKB¹⁰.

VI. Rynek ubezpieczeń gospodarczych w Unii Europejskiej

Wprowadzenie jednolitego rynku europejskiego w 1992 roku stworzyło zunifikowany obszar ekonomiczny z ludnością liczącą około 378,5 mln i łącznym produkcie brutto sięgającym 8 633 mld dolarów. Postawiło to siłę ekonomiczną Unii Europejskiej (European Union - UE) na równi z siłą Stanów Zjednoczonych i jest ponad dwukrotnie wyższe od Japonii.

Największym krajem UE są Niemcy z liczbą ludności ponad 82,5 mln, najmniejszy to Luksemburg i Malta, których ludność nie przekracza 0,4 mln mieszkańców.

Wskaźnik najsilniej różniący Europę to Produkt Krajowy Brutto (PKB) przypadający na jednego mieszkańca. Średni PKB czterech państw: Niemiec, Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch był ponad siedmiokrotnie wyższy niż średni Produkt Krajowy Brutto (PKB) w pozostałych państwach Unii. PKB Hiszpanii kształtujący się na poziomie 653 USD, był ponad 3,5-krotnie większy

⁹ Na podstawie European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 data

¹⁰ (por) J.W. Przybytniowski., *Ilościowo – jakościowe aspekty rozwoju ubezpieczeń gospodarczych w Polsce na tle procesów globalizacji gospodarki światowej* [w:] K. Ortyński, *Procesy integracyjne w Europie a ubezpieczenia w Polsce*, Instytut Ubezpieczeń i Prewencji Politechniki Radomskiej, Radom 2003, s 29 i nast.

niż w Polsce (191 USD). Znaczące zmiany w porównaniu z rokiem poprzednim dotyczą poziomu inflacji w poszczególnych krajach. Generalnie uległa ona obniżeniu, ale tendencja taka wyraźniej zarysowała się wśród państw, które 01.05.2004 r., weszły do Unii, niż u jej dotychczasowych członków.¹¹

Unifikacja prawa UE pozwoliła na wykreowanie standardów, które pomimo dużego zróżnicowania rynków wewnętrznych państw członkowskich, zintegrowały te rynki ze sobą.

Rozwój ubezpieczeń zdeterminowany jest przez czynniki:

1. Ekonomiczne – związane z poziomem rozwoju ekonomicznego danego kraju, poziomem PKB, inflacją, zamożnością gospodarstw domowych itp.,
2. Systemowe – związane z rozwiązaniami systemowymi w zakresie zabezpieczenia społecznego, zwłaszcza ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych,
3. Kulturowe – odwołujące się do świadomości i tradycji ubezpieczeniowej danego społeczeństwa,
4. Ubezpieczeniowe – wynikające z zasad i sposobu funkcjonowania rynku ubezpieczeniowego np. zakres ubezpieczeń obowiązkowych, jakość i dostępność produktów ubezpieczeniowych, sieć placówek świadczących usługi ubezpie-

czeniowe, jakość infrastruktury ubezpieczeniowej itp.

Europa podobnie jak inne kontynenty stanowi rynek ekonomicznie bardzo zróżnicowany. Dynamika zmian poszczególnych parametrów charakteryzujących ten rynek nie jest jednakowa.

Przypis składki ogółem na koniec 2005 roku w krajach Europy Zachodniej był ponad 26-krotnie wyższy niż w krajach Europy Wschodniej. Podobne zjawisko można było obserwować na rynku amerykańskim: przypis składki ogółem w Ameryce Północnej był 21 razy wyższy niż w Ameryce Południowej. Na rynku azjatyckim przypis składki w Japonii był o ponad 200 000 mln USD wyższy niż w krajach Azji Płd. i Wsch. oraz 30-krotnie wyższy niż w krajach Azji Mniejszej. Składka przypisana brutto pozyskana w Europie stanowiła na koniec 2005 roku 37,6% udziału w rynku światowym. Udział Ameryki wynosił 37,4%, a Azji 22,2%. Najwyższy udział składki przypisanej brutto w PKB (8,0%) zanotowano na rynku amerykańskim, najmniejszy natomiast na rynku afrykańskim (4,8%). Najwyższa składka na jednego mieszkańca przypadła w Australii i Oceanii (1789,3 USD) i była porównywalna ze składką przypadającą na jednego mieszkańca Europy i Ameryki¹²

¹¹ Na podstawie European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 date

¹² Opracowanie na podstawie European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 date

Przy podziale na organizacje światowe najwyższy przypis składki na koniec 2005 roku odnotowały kraje ODCE (3 110 856 mln USD). Członkowie grupy G7 uzyskali przypis składki na poziomie 2 557 021 mln. USD. Piętnaście państw członkowskich UE generowało przypis na poziomie 1 176 741 mln. USD, natomiast 25 państw UE na poziomie 1 200 030 mln. USD.

Wśród 25 największych światowych przedsiębiorstw finansowych, dziesięć było związanych z ubezpieczeniami. Dla siedmiu spośród nich, kraj pochodzenia był usytuowany w Europie.

Jedno przedsiębiorstwo wywodziło się z Japonii, a dwa z USA. W grupie dziesięciu największych światowych przedsiębiorstw ubezpieczeniowych aż osiem pochodzi z państw europejskich, jedno z Japonii i jedno z USA.

Analogicznie sytuacja przedstawia się w dziale I – ubezpieczeń na życie. Jednakże w dziale II – ubezpieczeń majątkowych i pozostałych osobowych dominacja przedsiębiorstw europejskich nie jest już tak zdecydowana. Wśród przedsiębiorstw ubezpieczeń działu II, pięć pochodzi z USA, jedno z Japonii, cztery z Europy.¹³

Elementem charakterystycznym dla poziomu rozwoju rynku ubezpieczeniowego jest liczba pod-

miotów prowadzących działalność operacyjną. W krajach wysoko rozwiniętych nie obserwuje się znaczących zmian związanych z liczebnością zakładów ubezpieczeniowych. Ogólnoswiatowe tendencje wskazują na konsolidację rynków ubezpieczeniowych i ograniczanie liczby podmiotów działających na rynkach krajowych.

W porównaniu z rynkami dotychczasowych członków UE, na polskim rynku, pomimo jego dynamicznego rozwoju działalność operacyjną prowadzi niewielka liczba ubezpieczycieli. Jednakże w porównaniu z państwami, które weszły w struktury unijne po 01.05.2004 r., pozycja Polski w tym zakresie jest dominująca.

Zmiana liczby zakładów ubezpieczeń w poszczególnych krajach UE przekłada się na zmiany w liczbie osób zatrudnionych w tych przedsiębiorstwach. Jednakże poziom zatrudnienia jest wartością specyficzną dla danego kraju. Wśród starych członków Unii zauważa się tendencję spadkową. Natomiast na przestrzeni lat 1993-2004 kraje przyjęte do Unii w 2004 roku wykazują tendencję wzrostową. W Polsce zakłady ubezpieczeń od 1993 roku do 2001 roku zwiększały zatrudnienie. Natomiast od roku 2002 obserwuje się jego redukcję. Największym rynkiem pracy w zakresie ubezpieczeń jest rynek niemiecki i angielski. Rynek polski w zakresie zatrudnionych pracowników ilościowo zbliżony jest do rynku węgierskiego.

Pracownicy zakładów ubezpieczeń ogółem w populacji stanowią 0,9%. Największy udział pracowni-

¹³ Opracowanie na podstawie danych European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 date

Rynek ubezpieczeń gospodarczych jako element rynku finansowego

ków zakładów ubezpieczeń w populacji kraju ma Hiszpania (10,8%) i Grecja (8,6%). Natomiast najmniejszy

Cypr (0,2%), Luksemburg (0,6%) oraz Polska i Włochy (0,7%).

Tabela 1. Największe przedsiębiorstwa finansowe w świecie.

Przedsiębiorstwo	Przychody (w \$)		Zmiana w%	Rodzaj działalności	Kraj pochodzenia
	2004	2005			
General Electric	152,866	157,153	102,8	Finansowa	U.S.
ING Grup	105,886	138,235	130,6	Ubezpieczenia	Holandia
Citigroup	108,276	131,045	121,0	Bank	U.S.
AXA	121,606	129,839	106,8	Ubezpieczenia	Francja
Allianz	118,937	121,406	102,1	Ubezpieczenia	Niemcy
Fortis	75,518	112,351	148,8	Bank	Belgia/Holandia
Credit Agricole	58,825	110,765	188,3	Bank	Francja
American International Group	97,987	108,905	111,1	Ubezpieczenia	U.S.
Assicurazioni Generali	83,268	101,404	121,8	Ubezpieczenia	Włochy
HSBC Holdings	72,550	93,494	128,9	Bank	U.K.
Aviva	73,025	92,579	126,8	Ubezpieczenia	U.K.
BNP Paribas	68,654	85,687	124,8	Bank	Francja
UB	56,918	84,708	148,8	Bank	Szwajcaria
Bank of America Corp.	63,324	83,980	132,6	Bank	U.S.
Berkshire Hathaway	74,382	81,663	109,8	Ubezpieczenia	U.S.
J.P. Morgan Chase & Co.	56,931	79,902	140,3	Bank	U.S.
Deutsche Bank	55,670	76,228	136,9	Bank	Niemcy
HBOS	47,756	75,799	158,7	Bank	U.K.
Prudential	47,056	74,745	158,8	Ubezpieczenia	U.K.
Dexia Group	20,292	72,814	358,8	Bank	Belgia
Credit Suisse	58,825	72,193	122,7	Bank	Szwajcaria
Royal Bank of Scotland	59,750	71,164	119,1	Bank	U.K.
Zurich Financial Services	59,678	67,186	112,6	Ubezpieczenia	Szwajcaria
Societe Generale	32,411	64,442	198,8	Bank	Francja
Nippon Life Insurance	60,521	61,158	101,1	Ubezpieczenia	Japonia

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 date

VII. Składka przypisana brutto

Parametrem charakteryzującym działalność ubezpieczeniową jest poziom składki przypisanej brutto. Cechuje go znaczne zróżnicowanie.

Na przestrzeni lat 1992 – 2005 dynamika składki przypisanej brutto jest dodatnia we wszystkich krajach za wyjątkiem Wielkiej Brytanii w 2005 roku. Największą dynamikę na przestrzeni lat zanotowały: Słowenia

(6,8%), Słowacja (6,6%) oraz Polska (6,1%), a najmniejszą Niemcy (1,7%).

Najsilniejszą pozycję od 1992 roku utrzymuje rynek brytyjski. Do 2003 roku pozycję drugą zajmował rynek niemiecki, a trzecią francuski. W 2004 roku państwa te zamieniły się miejscami. Udział rynku polskiego w

1992 roku wynosił 0,3%, natomiast w 1999 roku wzrósł do 0,7% i zatrzymał się na tym poziomie na kolejne lata. Najmniejszy udział w rynku w składce przypisanej brutto krajów Unii Europejskiej ma rynek cypryjski. 0,1%.

Tabela 2. Największe przedsiębiorstwa ubezpieczeniowe w świecie

Przedsiębiorstwo	Przychody (w \$)		Zmiana w%	Rodzaj działalności Ubezpieczeniowej	Kraj pochodzenia
	2004	2005			
ING Group	105,886	138,235	130,6	Dział I	NL
AXA	121,606	129,839	106,8	Dział I	FR
Allianz	118,937	121,406	102,1	Dział II	DE
American International Group	97,987	108,905	111,1	Dział II	U.S.
Assicurazioni Generali	83,268	101,404	121,8	Dział I	IT
Aviva	73,025	92,579	126,8	Dział I	UK
Berkshire Hathaway	74,382	81,663	109,8	Dział II	U.K.
Prudential	47,059	74,745	158,8	Dział I	UK
Zurich Financial Services	59,678	67,186	112,6	Dział II	CH
Nippon Life Insurance	60,521	61,158	101,1	Dział I	JP

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 date

Na tle państw, które wstąpiły do Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku Polska odnotowała najwyższy wskaźnik składki przypisanej brutto. Był on dwukrotnie wyższy niż u drugich w kolejności Czech. Najmniejszą składkę przypisaną brutto uzyskała Estonia.

Udział procentowy składki przypisanej brutto w PKB poszczególnych krajów europejskich nie jest jednakowy i nie we wszystkich krajach odznacza się podobnymi prawidłowościami.

W Wielkiej Brytanii w latach 2000-2005 ulega on sukcesywnie

zmniejszeniu (z 16,3% w 2000 roku do 12,9% w 2005 roku). W Portugalii odznacza się wzrostem (6,1% w 2000 roku do 9,2% w 2005 roku). Natomiast w Polsce kształtuje się na względnie stałym poziomie (3% w 2000 roku, 3,1% w 2005 roku).

Dynamika udziału procentowego składki przypisanej brutto w PKB jest niezależna od stażu członkostwa w UE. Ujemną dynamikę wykazuje Wielka Brytania, Holandia a także Estonia, Węgry i Grecja. Dynamikę dodatnią odnotowała Portugalia, Niemcy, Słowacja i Słowenia.

Tabela 3. Procentowy udział w rynku w składce przypisanej brutto krajów UE. Polska na tle.

Kraj	2004	2003	2001	2000	1999	1996	1995	1992	Zmiana 04/03
GB	24,8%	24,0%	31,9%	30,4%	28,2%	21,8%	18,8%	24,1%	103,3%
FR	16,9%	16,5%	14,7%	16,1%	16,0%	20,7%	21,2%	18,4%	102,4%
DE	16,2%	17,1%	16,3%	16,5%	18,3%	21,9%	24,6%	22,6%	94,7%
IT	10,9%	11,3%	8,6%	8,3%	8,7%	6,7%	6,2%	6,8%	96,5%
NL	5,2%	5,4%	5,1%	4,9%	5,0%	5,4%	5,6%	5,6%	96,3%
ES	4,8%	4,8%	4,9%	5,0%	4,5%	4,4%	4,5%	4,7%	100,0%
BE	3,1%	3,0%	2,4%	2,5%	2,4%	2,2%	2,3%	2,3%	103,3%
SE	2,1%	2,2%	1,9%	2,1%	2,2%	2,1%	1,9%	2,3%	95,5%
DK	1,7%	1,7%	1,4%	1,4%	1,4%	1,7%	1,6%	1,6%	100,0%
IE	1,4%	1,4%	1,2%	1,3%	1,2%	0,9%	0,8%	0,8%	100,0%
FI	1,4%	1,5%	1,4%	1,4%	1,5%	1,5%	1,4%	1,3%	93,3%
PT	1,1%	1,1%	0,9%	0,9%	0,9%	0,9%	0,8%	0,6%	100,0%
LU	1,0%	0,9%	0,9%	0,8%	0,8%	0,6%	0,7%	0,2%	111,1%
PL	0,7%	0,7%	0,7%	0,7%	0,7%	0,4%	0,3%	0,3%	100,0%
GR	0,4%	0,4%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	100,0%
CZ	0,4%	0,4%	0,3%	0,2%	0,3%	0,2%	0,2%	0,2%	100,0%
HU	0,3%	0,3%	0,2%	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,2%	100,0%
SI	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	200,0%
SK	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	100,0%
CY	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 date

Tabela 4. Udział % składki przypisanej brutto w PKB. Polska na tle niektórych krajów UE.

Kraj	2000	2001	2002	2004	2005	Dynamika 05/00	Dynamika 05/04
GB	16,3%	14,4%	14,8%	12,5%	12,9%	0,79	103,2%
NL	9,8%	10,2%	9,5%	9,9%	9,5%	0,97	96,0%
IE	8,1%	9,2%	8,6%	8,7%	9,4%	1,16	108,0%
PT	6,1%	6,5%	6,6%	7,5%	9,2%	1,51	122,7%
DE	6,5%	7,0%	7,5%	8,2%	8,1%	1,25	98,8%
SI	4,8%	5,0%	5,1%	5,6%	5,7%	1,19	101,8%
ES	6,7%	6,5%	6,8%	5,4%	5,4%	0,81	100,0%
CZ	3,6%	3,7%	4,0%	4,1%	3,9%	1,08	95,1%
SK	3,0%	3,2%	3,4%	3,6%	3,4%	1,13	94,4%
HU	3,2%	3,3%	2,9%	2,9%	3,1%	0,97	106,9%
PL	3,0%	3,1%	3,0%	3,1%	3,1%	1,03	100,0%
GR	2,3%	2,3%	2,1%	2,2%	2,2%	0,96	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 date

VIII. Składka na jednego mieszkańca

Najwyższą składkę na jednego mieszkańca ogółem z obu działów ubezpieczeń uzyskuje się w Wielkiej Brytanii. Sytuacja ta nie ulega zmianie od lat. Przy czym składka uzyskana z działu I jest ponad dwa i pół raza wyższa niż składka z działu II. Wysoką dynamiką odznacza się Irlandia. Postępujący wzrost w tym zakresie w Polsce jest nieporównywalnie niski. Składka per capita w Polsce jest ponad dwudziestokrotnie niższa niż w Wielkiej Brytanii i ponad dwukrotnie niższa niż w Czechach.

Wśród państw należących do Unii przed 1 maja 2004 roku składka uzyskana z ubezpieczeń działu I przewyższa składkę z działu II. Odwrotna sytuacja ma miejsce w przypadku nowych członków Unii Europejskiej. Taki stan może świadczyć o różnicach w sposobie podejścia do istoty i celowości ubezpieczeń. Kraje nowo przyłączone są mniej zamożne.

Zasadniczą funkcję, którą mają w nich do zrealizowania ubezpieczenia – to kompensacja strat, które mogą powstać w wyniku niekorzystnych zdarzeń losowych. Ludność dotychczasowych członków Unii traktuje ubezpieczenia jako formę zabezpieczenia przyszłości. Odmienność w podejściu do celu i istoty ubezpieczeń, zróżnicowany poziom zamożności społeczeństw sprawiają, że odmienne są też preferencje w zakresie działów i rodzajów ubezpieczeń.

IX. Podsumowanie

Istotnym zadaniem systemu finansowego jest integrowanie działalności podmiotów występujących w gospodarce

Kraje należące do UE posiadają różne rozwiązania w zakresie nadzoru nad rynkami finansowymi. W polskim systemie finansowym istnieje zintegrowana forma nadzoru, którego celem jest zapewnienie prawidłowego funkcjonowania systemu finansowego, jego stabilności, bezpieczeństwa oraz przejrzystości i zaufania do rynku.

Ubezpieczenia - są jednym z elementów rynku finansowego.

Na poziom rynku światowego, lub regionalnego w skali kontynentu wpływają – najbardziej rozwinięte rynki krajowe,

Unifikacja prawa UE pozwoliła na wykreowanie standardów, które pomimo dużego zróżnicowania rynków wewnętrznych państw członkowskich, zintegrowały je ze sobą.

Ogólnosiękatowe tendencje wskazują na konsolidację rynków ubezpieczeniowych i ograniczanie liczby podmiotów działających na rynkach krajowych.

Wśród państw należących do Unii przed 1 maja 2004 roku składka uzyskana z ubezpieczeń działu I przewyższa składkę z działu II. Odwrotna sytuacja ma miejsce w przypadku nowych członków Unii Europejskiej. Taki stan może świadczyć o różnicach w sposobie podejścia do istoty i celowości ubezpieczeń. Ludność dotychczasowych członków Unii

traktuje ubezpieczenia jako formę zabezpieczenia przyszłości. Dla nowych członków najważniejsza jest funkcja kompensacji strat.

Summary

The integrating of subjects' activity occurring in economy is essential task of financial system.

The countries adherent to European Union possess different solutions in range of supervision over financial markets. In Polish financial system exists the integrated form of supervision, which aim is assurance of correct working of financial system, its stability, safety as well as transparency and confidence to market.

Insurances are one of the elements of financial market.

On level of world market or regional in continent scale has influence the most developed inland markets. The unification of EU law permitted on creating the standards, which in spite of large differentiation of internal markets of the member states, integrated with themselves.

The worldwide tendencies show on consolidation of insurance markets and the stint of number of subjects operating on inland markets. Among the countries adherent to European Union before 1st May 2004 the premium account from insurances from Sector I tops the fee from Section II. Opposite situation takes place in case of new members of European Union. Such state can testify about differences in way of approach to essence and usefulness of insurances. The

population of hitherto exist members of EU treats the insurance as form of future protection. For new members the most important is the compensation of losses function.

Bibliografia

1. European Insurance in Figures, CEA - Comité Européen des Assurances Completa, Paryż - Bruksela 2005 i 2006 date
2. Kowalewski E., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Wydanie 3, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz – Toruń 2006
3. Łazowski J., *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*, Wydawnictwo Prawnicze LEX, Sopot 1998
4. Mayerson A. L., *Introduction to Insurance*, New York 1962,
5. Przybytniowski J.W. *Ilościowo – jakościowe aspekty rozwoju ubezpieczeń gospodarczych w Polsce na tle procesów globalizacji gospodarki światowej* [w:] K. Ortyński, *Procesy integracyjne w Europie a ubezpieczenia w Polsce*, Instytut Ubezpieczeń i Prewencji Politechniki Radomskiej, Radom 2003
6. (red) *Rozwój systemu bankowego w latach 2002 – 2003*, Osiński. J., Wyaczański P., Tymoszko D., Grąt A., Narodowy Bank Polski, Warszawa grudzień 2004,
7. Stroiński E., *Ubezpieczenie na życie*, Wyższa Szkoła Ubezpieczeń i Bankowości, Warszawa 1996
8. (red) *System finansowy w Polsce. Lata dziewięćdziesiąte*, Pietrzaka B., Pogańskiego Z., Warszawa 2000 Polskie Wydawnictwo Naukowe
9. Tymuła I., *Rynek pieniężny*. Studium Bankowości t. II, Gdańsk 2001 Gdańska Akademia Bankowa

10. Ustawa z dnia 21 lipca 2006 roku o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz.U.Nr157, poz.1119)

Nota o autorze:

*dr Jarosław Przybytniowski,
adiunkt WZNoS KUL Jana Pawła II
w Stalowej Woli, Instytut Ekonomii.*

Forma zewnętrzna towarów i produktów jako desygnat ochrony prawnej

The form of goods and products and its legal protection

dr Grzegorz Tylec

I. Wstęp

W ustawodawstwach państw obcych ukształtowały się różne systemy ochrony w przypadku naśladownictwa formy zewnętrznej produktu. Można wymienić tu systemy w których zawłaszczenie „wyglądu” cudzego produktu rozstrzygane jest w oparciu o ogólne przepisy o czynach niedozwolonych, system szczególnej ochrony wyglądu zewnętrznego produktu wykształcony w Niemczech pod nazwą *Ausstattungsrecht*, system ochrony opakowań w ramach szeroko ujmowanej ochrony znaków towarowych wypracowany w USA (*trade dress protection*) i występujący w prawie angielskim system skargi z nieuczciwej konkurencji (*passing off*)¹.

W prawie polskim ochronę prawną zewnętrznego wyglądu przedmiotu zapewniają m.in. przepisy usta-

wy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji² z dnia 16 kwietnia 1993r.³ a w szczególności art. 13 ust 1, który stanowi, iż czynem nieuczciwej konkurencji jest naśladowanie gotowego produktu polegające na tym, że przy pomocy technicznych środków reprodukcji kopiowana jest zewnętrzna postać produktu, jeśli może wprowadzić w błąd co do tożsamości producenta lub produktu. Do ochrony charakterystycznych opakowań i form zewnętrznych znaleźć może zastosowanie również art. 10 u.z.n.k. którego celem jest ochrona przed czynami polegającymi na posługiwaniu się wszelkimi mylnymi oznaczeniami towarów.

Zewnętrzna postać przedmiotu może podlegać również ochronie specjalnej jeżeli zostanie zarejestrowana jako wzór przemysłowy. Zgodnie bowiem z art.102 ust 1 ustawy Prawo własności przemysłowej z dnia 30 czerwca 2000r.⁴ ochronie prawnej podlega zarejestrowana jako wzór przemysłowy nowa i oryginalna nada-

¹ Szerzej na temat systemów ochrony formy zewnętrznej produktu por. P. Podrecki, E. Traple, *Przejęcie lub naśladownictwo formy zewnętrznej cudzego produktu jako czyn nieuczciwej konkurencji*, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej 2001, z.77 s.35-49.

² Dalej u.z.n.k.

³ Dz. U. z 1993r., Nr 47, poz. 211 ze zm.

⁴ Dz. U. z 2000r., Nr 49 poz. 508 ze zm.

jąca się do wielokrotnego odtwarzania postać wytworu, przejawiająca się w szczególności w jego kształcie, właściwościach powierzchni, barwie, rysunku lub ornamentcie.

Konsekwencją współistnienia w formie zewnętrznej towarów i produktów elementów technicznych i cech użytkowych jak też przede wszystkim elementów artystycznych i cech estetycznych jest konieczność rozpatrywania ich ochrony prawnej również w świetle prawa autorskiego, które chroni wszelkie utwory artystyczne, bez względu na ich wartość i przeznaczenie.

Celem niniejszego opracowania jest analiza pojęcia formy zewnętrznej produktu używanego zamiennie z pojęciem wyglądu produktu, które to pojęcia stanowią przedmiot ochrony prawnej na podstawie powyżej zacytowanych aktów prawnych. Zakreślenie ram znaczeniowych tego pojęcia uzmysławia jaki jest zakres swobodnego, wolnego z punktu widzenia prawa nieuczciwej konkurencji naśladownictwa znajdujących się na rynku towarów i produktów. Odpowiedź na tak postawione pytanie wydaje się szczególnie cenna z punktu widzenia walczących o klientele przedsiębiorców.

II. Próba definicji pojęcia formy zewnętrznej towaru i produktu

W czasach dzisiejszych powszechnie znanym jest fakt, iż zewnętrzny wygląd przedmiotu jest jednym z ważniejszych czynników marketingu handlowego. Powszechnie

wiadomo, że wizualna atrakcyjność przedmiotu często przesądza o powzięciu decyzji o jego zakupie. Równie ważną rolę odgrywa prezentacja towaru w odpowiednim opakowaniu. Jakkolwiek funkcja zewnętrznej postaci samego przedmiotu jest inna niż funkcja zewnętrznego wyglądu jego opakowania to w doktrynie prawa i terminologii używanej w praktyce przyjęło się, że mówiąc o zewnętrznej postaci przedmiotu, mamy na myśli zarówno sam produkt jako taki, jak też jego opakowanie.

Analizując badane pojęcie należy zauważyć, iż każdy produkt wytwarzany w sposób przemysłowy lub rękodzielniczy posiada strukturę zewnętrzną i wewnętrzną. Z reguły dostrzega się przede wszystkim jego wygląd czyli zewnętrzną postać przedmiotu podlegającą percepcji wzrokowej: kształt, barwę, fakturę itp.. Struktura wewnętrzna nie jest dostępna bezpośredniej percepcji wzrokowej.

Pojęcie formy przedmiotu już od czasów starożytnych było przedmiotem rozważań filozoficznych.

Arystoteles odróżniał formę – gr. *morfe* – od materii – *hyle*. Oba te elementy pojmował jako przyporządkowane sobie współczynniki każdego bytu przy czym formę traktował jako akt konstytuujący bytowość substancji (forma sprawiać miała, iż rzecz jest tym czym jest) Materia rozumiana była jako nieokreślona możliwość sama z siebie, stanowiąca podłoże wszel-

kich determinacji bytowych otrzymanych od formy⁵.

Roman Ingarden stwierdził, iż wyróżnione przez Arystotelesa aspekty bytowe, jakimi są forma i materia są trwale ze sobą zrośnięte a ich abstrakcyjne przeciwstawienie nie oznacza możliwości ich oddzielenia. Podobny pogląd reprezentował Edmund Husserl, dla którego „części abstrakcyjne” są niezdolne do samodzielnego istnienia. Dlatego też odpowiadając na pytanie: czym jest forma? - z konieczności musimy udzielić przynajmniej częściowej odpowiedzi na pytanie czym jest uzupełniający ją czynnik z którym dopiero razem tworzą byt⁶.

Próbę filozoficznej analizy pojęcia wyglądu podjął R. Ingarden. Przejął on ten termin z języka potocznego i pojmował go jako postać, w jakiej pokazuje się przedmiot gdy postrzegamy go z określonego miejsca. Rozumiał wygląd jako coś różnego od samej rzeczy jakkolwiek wskazywał, iż przez swój wygląd rzeczy spostrzeżone dochodzą do „cielesnej samoprezentacji”. Stwierdzał iż do tej samej rzeczy mogą należeć wyglądy wzrokowe, słuchowe, dotykowe itp..

Ingarden i Husserl pozostają zgodni co do tego że rzeczy zmysłowe poznajemy przez ich wyglądy w których to dane są one jako samoobecne oraz, że taki sposób ich poznania płynie z ich istoty. Rozważając naturę

wyglądu Ingarden w przeciwieństwie do Husserla twierdził, iż są one przeżyciami a więc czymś psychicznym, subiektywnym.

Ingarden zdawał sobie sprawę z tego, że wyglądom jako szczególnego rodzaju istnościom należałoby znaleźć odpowiednie miejsce w systemie ontologii ale zagadnienia tego nie rozwinął⁷.

W doktrynie prawa wygląd przedmiotu zwykle pojmować się jako zespół własności percypowanych wzrokowo (cechy wizualne). Jest on utożsamiany z formą zewnętrzną, która uważana jest za kategorie estetyczną i przeciwstawiana właściwościom technicznym lub funkcjonalnym produktu, uważanych za cechy formy wewnętrznej. Niekiedy forma wewnętrzna rozumiana jest także jako wnętrze przedmiotu zasłonięte przed oczyma widza.

Każdy produkt przemysłowy zawiera w sobie aspekt użytkowy oraz estetyczny. Cechom wizualnym produktu trudno odmówić szczególnego znaczenia skoro percepcja wzrokowa jest dominującym sposobem poznawania rzeczywistości w dodatku cechy te będąc nośnikiem wartości estetycznych są także elementem warunkującym elementy funkcjonalne i konstrukcyjne. Funkcja użytkowa przedmiotu jest elementem, który niejednokrotnie determinuje bądź modyfikuje formę zewnętrzną w zależności od przeznaczenia przedmiotu, pełnionej funkcji, obranej metody wytwarzania, użytego tworzywa.

⁵ Por. red. J. Herbut, *Leksykon filozofii klasycznej*, Lublin 1997, s. 244.

⁶ Por. red. A. J. Nowak, L. Sosnowski, *Słownik pojęć filozoficznych Romana Ingardena*, Kraków 2001, s. 75.

⁷ Tamże, s.309 i 313.

Forma zewnętrzna towarów i produktów powstaje w procesie tzw. wzornictwa przemysłowego czyli w ramach projektowania przemysłowego będącego dziedziną twórczości plastycznej poświęconej projektowaniu cech wizualnych wyrobu przemysłowego⁸.

La Grande Encyclopedie Larousse określa wzornictwo przemysłowe jako działalność twórczą, której cel polega na zdeterminowaniu formalnych właściwości przedmiotów produkowanych w sposób przemysłowy, przy czym te formalne właściwości nie dotyczą wyłącznie cech zewnętrznych, lecz polegają przede wszystkim na ustaleniu odpowiedniego stosunku między strukturą a funkcją produktu⁹.

Powstanie określonej formy zewnętrznej towaru związane jest z procesem projektowania, który rozumie się jako „wybranie jakiegoś sposobu działania” będącego odpowiedzią na „uświadomioną potrzebę”. Zadaniem projektanta jest więc zidentyfikowanie potrzeby i ustalenie sposobu jej zaspokojenia¹⁰.

Stwierdzić można, iż kreacja nowych form przybiera charakter przemysłowy jeśli charakteryzuje ją: masowa skala produkcji, użycie ma-

szyn i podział pracy oraz powtarzalność wytwarzanych wyrobów¹¹.

Proces projektowania produktów zawierający w sobie czynność kształtowania ich wyglądu może być określony mianem *sui generis* twórczości techniczno – estetycznej o ile nowy wytwór oceniony zostanie jako trafny lub użyteczny. Z definicji twórczości wynika, iż może mieć ona miejsce w każdej dziedzinie ludzkiej aktywności choć najczęściej wymienia się twórczość naukową, artystyczną i techniczną. Wytwór zaś może mieć dowolną postać – być dziełem sztuki, odkryciem czy wynalazkiem a także projektem organizacyjnym¹².

Kwestią bezdyskusyjną jest, iż projektowanie produktu m.in. w swym aspekcie technicznym zdeterminowane jest prawami fizyki, które w znacznym stopniu ograniczają inwencje autora. Różnica pomiędzy twórczością artystyczną a twórczością techniczną polega na tym że jeśli dzieła sztuki konstytuują nową rzeczywistość to dzieła techniki pozostają w realnym związku ze światem materialnym i funkcjonują na podstawie rządzących nimi praw¹³.

Odnosząc się do wzajemnej relacji elementów estetycznych i użytkowych inkorporowanych w towarach i produktach stwierdzić należy, iż od najdawniejszych czasów przedmioty wytwarzane przez człowieka łączyły

⁸ K. Zwolińska, Z. Malicki, *Mały słownik terminów plastycznych*, 1975, s. 176.

⁹ Podaję za M. Poźniak - Niedzielską, *Wzory zdobnicze i ich ochrona*, 1978, s.6.

¹⁰ J. Dietrych, *System i konstrukcja*, 1978, s. 31 i 33.

¹¹ *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, hasło: przemysł.

¹² Por. J. Pietrasinski, *Myślenie twórcze*, 1969, s. 10-11.

¹³ Por. W. Strórzewski, *Dialektyka twórczości*, 1983, s.108.

w sobie użyteczność i piękno. Z czasem powstało przekonanie, iż te dwa elementy pozostają wobec siebie w opozycji. Przesądzono, iż użyteczność leży w sferze zainteresowań techniki i przemysłu piękno zaś i estetyka jest domeną sztuki. Podział ten zakłóca jednak istnienie przedmiotów, których zakwalifikowanie do jednej lub drugiej grupy sprawia trudności. Dotyczy to m.in. wytworów wzornictwa przemysłowego, rzemiosła artystycznego, grafiki użytkowej, sztuki stosowanej¹⁴.

Reasumując powyższe rozważania stwierdzić należy, iż formy zewnętrzne są bytami abstrakcyjnymi istniejącymi jedynie w umysłach, które porządkują i organizują materie produktu użytkowego jako, że funkcja użytkowa nie posiada sama w sobie żadnej formuły. Różnorodność cech wizualnych jakie nadać można produktom pełniącym tę samą funkcję użytkową świadczy jednak o znacznej autonomii form zewnętrznych.

Istnieje we współczesnym wzornictwie tendencja do ukrywania funkcji przedmiotu przejawiająca się w organizowaniu otoczenia człowieka na kształt pojemników (domy, pralki, lodówki, telewizory) wtedy forma staje się bardziej niezależna i podatna na kształtowanie artystyczne, ale jed-

nocześnie bardzo skąpo informuje o użytkowych walorach produktu. Może nasuwać się więc wątpliwość, czy nie jest tak że osoba projektująca obudowę pozostawia na uboczu aspekt użytkowy i skupia się tylko na walorach estetycznych? Przypomnieć trzeba, że mówiąc o aspekcie użytkowym mamy na myśli szeroko pojmowaną użyteczność produktu, jego walory ekonomiczne, ergonomiczne, zalety stosowanej technologii czy konstrukcji. Cechy wizualne przedmiotu użytkowego wyrażają nie tylko funkcję, ale także i te pozostałe własności i wobec tego nigdy nie tworzą formy niezależnej od użytkowości. Formę niezależną można znaleźć tylko w twórcach nieużytkowych - dziełach sztuki, toteż można ją wyróżniać w odrębnych fragmentach przedmiotów użytkowych jeśli są one nimi zdobione. Mamy wówczas do czynienia z nałożeniem formy plastycznej na przedmiot użytkowy a nie rozwiązaniem całościowym.

Zastrzec trzeba jednak, że rola aspektu wizualnego jest zróżnicowana w odniesieniu do różnych dziedzin wzornictwa przemysłowego. Dominującą rolę odgrywa czynnik wizualny w przedmiotach takich jak wazony, serwisy, sztucce itp. W projektowaniu zaś maszyn i urządzeń fabrycznych zdecydowanie ustępuje aspektowi użytkowemu¹⁵.

W zupełnie nowym świetle stawiają znaczenie aspektu wizualnego produkty, których własnością jest mobilność elementów składowych.

¹⁴ A. Wojciechowska, *Wzornictwo przemysłowe – zagadnienie przedmiotu ochrony prawnej*, ZNUJ 1990, z. 54, s. 25., por. także G. Gassiot- Talabota, *Wzornictwo przemysłowe i najnowsze tendencje*, [w:] H. de Morant, *Historia sztuki zdobniczej*, 1981, s. 469., B. Archer, *Systematyczna metoda projektowania przemysłowego*, 1968, s.11.

¹⁵ Por. A. Wojciechowska, jw. s. 32-33.

Meble, które użytkownik może zestawiać na nieskończenie wiele sposobów zabawki i gry, których atrakcyjność zawiera się w możliwości tworzenia z tych samych elementów, różnych także wizualnie, układów (np. klocki Lego). Zwrócić należy uwagę na to, że opis wyglądu części składowych bardzo niewiele mówi nam o istocie takiego przedmiotu¹⁶. Stanowią one przykłady obiektów, których cechy wizualne nie stanowią podstawy do ich identyfikacji.

III. Podsumowanie

Jak wynika z powyżej poczynionych rozważań egzystujące we wzornictwie przemysłowym oraz doktrynie prawa znaczenia pojęcia formy zewnętrznej nie są ani jednoznaczne ani oczywiste. Ze względu na szeroki zakres tego pojęcia i jego wieloaspektowość nie daje ono ująć się w ścisłe normy prawne. Z tego powodu konstrukcje prawne, którym za cel stawia się ochronę wyglądu zewnętrznego przedmiotów i produktów, zawodzą wobec niejednorodności i różnorodności zjawiska dla ochrony, którego zostały powołane. Sytuacja taka nakłada na sądy orzekające w sprawach dotyczących zawłaszczenia formy zewnętrznej towaru lub produktu obowiązek szczególnej ostrożności oraz indywidualnej oceny każdego zaistniałego wypadku. Trudności interpretacyjne związane z jednoznacznym określeniem co jest formą zewnętrzną pro-

duktu której skopiowanie w świetle art. 13 u.z.n.k. jest zakazane oraz dodatkowe wymogi płynące z tego przepisu jak choćby: niezbędne do powstania naruszenia wierne odtworzenie wyglądu przedmiotu i dokonanie kopiowania za pomocą „mechanicznych środków reprodukcji” powodują, iż art. 13 u.z.n.k. będzie miał nikłe zastosowanie w praktyce, częściej stosowany będzie na pewno przywołany wyżej art. 10 u.z.n.k. oraz przepisy ustaw szczególnych chroniących prawa własności intelektualnej: prawo własności przemysłowej i prawo autorskie.

Summary

The article focuses on the legal protection of the form of products and goods against illegal copying. The contents of the article constitute, above all, an attempt to define the notion of the form of goods and products. It has also been aimed to specify limits of the allowed copying of goods within the regulations of the unfair competition law.

Nota o autorze:

dr Grzegorz Tylec, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli, Instytut Prawa, główne kierunki zainteresowań: prawo handlowe.

¹⁶ Por. G. Dorfles, *Człowiek zwielokrotniony*, 1980, s. 290.

Sprawozdanie z obrad III Opolskiego Colloquium Prawno-Historycznego, Brzeg 18 kwietnia 2007 r.

dr Andrzej Szymański

W dniu 18 kwietnia 2007 r. w Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu odbyło się III Opolskie Colloquium Prawno- Historyczne pod hasłem *Prawne, historyczne i doktrynalne aspekty własności*.

Organizatorami kolejnego już spotkania historyków prawa była Katedra Historii Polski i Historii Powstania Państwa i Prawa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego, Katedra Doktryn Polityczno- Prawnych i Prawa Rzymskiego WPiA, Wojewódzki Oddział Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w Opolu, Koło Naukowe Inter - Lex oraz Centrum Dokumentacji Europejskiej w Opolu. Sekretarzami naukowymi Colloquium byli: ks. dr Piotr Sadowski, dr Ewa Kozerska (prodziekan WPiA UO), i dr Andrzej Szymański.

Podczas obrad referaty wygłosili goście przybyli z krajowych ośrodków uniwersyteckich oraz z zagranicy a także pracownicy naukowo-dydaktyczni Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego.

O godz. 10.00 wszystkich przybyłych, w tym Henryka Mazurkiewicza, przewodniczącego rady

powiatu brzeskiego i Wojciecha Huczyńskiego, burmistrza Brzegu powitał prof. UO dr hab. Stanisław Leszek Stadniczeńko, dziekan WPiA. W krótkim słowie wprowadzającym w tematykę colloquium przedstawił m.in. wspaniałe tradycje prawnicze miasta Brzegu.

Sesję pierwszą, której przewodniczył prof. dr hab. Marek Maciejewski z Uniwersytetu Wrocławskiego i Opolskiego, zainaugurował prof. dr hab. Witold Wołodkiewicz (Uniwersytet Warszawski, przewodniczący Komisji Praw Antycznych PAN). W swym wystąpieniu skoncentrował się on na określeniu miejsca, jakie zajmowała własność w prawie rzymskim. Według prelegenta, Rzymianie nie traktowali własności jako wartości absolutnej- zakres pojęcia własności uzależniony był m. in od bieżącej polityki, także gospodarczej. Dopiero szkoła prawa natury uczyniła własność pojęciem absolutnym. W drugiej części swego wystąpienia prof. Wołodkiewicz odniósł się do praktyk wielu polskich parlamentarzystów, którzy w sposób niewłaściwy powołują się na rzekome regulacje podczas

debaty sejmowej dla uzasadnienia swoich twierdzeń.

Kolejnym referentem był gość z Libanu, wybitny romanista - prof. dr Emile Bejjani (Rada Konstytucyjna Republiki Libańskiej), który przedstawił zarys problematyki związanej z instytucją zasiedzenia w prawie rzymskim i współczesnym prawodawstwie libańskim. Tytuł przedłożenia zaprezentowanego w języku francuskim to: *L' usucapion en droit romain et ses reflets en droit libanais*.

Prof. UAM dr hab. Wojciech Dajczak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w błyskotliwym wystąpieniu omówił aktualny stan dyskursu naukowego o zakresie przedmiotowym prawa własności. Uwagi swe sformułował z perspektywy tradycji prawa rzymskiego, a wykład podzielił na trzy części:

1. Co to jest własność?
2. Jak nabyć własność?
3. Co może stanowić przedmiot własności?

Następnie zebrani wysłuchali wykładu prof. UO dr hab. Stanisława L. Stadniczeńki, dziekana WPiA, w którym naświetlił on problematykę związaną z prawami do własności w Konstytucji RP. Prof. Stadniczeńko zagadnienie prawa własności rozpatrywał w relacji do praw człowieka ujętych w prawodawstwie różnych krajów i narodów, poczynwszy od Karty Praw Wirginii z 12 czerwca 1776 r. aż do współczesnych regulacji europejskich i Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.

Kolejnym referentem był ks. prof. UO dr hab. Artur Mezglewski

(Katolicki Uniwersytet Lubelski i Uniwersytet Opolski). Temat jego wystąpienia to: *Naruszenie praw własności w okresie PRL na przykładzie kościelnych nieruchomości szkolnych*. Poruszył w nim problematykę wywłaszczenia nieruchomości szkolnych, kwestię ograniczeń własności w oparciu o przepisy prawa administracyjnego oraz związany z wywłaszczeniami bezprawny zabór majątku ruchomego znajdującego się na terenie szkół. W każdej części wystąpienia dokonano oceny działań z obowiązującym podówczas prawem. W konkluzji referujący stwierdził, iż „przejmowanie nieruchomości [...] szkół wyznaniowych stanowiło jeden z przejawów szeroko pojętej polityki ograniczania infrastruktury kościelnej i miało na celu zmniejszenie możliwości oddziaływania instytucji kościelnych na społeczeństwo oraz utrudnienie bądź uniemożliwienie ich jakiegokolwiek rozwoju”.

Sesję przedpołudniową zamykał referat dra Mirosława Sadowskiego z Uniwersytetu Wrocławskiego. W sposób bardzo interesujący referent przybliżył zebrany mało znane regulacje prawa muzułmańskiego, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki własności. Konkludując, autor zauważył: „Muzułmańskie prawo własności różni się [...] od koncepcji prawa wypracowanej przez jurystów rzymskich. Dla muzułmanów własność nie jest [...] świętym i nienaruszalnym prawem naturalnym. Sami wyznawcy Allaha podkreślają, mając na myśli model idealny, że własność powinna służyć realizacji pod-

stawowych celów muzułmańskiej polityki: sprawiedliwości społecznej, powszechnej edukacji, wzrostowi ekonomicznemu, likwidacji bezrobocia i bezpieczeństwu społecznemu”.

Pomiędzy sesjami odbyło się wręczenie nagrody Peregryna z Opola za umiłowanie sprawiedliwości, ufundowanej przez Wojewódzki Oddział Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w Opolu. Nagroda ta jest przyznawana za umiłowanie sprawiedliwości i jest tradycyjnie wręczana każdego roku podczas obrad Opolskiego Colloquium Prawno-Historycznego osobom wyróżnionym przez kapitułę. W tegorocznej edycji nagrodzeni zostali: Halina Łubniewska, prezes Stowarzyszenia Uniwersytet Trzeciego Wieku w Opolu i dr Paweł Kozerski, wieloletni dyrektor Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, wybitny muzealnik i pasjonat, któremu brzeski Zamek zawdzięcza swój obecny blask. Podczas ceremonii wręczenia nagród laudacje wygłosił Tadeusz Staszczak, przewodniczący Zarządu Wojewódzkiego Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w Opolu.

Po przerwie obiadowej uczestnicy Colloquium zwiedzili Muzeum Piastów Śląskich oprowadzani przez jego dyrektora- dra Pawła Kozerskiego.

Sesji popołudniowej, która rozpoczęła się o godz. 15.00, przewodniczył prof. UAM dr hab. Wojciech Dajczak.

Pierwszy głos zabrał ks. dr Piotr Sadowski (Uniwersytet Opolski, Biskupi Sąd Duchowny w Opolu),

który zaprezentował wyniki swoich badań nad problematyką nabycia własności dóbr naturalnych w prawie rzymskim. W ciekawym referacie omówił on specjalistyczną terminologię używaną w tej dziedzinie prawa rzymskiego, przedstawił poglądy polskich i zagranicznych znawców tematu, a także przedstawił sposoby nabycia konkretnych rodzajów dóbr naturalnych.

Kolejną referentką była mgr Monika Konkur (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Zaprezentowała ona przedłożenie pt. „*Cautio damni infecti- granice odpowiedzialności*”.

Interesujący referat przedstawił ks. dr Bogdan Węgrzyn (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wyższe Seminarium Duchowne OO. Franciszkanów we Wronkach). Przedstawił on słuchaczom kwestie związane z własnością w konstytucjach Zgromadzenia Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim.

Ostatnim referentem był dr Andrzej Szymański (Uniwersytet Opolski), który przedstawił zebranym kulisy likwidacji przez władze lokalne w dniu 7 listopada 1946 r. Domu Dziecka *Caritas* w Kuźni Raciborskiej.

Po zakończeniu wystąpień merytorycznych i dyskusji nad referatami prof. UAM dr hab. Wojciech Dajczak dokonał podsumowania obrad III Opolskiego Colloquium Prawno-Historycznego, zaś prof. UO dr hab. Stanisław L. Stadniczeńko zamknął obrady, wyrażając podziękowanie za zorganizowanie Colloquium

ks. dr. Piotrowi Sadowskiemu i osobom współpracującym (dr dr E. Kozerska, A. Szymański) oraz słuchaczom, spośród których do najwytrwalszych zaliczali się członkowie Koła Naukowego Inter-Lex z Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego. Należy dodać, że przedstawione referaty cechował wysoki poziom merytoryczny, zaś konferencja była bardzo sprawnie zorganizowana. Należy oczekiwać, iż niebawem materiały z konferencji zostaną opublikowane.

Nota o autorze:

dr Andrzej Szamański (adiunkt), Uniwersytet Opolski, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Historii Polski i Historii Powszechnej Państwa i Prawa, e-mail: andrzej@kozle.pl